

VIII MÜHAZİRƏ

Xüsusi mikrobiologiyaya giriş.
İrinli-iltihabi proseslərin törədiciləri.
Patogen koklar (Staphylococcus,
Streptococcus, Neisseria cinsləri). Şerti
patogen bakteriyalar (Pseudomonas,
Proteus, Klebsiella cinsləri). Patogen
anaeroblar (Clostridium cinsi)

Qram müsbət koklar

Stafilokok

S.aureus,
S.epidermidis
S.saprophyticus

Streptokok

Streptococcus
pyogenes (A
seroqrupu),
Str.agalactiae
(B seroqrupu),
Str.viridans:
-*Str.mitis*,
-*Str.mutans*,
-*Str.saivaris*,
-*Str.sanguis*

Pnevmonokok

Str.pneumoniae

Enterokok

Ent.faecalis,
Ent.faecium,
Ent.durans

Peptokok

P.niger,
P.activus

Peptostreptokoklar

P.anaerobius,
P.productus,
P.prevotii
və s.

Stafilokokların xüsusiyyətləri

► Stafilokoklar – ilk dəfə *L.Paster* (1880) tərəfindən irində aşkar edilmiş, sonralar *F.Rozenbax* (1884) tərəfindən təmiz kulturası alınaraq daha ətraflı öyrənilmişdir.

■ *Micrococcoceae* fəsiləsinə, *Staphylococcus* cinsinə - aid olub, 35-ə qədər növü məlumdur.

● Bunlardan - *S.aureus*, *S.epidermidis* və *S.saprophyticus* növləri daha çox klinik əhəmiyyətə malikdir:

◆ *S.aureus* - daha çox rast gəlinir və *patogenlikdə* əsas rol oynayan növdür;

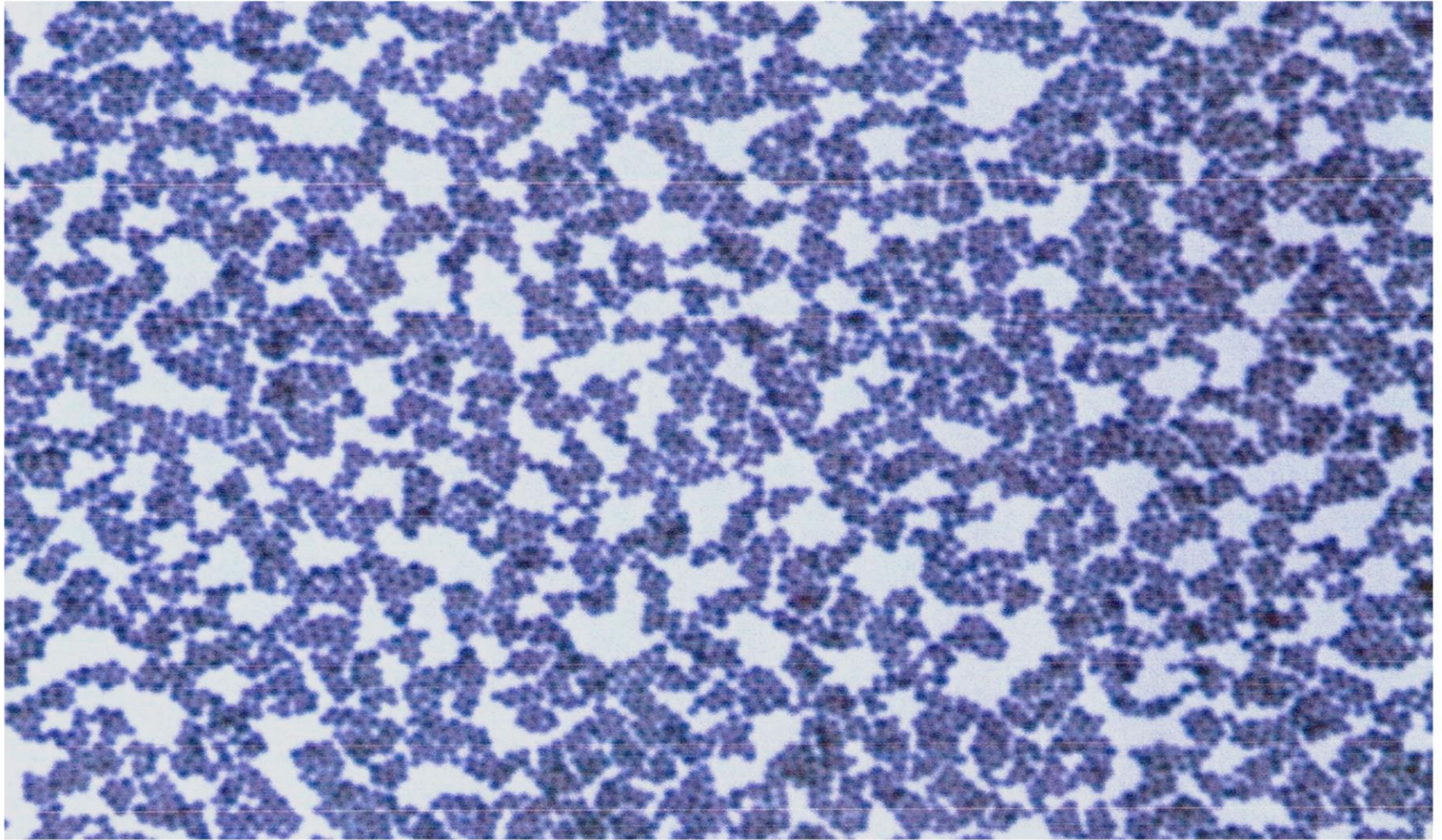
◆ digər növlər - nisbətən az hallarda *xəstəlik* törədirlər.

► Morfologiyası

■ Stafilokoklar:

- ◆ *kürəşəkilli,*
- ◆ *1-1,5 mkm diametrdə,*
- ◆ *topa-topa və ya üzüm salxımı formasında yerləşən,*
- ◆ *hərəkətsiz,*
- ◆ *sporasız,*
- ◆ *mikrokapsulaya malik,*
- ◆ *gram müsbət bakteriyalardır;*

► Morfologiyası

Staphylococcus aureus: təmiz kulturdan hazırlanmış
yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə)

► Fiziologiyası

■ Kultural xassələri - aerob və ya fakultativ anaerob-durlar, qidalı mühitlərə tələbkar deyillər, adi qidalı mühitlərdə və şəkərli mühitlərdə optimal temperatura (37°C) və optimal pH-da (7,0) yaxşı inkişaf edirlər:

◆ *bulyonda* (şəkərli bulyon, ƏPB) - *diffuz bulanıqlıq* və *çöküntü* əmələ gətirirlər;

◆ *bərk qidalı mühitlərdə* (qanlı, şəkərli, yumurta sarısı-duzlu, südlü-duzlu aqar, ƏPA) - *2-3 mm diametrdə girdə, səthi qabarıq S-formalı koloniyalar* əmələ gətirirlər;

◆ *inkişaf şəraitindən asılı olaraq - bərk qidalı mühitlərin səthində S.aureus - qızılı, S.epidermidis - ağ, S.saprophyticus - limon-sarı rəngində, suda həll olmayan pigment* əmələ gətirirlər.

► Fiziologiyası

Staphylococcus aureus: qanlı aqarda kulturası

***Staphylococcus epidermidis*: qanlı aqarda kulturası**

■ Fermentativ xassələri:

◆ *stafilokoklar* - *katalaza əmələ gətirməklə, streptokoklardan* fərqlənirlər:

◆ *aerob və anaerob şəraitdə - bir-çox karbohidratları turşuya qədər* parçalayır;

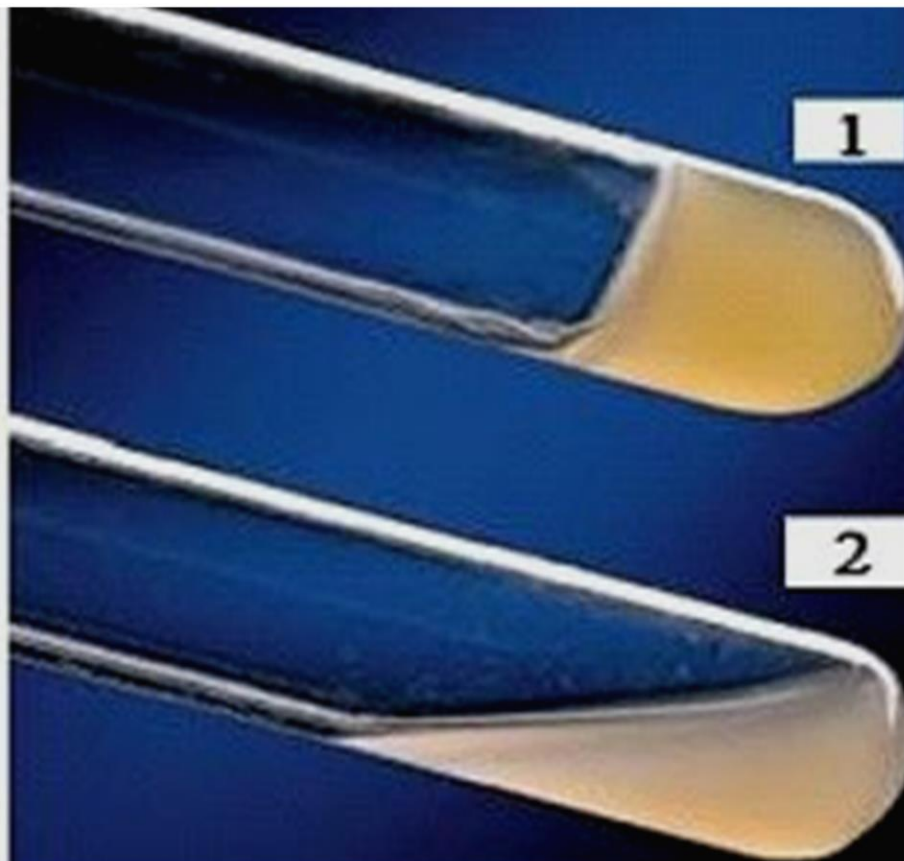
◆ *nitratları-nitritlərə reduksiya* edirlər;

◆ *əksər ştammları - qlükozalı mühitdə asetoin* (müsbət Voqes-Proskauer reaksiyası) əmələ gətirir;

◆ *anaerob şəraitdə - qlükozanı və manniti süd turşusuna qədər* parçalamaqla, *mikrokoklardan* fərqlənirlər.

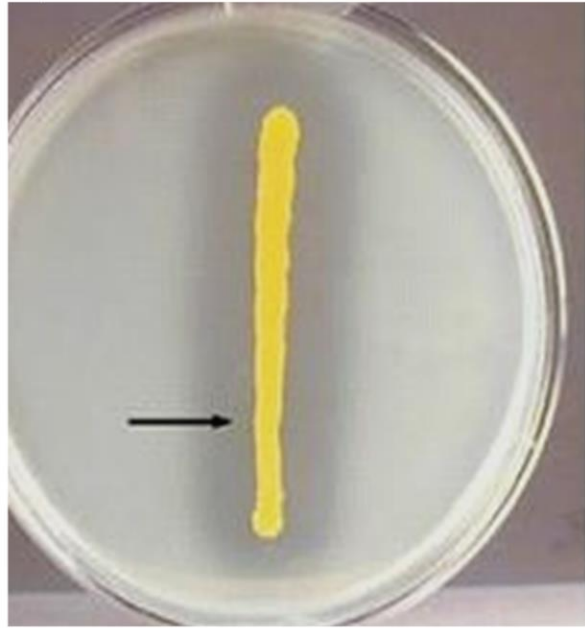

a

b

*Stafilokokların fermentativ aktivliyinin təyini: a) katalaza sınağı (+); b) plazmokoagulazanın təyini: 1 - **S.aureus** (+); 2 - **S.epidermidis** (-)*

a

b

c

Stafilokokların fermentativ aktivliyinin təyini: a və b)
DNT-aza testi - *S. aureus* (+), *S. epidermidis* (-); c) lesiti-
naza testi - *S. aureus* (+)

Əlamətləri		<i>S. aureus</i>	<i>S.epidermitidis</i>	<i>S. sarophiticus</i>
Karotinoid pigmentinin olması		+/-	-	+
Anaerob şəraitdə inkişafı (tioqlikol mühitində)		+	+	+/-
10 % NaCl –lu mühitdə inkişaf		+	+/-	+
Temperaturdan asılı inkişaf	15 ⁰ C	+	-	+
	45 ⁰ C	+	+	+/-
Aerob şəraitdə karbohidratları ferment- ləşdirərək turşu əmələ gətirmələri:				
* saxaroza		+	+	+
* manit		+	-	+/-
* mannoza		+	+/-	-
* treqaloza		+	-	+
* laktoza		+	+/-	+/-
* qalaktoza		+	+/-	-
* fruktoza		+	+	+
* ksilit		-	-	+/-
* ksiloza		-	-	-
Ntratlarm reduksiyası		+	+	-
Qələvili fosfataza		+	+	-
Hialuronidaza		+	+/-	?
Ureaza		+/-	+	+
Koaqulaza (dovşan qan zərdabına qarşı)		+	-	-
Fibrinolizin		+/-	+/-	?
Hemolitik aktivliyi		+	-	-
DNK-aza		+	-	-
Novobiosinə qarşı həssaslığı (minimal ingibisiya konsentrasiyası 1,6 mkq/ml çox)		+	+	-

► Antigen quruluşu

■ **Stafilokokların antigenliyi** - *onların hüceyrə divarı komponentləri:*

◆ teyxoat turşusu,

◆ peptidoqlikan

◆ A-protein ilə əlaqədardır.

● *Teyxoat turşusu* - *növ spesifikliyinə malik antigen olub, 2 cür tərkibdə rast gəlinir:*

◆ *ribitteyxoat turşusu* - *S.aureus,*

◆ *qliserinteyxoat turşusu* - *S.epidermidis,*

◆ *ribitteyxoat və qliserinteyxoat turşusu* - *S.saprophyticus üçün* xarakterikdir.

● *Teyxoat turşusu, peptidoqlikan və A-protein* - *həm də patogenlik amili rolu oynayırlar.*

► Patogenlik amilləri

■ Stafilokokların patogenlik amillərinə:

- mikrokapsula,
- hüceyrə divarı komponentləri,
- aqressiya fermentləri,
- toksinləri **aid**dir.

● Mikrokapsula:

◆ *bakteriyaları* - *faqositlərdən qoruyur, onların adgezivliyini* və *toxumalarda yayılmasını təmin* edir.

● Hüceyrə divarı komponentlərinə - peptidoqlikan, teyxostat turşusu, A-protein aiddir:

◆ peptidoqlikan - monositlər tərəfindən interleykin-1 ifrazına səbəb olur və endotoksina bənzər təsirə malikdir, komplementi klassik yolla aktivləşdirir;

◆ teyxostat turşusu - komplementi alternativ yolla aktivləşdirir, epitel hüceyrə səthinə adgeziyanı asanlaşdırır;

◆ A-protein - komplementi klassik və alternativ yolla aktivləşdirir, İgG-nin Fc-fraqmenti ilə qeyri-spesifik birləşmək qabiliyyətinə malikdir, bu xüsusiyyətinə əsaslanaraq bəzən immunoloji diaqnostikada koaqlütinasiya reaksiyası kimi istifadə edilir.

● Aqressiya fermentləri:

◆ koaqulaza - *protrombinlə qarşılıqlı təsirdə olaraq trom-binəoxşar maddə əmələ gətirməklə zərdabı laxtalandırır və **stafilokokları** orqanizmin müdafiə amillərindən qoruyur;*

◆ hialuronidaza - *birləşdirici toxumalarda olan hialuron turşusunu parçalamaqla, **stafilokokların** toxumalarda yayılmasını təmin edir;*

◆ katalaza - *bakteriyaları faqositlərin oksigendən asılı mikrobisid killinqindən qoruyur;*

◆ β -laktamaza - *β -laktam antibiotiklərin molekullarını parçalamaqla **stafilokokları** müvafiq antibiotiklərin təsirindən qoruyur.*

● Toksinləri:

◆ α -hemolizin (alfa-toksin) - əsasən xəstələrdən alınmış *stafilokok ştammları* tərəfindən ifraz edilir: *qoyun eritrositlərini lizisə* uğradır, *insan eritrositlərinə təsir* etmir, *heyvanların dərisi altına yeritdikdə nekroz* törədir və *vena daxili yeritdikdə onları öldürür*;

◆ β -hemolizin (sfingomielinaza) - *insan eritrositlərinə zəif təsirə* malikdir;

◆ δ -hemolizin - *kiçik molekulu birləşmədir, bioloji membranlara təsir göstərdiyindən ishala səbəb* olur;

◆ γ -hemolizin - *insan eritrositlərinə zəif təsir* edir, *leykositləri dolayı yolla lizisə* uğradır.

◆ leykosidin - insan və dovşan leykositlərinə sitotoksik təsir edir, *stafilokokların* irin əmələ gətirməsi bu toksinlə əlaqədardır;

◆ A və B eksfoliatinlər - epidermisin mukopolisaxarid qatını parçalayaraq «pörtmüş körpə» və «pörtmüş dəri» sindromunun inkişafına səbəb olur;

◆ toksiki şok sindromu toksini (TSST-1) - T-limfositləri poliklonal stimulyasiya edir və spesifik simptomokompleks əmələ gətirməklə, toksiki şok sindromunun baş verməsinə səbəb olur;

◆ enterotoksinlər (A, B, C, D və s.) - qida zəhərlənmələri törədirlər;

◆ B və C fraksiyaları (TSST-2) - toksiki şok sindromu əmələ gətirirlər.

Patogenezi

■ Stafilokoklar - digər şərti-patogen mikroblar (ŞPM) kimi orqanotropluğa malik olmayıb, əsasən opportunist (fürsətcil, yanaşı) infeksiyalar törədir.

● Orqanizmin immun sisteminin zəifləməsi nəticəsində - məskunlaşdıqları biotopları tərk edir (digər ŞPM kimi) və orqanizmin toxuma baryerlərini keçərək dəri və selikli qişalardan daxili steril mühitə düşür, orada çoxalır və patoloji proses - irinli-iltihab əmələ gətirirlər.

● Stafilokok infeksiyalarının etiologiyasında - əsas rol oynayan növ - *S.aureus*-dur;

● *S.epidermidis* və *S.saprophyticus* - nisbətən məhdud rola malikdir.

Klinikası

- **Dəri və dərialtı toxumaların xəstəlikləri** - *piodermiya, vezikulopustulyoz, pemfiquis, eksfoliativ dermatit, abses, furunkul, hidroadenit, dolama* və s.;
- **Hərəkət-dayaq sistemi xəstəlikləri** - *artrit, ostit, osteomielit, periostit* və s.;
- **Tənəffüs sistemi xəstəlikləri** - *angina, traxeit, bronxit, plevrit, pnevmoniya* və s.;
- **Həzm sistemi xəstəlikləri** - *stomatit, peritonit, enterit, enterokolit, paraproktit, qida zəhərlənmələri* və s.;
- **Sidik-cinsiyyət sistemi xəstəlikləri** - *uretrit, sistit, pielit, mastit, endometrit, orxit, prostatit* və s.;
- **Qan dövranı sistemi xəstəlikləri** - *endokardit, perikardit, miokardit, flebit, septicemiya, sepsis* və s.;

Stafilokokların əmələ gətirdiyi irinliklər: **karbunkul və furunkul**

■ **Sinir sistemi xəstəlikləri** - *meningit, ensefalit, konyunktivit, otit, dakriosistit və s.;*

■ **«Pörtmüş körpə» sindromu (Ritter xəstəliyi)** - *eksfoliaatin toksini əmələ gətirən ştammlar ilə yoluxmuş yenidoğulmuşlarda rast gəlinir, dəridə suluqluqlar və eroziv sahələr əmələ gəlir.*

■ **«Pörtmüş dəri» sindromu (Layella xəstəliyi)** - *böyük uşaqlarda və yaşlılarda qızartı, suluqluqlar və epidermis qatının soyulması nəticəsində eroziv sahələr əmələ gəlir.*

■ **Toksiki şok sindromu** - *TSST-1 toksini ifraz edən ştammlar ilə yoluxmuş cavan qadınlarda (adsorbsiyaedici tamponlardan istifadə etdikdə), bəzən doğuş zamanı, eləcə də burun boşluğunda cərrahiyyə əməliyyatlarından sonra baş verir, çox zaman - **ölümlə** nəticələnir.*

► Mikrobioloji diaqnostika

☐ *Mikroskopik, bakterioloji, bioloji və seroloji üsullardan* istifadə edilir.

■ *Müayinə materiallarının seçilməsi və götürülməsi - patoloji prosesin lokalizasiyasına* əsaslanır.

■ *Bu zaman patoloji material kimi - irin, yara eksudatı, qan, bəlgəm, sidik, nəcis, onurğa beyni mayesi (OBM), burun boşluğundan və əsnəkdən selik, qusuntu kütləsi, qida qalığı və s. götürülə* bilər.

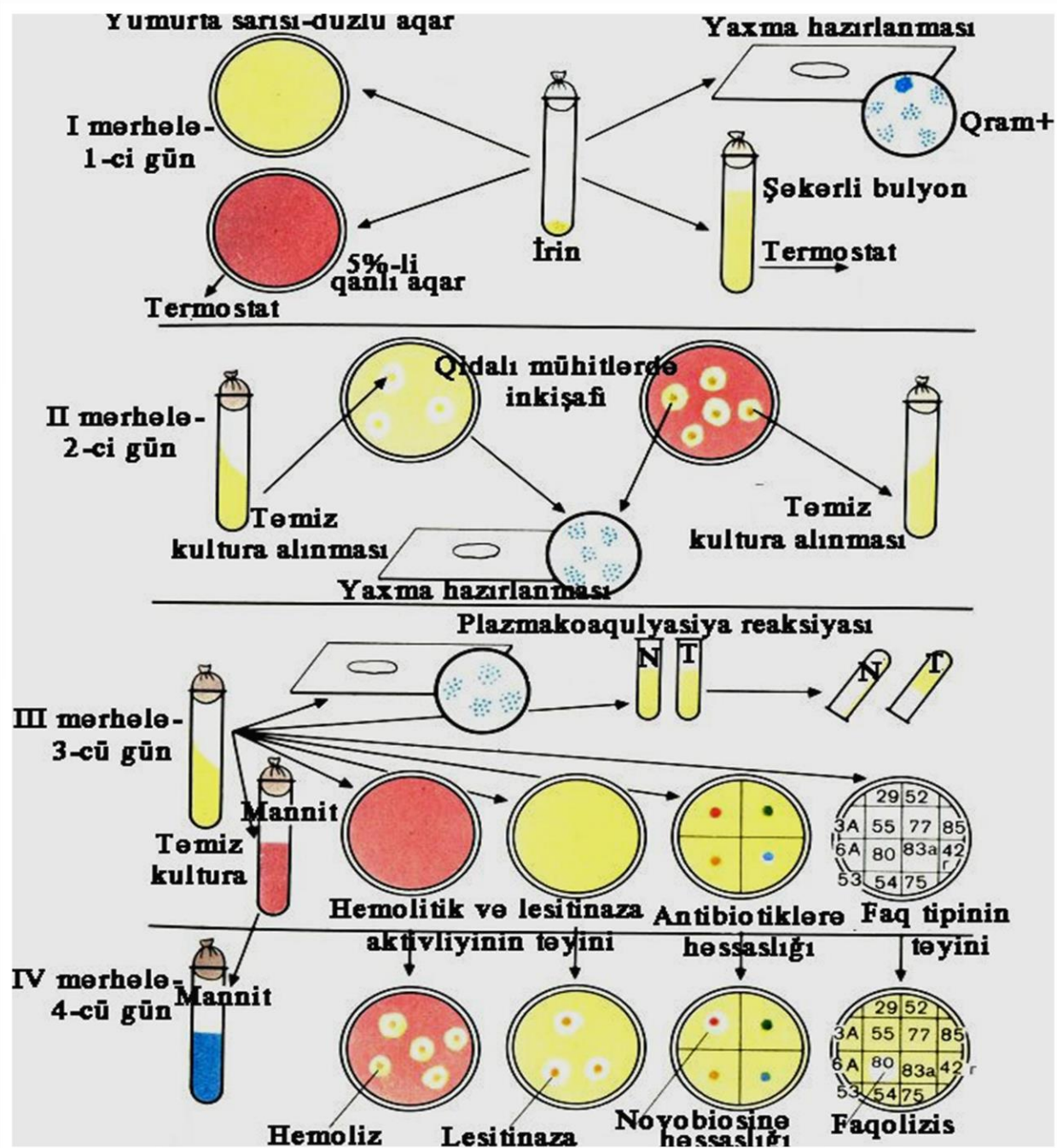
■ *İrin və yara eksudatı - açıq irinli yaralardan irinin üst qatı kənar edilməklə steril tamponla* götürülür,

◆ *qapalı irinliklərdən - şpris vasitəsilə punksiya* edilir və *steril sınaq borusuna* tökülür.

■ *Burun udlaqdan selik - quru steril tamponla* götürülür.

■ *Sidik, nəcis, bəlgəm, qusuntu kütləsi - steril sınaq borusuna* və ya *xüsusi bankalara* yığılır.

■ *Qan (5-10 ml) və onurğa beyni mayesi (2-5 ml) - aseptik qaydalara əməl edilməklə, steril şprislə dirsək venasından* və *IV-V fəqərələrarası boşluqdan* götürülür.

► Müalicəsi

☐ *Stafilokok infeksiyalarında - düzgün antibiotikoterapiya müalicəsinin əsasını təşkil edir.*

■ *Lazım olduqda - cərrahi müdaxilə, eləcə də immunterapiyadan istifadə edilir.*

■ *Antibiotiklərə qarşı - davamlı ştammlarının geniş yayılması nəzərə alınmalı və stafilokokların antibiotiklərə qarşı həssaslığı mütləq təyin edildikdən sonra müalicəyə başlanılması məqsəduyğun sayılır.*

■ *Antibiotikoqrammanın cavabı alınana qədər - geniş spektrli antibiotiklərdən (amoksiklav, ampisillin/sulbaktam) istifadə edilə bilər.*

■ *Spesifik müalicə məqsədilə - stafilokok anatoksini, antitoksik zərdab və immunqlobulinlərdən istifadə edilir.*

Streptokokların xüsusiyyətləri

► Streptokoklar - ilk dəfə T.Bilrot (1874) tərəfindən qızıl yel və yara infeksiyalarında, L.Paster (1879) tərəfindən isə septisemiya və irinli yaralarda aşkar edilmişdir.

■ *Təmiz kulturası* - F.Rozenbax (1884) tərəfindən alınmış və ətraflı öyrənilmişdir.

■ Q.Şotmüller (1903) və B.Braun (1915) təsnifatına görə - *Streptococcus* cinsinin bütün aerob və fakultativ anaerob nümayəndələri qanlı aqarda inkişaf xüsusiyyətlərinə görə 3 qrupa bölünür:

● *α-hemolitik streptokoklar (Str. viridans)* - qanlı aqarda inkişaf edərkən koloniyalarının ətrafında yaşıl hemoliz zonası (α-hemoliz) əmələ gətirirlər;

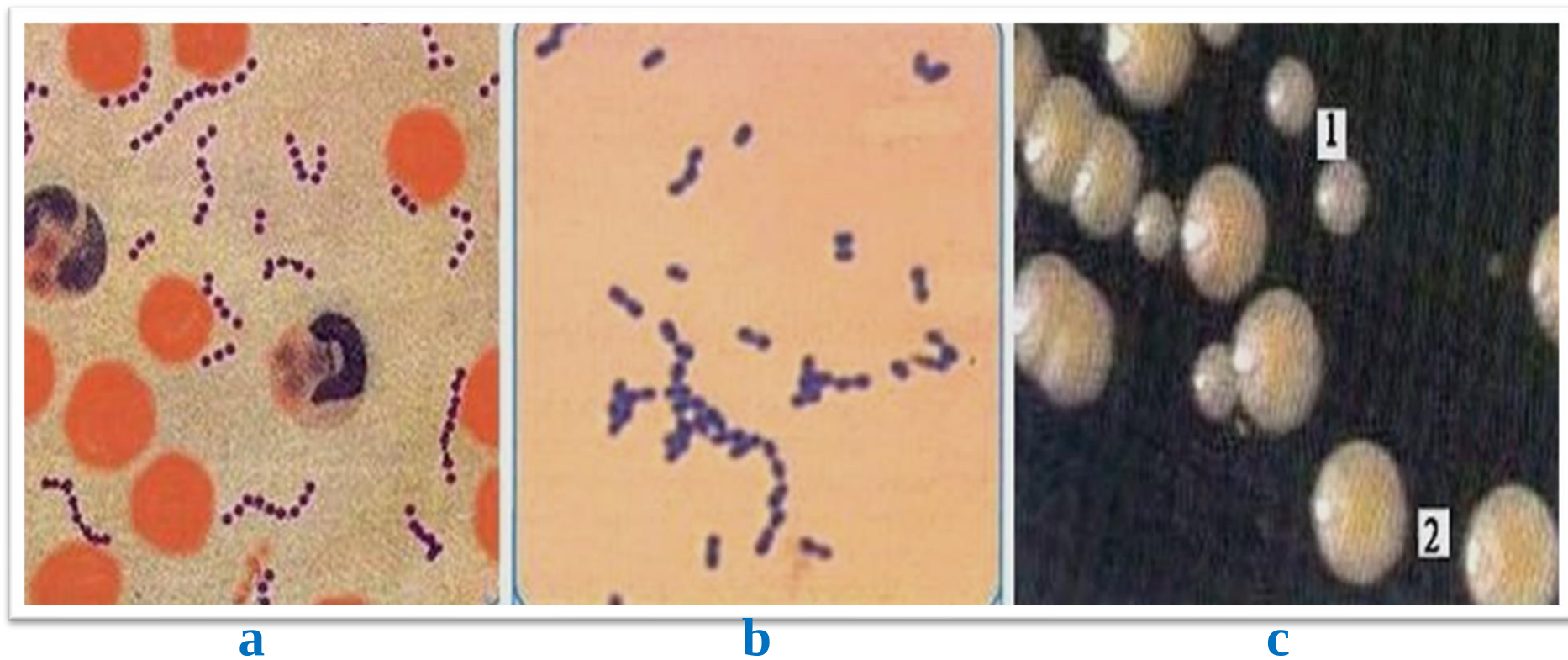
● *β -hemolitik streptokoklar (Str.haemolyticus)* - qanlı aqarda inkişaf edərkən koloniyalarının ətrafında şəffaf hemoliz zonası (β -hemoliz) əmələ gətirirlər;

● *γ -hemolitik streptokoklar (Str.anhaemolyticus)* - qanlı aqarda inkişaf edərkən koloniyalarının ətrafında hemoliz əmələ gətirmirlər.

▣ *Streptococcus* cinsinin - 21 növü vardır, insanlarda müxtəlif xəstəliklər törədən, əsas tibbi əhəmiyyətə malik olanlar:

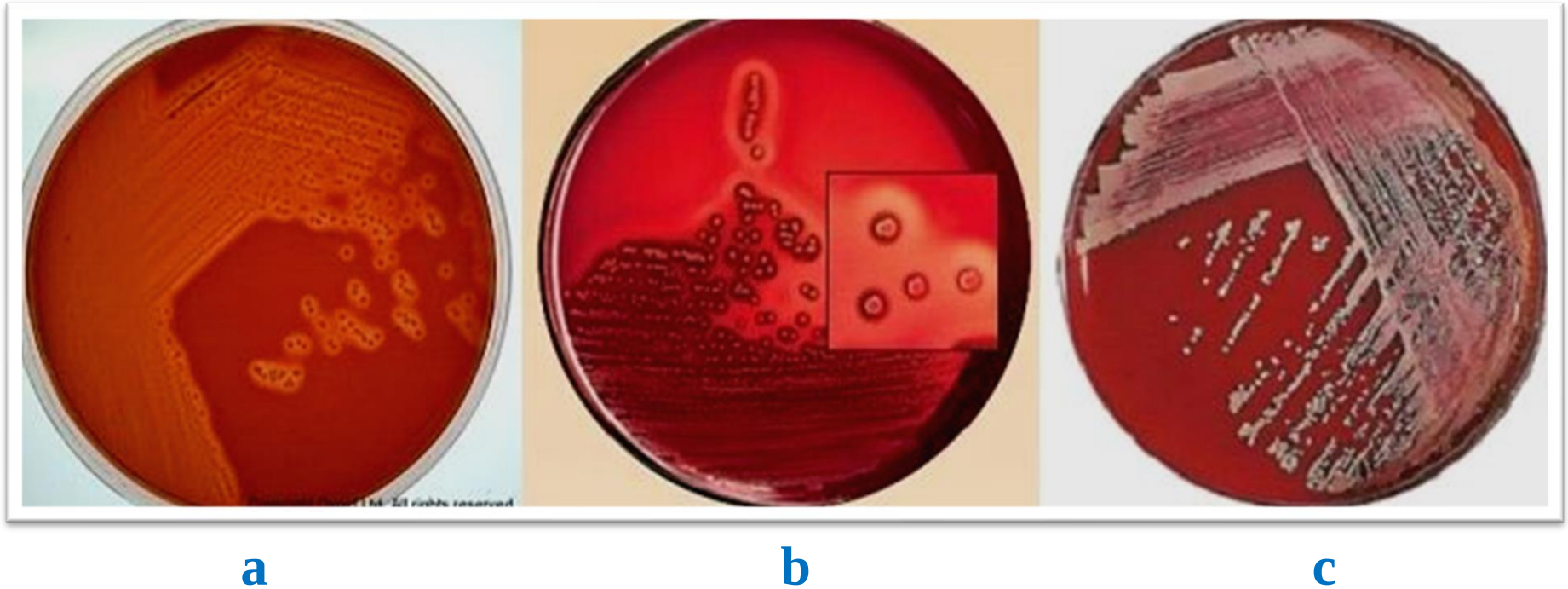
- *Str.pyogenes* (A seroqrupu),
- *Str.agalactiae* (B seroqrupu),
- *Str.pneumoniae*,
- *α -hemolitik streptokoklar (Streptococcus viridans qrupu - Str.mitis, Str.mutans, Str.salivaris, Str.sanguis).*

► Morfologiyası

***Streptococcus pyogenes*:** a, b) irindən və təmiz kultura-
dan hazırlanmış yaxmalarda; c) şəkərli aqarda strepto-
kok və stafilokok koloniyaları

► Fiziologiyası

Streptococcus pyogenes-in qanlı aqarda inkişafı: a) α -hemolitik streptokoklar; b) β -hemolitik streptokoklar; c) γ -anhemolitik streptokoklar

Streptokokların əsas differensial-diaqnostik əlamətləri

Əlamətləri	<i>Str.pyogenes</i>	<i>Str.pneumoniae</i>	<i>Str.agalajtia</i>
Qanlı aqarda hemoliz:	β	α	β
Qidalı mühitlərdə inkişafı:			
*40%-li ödlü mühitdə	+	-	+
*6,5%-li NaCl-lu mühitdə	-	-	-
Hidroliz:			
*hippurat	-	-	+
*eskulin	+	+/-	-
*arginin	+	+	+
Şəkərləri turşuya qədər parçalaması:			
*qlükoza	+	+	+
*laktoza	+	+	+
*saxaroza	+	+	+
*maltoza	+	+	+
*mannit	+	-	+
*inulin	+	+	+
*salisin	+	-	+/-
*raffinoza	-	+	-
Katalaza əmələ gətirmələri	-	-	-
Fibrinolizin əmələ gətirmələri:			
*O-streptolizin	+	+	+
*S-streptolizin	+	-	+
Basitrasinə davamlılığı	-	-	+
CAMP-test	-	-	+

► Antigen quruluşu

■ Polisaxarid C antigeni: 20 seroqrupa (A, B, C, D və s.) bölünür, *Str. pyogenes* - A seroqrupuna aiddir;

■ M-, T- və R-antigenləri: serotiplərə bölünürlər.

■ M-antigen:

- əsas antigendir,
- hüceyrə divarının səthindəki fimbriyalarda olan fimbrial zülaldır;
- ona qarşı əmələ gəlmiş anticisimlər - streptokoklarla təkrar yoluxmaya qarşı uzun müddətli immuniteti təmin edir,
- lakin onun müxtəlifliyi (80-dən çox serotipi) humoral müdafiənin effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

Streptokokların quruluşu: antigenləri və patogenlik amilləri

► Patogenlik amilləri

■ Mikrokapsula

- *streptokokları* *faqositozdan* qoruyur və *adgeziyanı* asanlaşdırır.

■ Hüceyrə divarı komponentləri:

● *lipoteyxoat turşusu* - selikli qısa epitelisinə *adgeziyasını* təmin edir;

● *fimbrial zülal:*

- *əsas patogenlik amilidir, streptokokları faqositozdan* qoruyur;

- *fibrinogeni, fibrini* və onun *deqradasiya məhsullarını* birləşdirir; onları öz səthinə *adsorbsiya* edərək, *komple-
mentin komponentləri* və *opsoninlər* üçün *reseptorlarını* maskalayır.

■ Aqressiya fermentləri

- *Hialuronidaza* - birləşdirici toxumalarda olan *hialuron turşusunu* parçalamaqla, streptokokların toxumalarda *yayılmasını* təmin edir;

- *DNTaza (streptodornaza)* - *A seroqrupu* və digər qrup *streptokoklar* tərəfindən sintez edilir - 4 tipə (A, B, C, D) bölünür:

- *B tipə* qarşı yüksək titrdə *anticisimlər* aşkar olunur və bundan *A seroqrup* streptokok infeksiyalarının *diaqnos-tikasında* istifadə olunur;

- *Streptokinaza (fibrinolizin)* - *A, C, G seroqrupları* tərəfindən sintez edilir - *plazminogeni plazminə* çevirməklə *fibrin liflərinin lizisinə* səbəb olur;

● *C5a-peptidaza* - *A seroqrup streptokoklar* tərəfindən sintez edilir:

- *faqositlərin* aktivliyini zəiflədir,
- güclü xemoattrak-tant olan komplementin *C5a komponentini* parçalayaraq inaktivləşdirir;

● *Nikotinamid-adenindinukleotidaza (NADaza)* - *A seroqrup* tərəfindən sintez edilir:

- *kardiotoksik*,
- *leykotoksik* təsirə malikdir.

■ Toksinləri

- ***O-streptolizin*** - oksigenə qarşı həssasdır, eritrositləri hemoliz etmək və ***immunogenlik*** xassələrinə malikdir;
- ***S-streptolizin*** - oksigenə qarşı davamlıdır, antigenlik xassəsinə malik deyil və qanlı aqarda ***səthi hemoliz*** əmələ gətirir;
- ***Pirogen (eritrogen) toksin*** - 3 tipə (A, B, C) bölünür, ***hipotalamusa*** birbaşa təsir göstərdiyindən ***pirogen aktivliyə*** malikdir, ***immun mexanizmlərlə*** əlaqədar ***səpgilər*** əmələ gətirir;
- ***Kardiohepatik toksin*** - ***miokardı*** və ***diafraqmanı*** ***zədələyir***, qaraciyərdə ***qranulomalar*** əmələ gətirir.

Patogenezi və klinikası

► Streptokokların törətdiyi xəstəliklər - *kəskin* və *xroniki*, *irinli* və *irinsiz* olmaqla 2 yerə bölünürlər.

■ *Kəskin infeksiyalara:*

- irinli - *angina, fleqmona, impetiqo, faringit, endokardit, meningit, doğuşdan sonrakı sepsis;*
- irinsiz - *skarlatina, qızıl yel, qlomerulonefrit.*

■ *Xroniki infeksiyalara:*

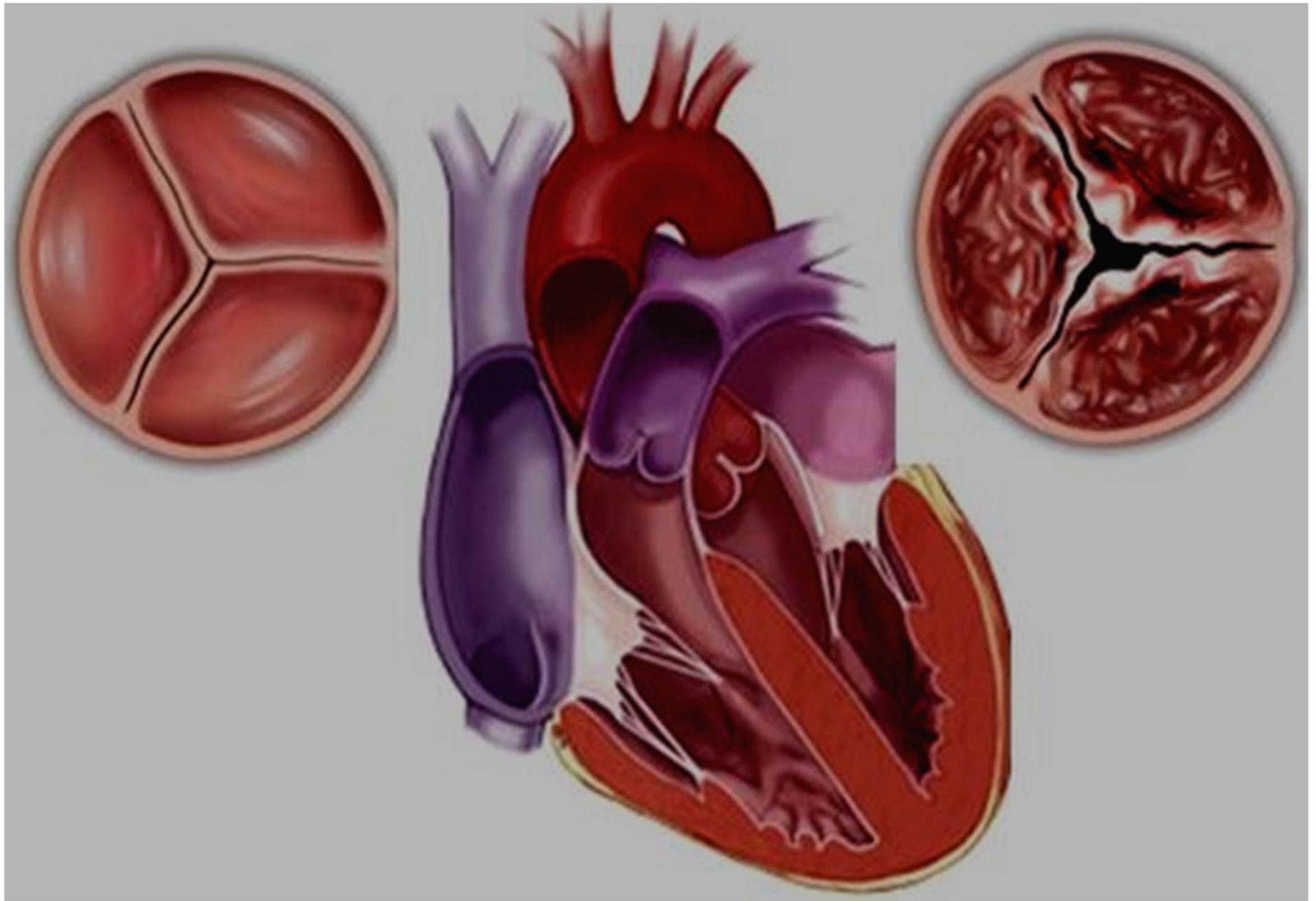
- irinli - *tonzillit,*
- irinsiz - *revmatizm* aiddir.

Streptokokların müxtəlif seroqruplarının törətdiyi xəstəliklər

Sero- qruplar	Rast gəldiyi biotoplar	İnsan və heyvanlarda törətdiyi xəstəliklər	Hemoliz		
			β	α	γ
A	İnsan	İnsanın əksər streptokok infeksiyalarının törədiciləri	+	-	-
B	İnək; insanın cinsi üzvləri	İnəklərdə mastit; insanlarda doğuşdan sonrakı infeksiyalar; yenidoğulmuşların sepsisi	+	±	±
C	Müxtəlif növ heyvanlar; insanın yuxarı tənəffüs yolları (insan ştammi)	Heyvanların müxtəlif infeksiyaları; insanlarda yüngül gedişli respirator infeksiyalar	+	-	-
D	İnsanın və müxtəlif heyvanların bağırsağı; süd məhsulları	Uşaqlarda və zəifləmiş yaşlılarda kəskin bağırsaq zədələnmələri; sidik-cinsiyyət sisteminin iltihabı; xolesistit; yara infeksiyalarının ağırlaşması	+	±	-
G	İnsanın yuxarı tənəffüs yolları	İnsanlarda yüngül formalı respirator infeksiyalar	+	-	-
H	İnsanın yuxarı tənəffüs yolları	İnsanlarda endokardit	+	-	-

Impetigo

Endokardit

Skarlatina

Qızılyel

Tonzillit

Streptococcus agalactiae

► *İnəklərdə mastitin* (süd vəzisinin iltihabı) əsas törədicilərindən olan bu *streptokokun* növ adı - «*agalactiae*», xəstə heyvanlarda *südü olmamasını* ifadə edir.

- *İnsan* və *heyvan orqanizmlərinin* müxtəlif biotoplarında - *ağız boşluğunun, əsnəyin, burunun selikli qişalarında, dəridə, mədə-bağırsaq traktında* məskunlaşırlar.

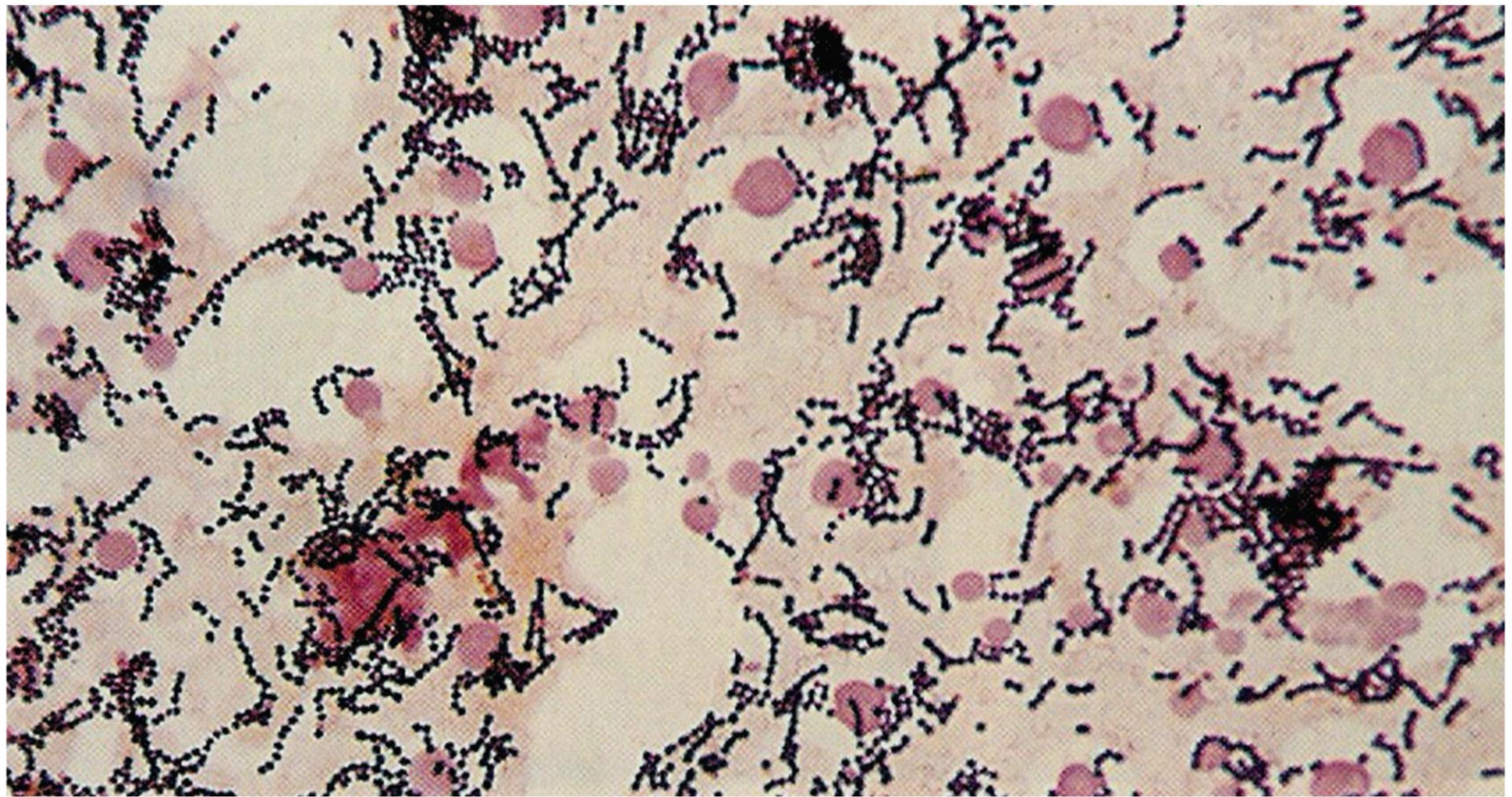
- Təqribən 10%-ə qədər *sağlam qadınların* uşaqlyolunun *selikli qişasında* olur.

- Bəzən *hamiləlik dövründə* bu göstərici -25%-ə çatır.

- *Yaşlı şəxslər* üçün *patogen olmayan* bu *streptokoklar* - *yenidoğulmuşlar* üçün təhlükə yarada bilər.

- Uşaqlar, əsasən *doğuş yollarından* yoluxurlar.

Morfologiyası:

***Streptococcus agalactiae*:** qandan hazırlanmış yaxmada
(Qram üsulu ilə rəngləmə)

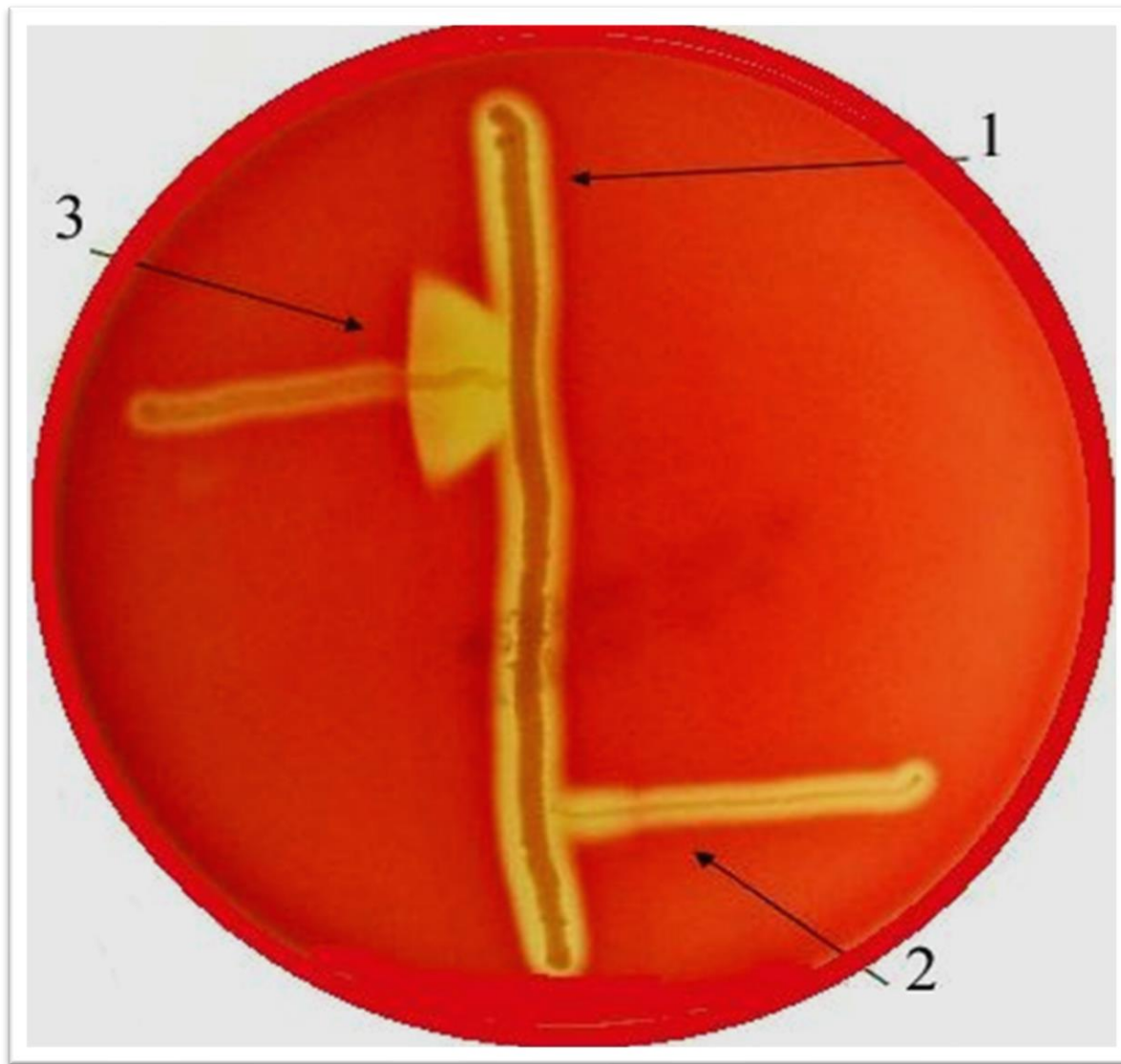
Patogenezi və klinikası.

► *Streptococcus agalactiae* - *patogenlik amilləri* və *orqanizmin immun statusunun vəziyyəti* ilə əlaqədar, əsasən də *opportunist infeksiyalar* törədir.

- *Uşaqılıq yolunun* bu *bakteriyalarla* yüksək kolonizasiya hallarında - *yarımçıq doğulma, dölyanı mayenin* vaxtından qabaq axması baş verir.

- *Bakteriyalar* ilkin olaraq uşaqların *ağciyərlərində kolonizasiya* olunur, buradan *qana keçərək – sepsis* və *meningit* törədir.

- *S.agalactiae* – *neonatal sepsis* və *meningitlərin* ən çox rast gəlinən törədicilərindəndir: *meningit hallarında letallıq* - 50%, bəzən isə - 100%-ə çatır, bəzən *antibiotikoterapiya* belə, *xəstə uşaqların həyatını* xilas edə bilmir.

İdentifikasiyasında CAMP-testinin qoyuluşu: 1) S.aureus;
2) müayinə kulturası; 3) Str.agalactiae kulturası

Streptococcus viridans qrupu

► *Str.viridans* qrupuna - *S.mitis*, *S.mutans*, *S.salivaris*, *S.sanguis* və s. kimi α -hemolitik streptokoklar aid edilir.

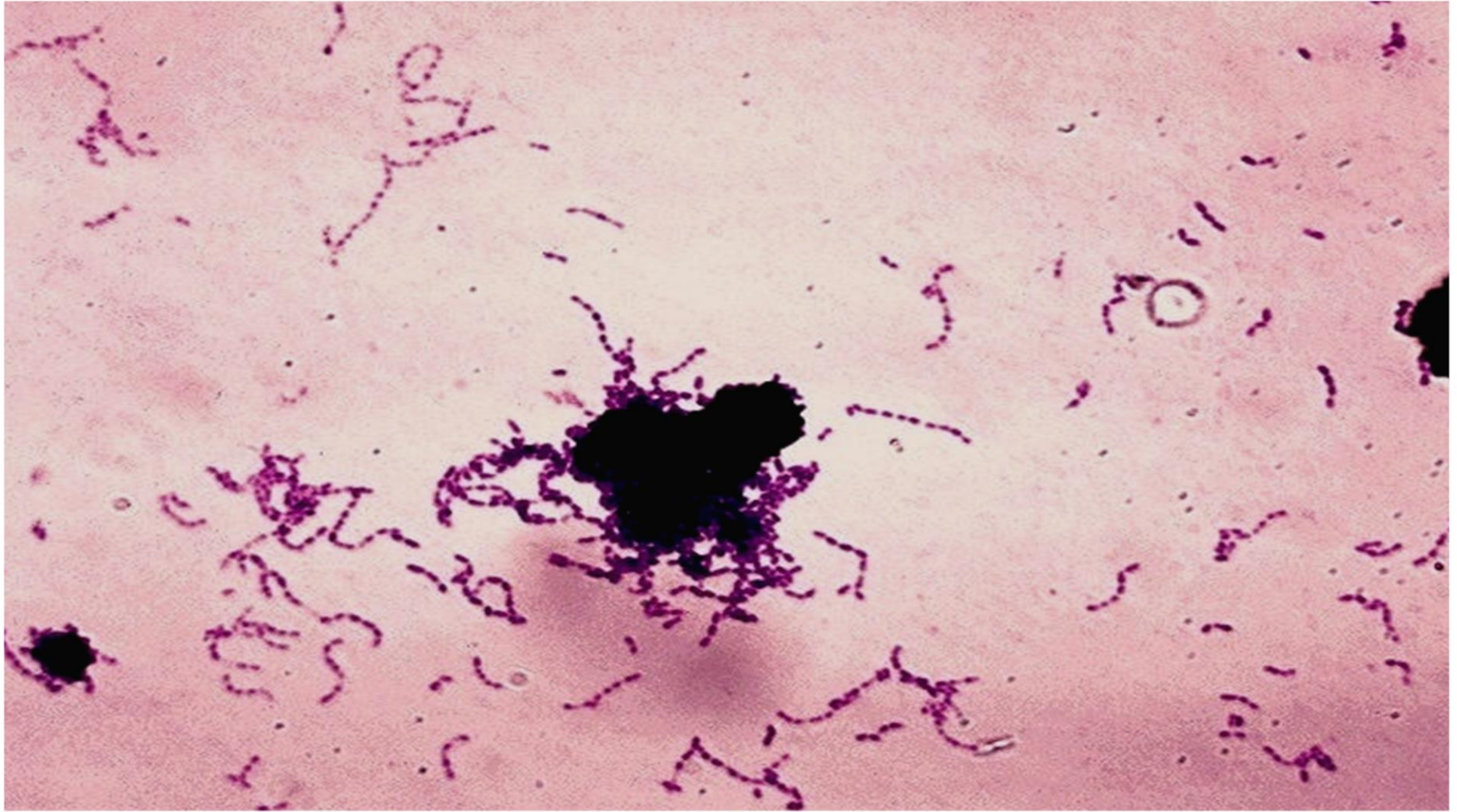
● *Bu streptokoklar* insan orqanizminin *normal mikroflorasının*, xüsusən *yuxarı tənəffüs yollarının* və *ağız boşluğu selikli qişasının* məskunlarıdır.

● *Onlar invazivliyə* malik olmayaraq adətən öz *normal biotoplarından* kənara çıxmırlar.

● *Lakin ağız boşluğunda - travmalar, dişlərin çıxarılması, tonsilloektomiya* kimi *manipulyasiyalar* bu bakteriyaların *qan dövrəsinə keçməsinə* səbəb olur.

- *Dişlərin çıxarılması* zamanı bu **streptokoklar** təqribən 30% hallarda *bakteriemiya* törədir.
- *Normal halda qan dövranına* tranzitor olaraq daxil olmuş **streptokoklar** adətən *təhlükə* yaratmır.
- *Lakin revmatik iltihab, ateroskleroz, anadangəlmə ürək qüsurları* zamanı *ürək qapaqlarında* onların törətdiyi *invaziv proseslər* - **septik endokarditin** inkişafına səbəb olur.

Morfologiyası:

***Streptococcus viridans*:** təmiz kulturadan hazırlanmış
yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə)

Fiziologiyası:

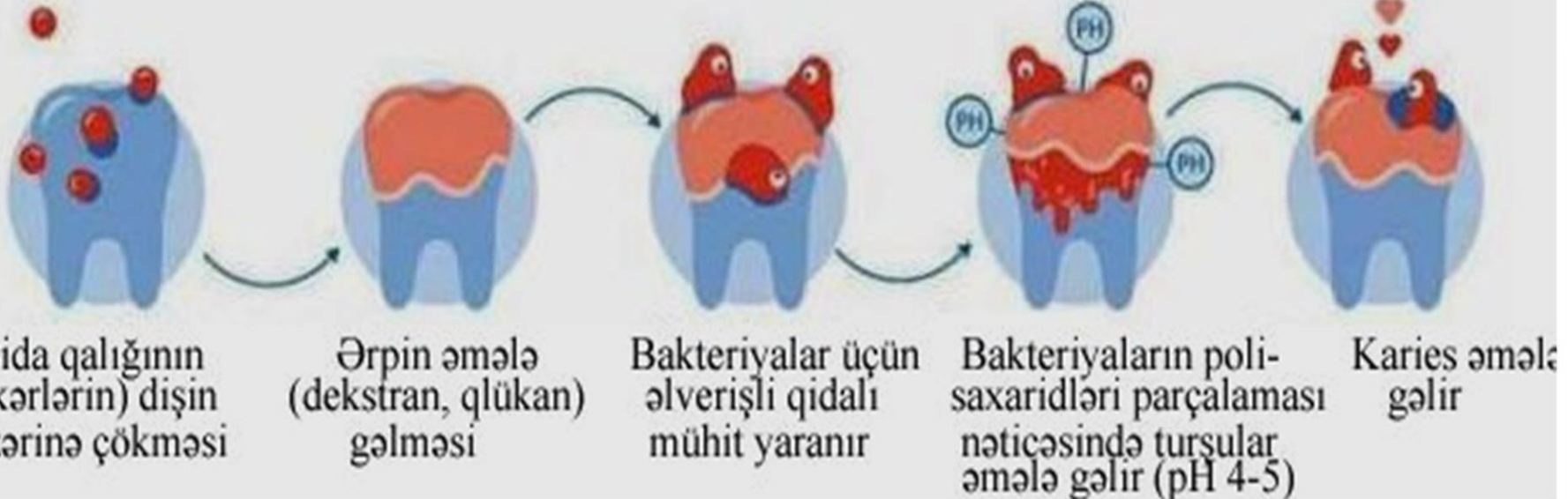
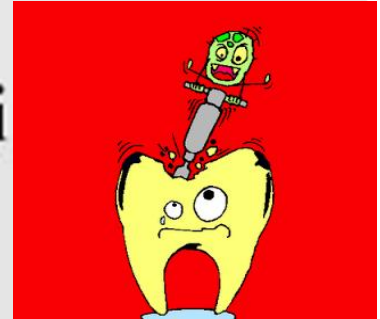

Streptococcus viridans: qanlı aqarda kulturası

Streptokokların - kariesin əmələ gəlməsində rolu

Kariesin əmələ gəlmə mexanizmi

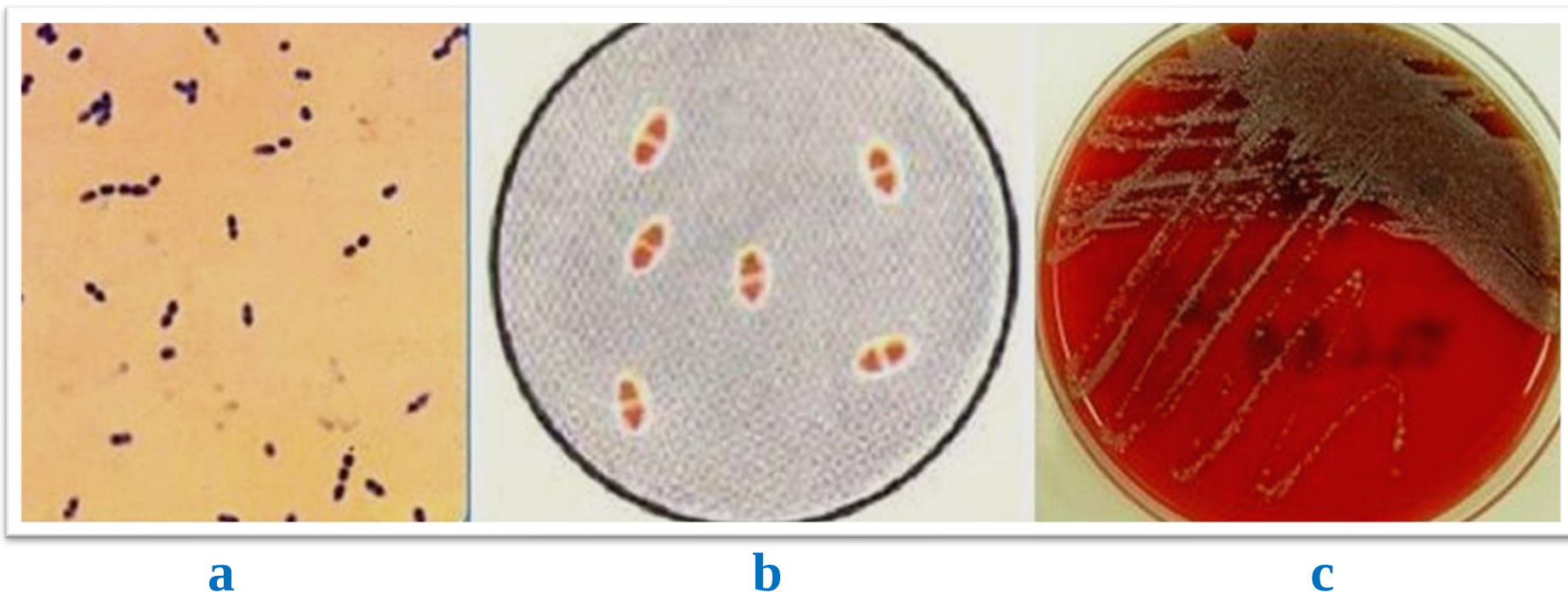
Pnevmokoklar

► Pnevmokoklar - *Streptococcus pneumoniae*, *Streptococcaceae* fəsiləsinə, *Streptococcus* cinsinə daxildir.

■ *L.Paster* (1881) tərəfindən *quduzluqla xəstələnmiş şəxsin ağız suyundan* əldə edilmişdir.

■ *K.Frenkel* və *A.Vekselbaum* (1884) tərəfindən ətraflı öyrənilmiş, həm də onun, *insanlarda pnevmoniya xəstəliyi* törətməsində *etioloji rol* sübut edilmişdir.

► Morfologiyası və fiziologiyası

***Streptococcus pneumoniae*:** a) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b) kapsulasının görünüşü (Ginz-Burri üsulu); c) qanlı aqarda koloniyaları

► Antigen quruluşu

- *Polisaxarid tərkibli - C-antigen,*
- *Zülal tərkibli - M-antigen,*
- *Polisaxarid tərkibli - K-antigen (kapsula antigeni)*

■ *K-antigeninə* görə bakteriyalar 90-a qədər *serotipə* bölünür:

- *I, II, III serotipləri* insanlarda daha çox xəstəlik törədir.

■ *K-antigeninə* qarşı orqanizmdə əmələ gələn *anticisimlər* - *protektiv xüsusiyyətə* malik olur.

► Patogenlik amilləri

■ Kapsula - *pnevmokokların invazivliyinin* əsas səbəblərindən biri olub, *faqositoza* və *komplementin litik təsirinə* çox davamlıdır; *kapsulasız ştammlar* - *avirulent* olur və *az rast* gəlinir.

■ Hüceyrə divarı komponenti - *polisaxarid tərkibli C-antigen* hüceyrə divarında yerləşir:

- *C-reaktiv zülalı* ilə reaksiyaya girmə qabiliyyətinə malik olub, *diagnostikada* mühüm əhəmiyyət kəsb edir;

- *komplementin aktivləşməsinə* və *iltihab mediatorlarının* əmələ gəlməsinə səbəb olur.

■ Aqressiya fermentlərinə - *hialuronidaza, neyraminidaza* və *İgA-proteaza* aiddir.

● *Hialuronidaza* və *neyraminidaza* - birləşdirici toxumalarda olan *hialuron* və *neyramin (sial) turşularını* parçalamaqla *pnevmokokların* - *toxumalarda yayılması-nı* təmin edir,

● *İgA-proteaza* - *pnevmokokların* selikli qişalara *adgeziyasını zəiflədən* və ona *mane* olan *sekretor immunqlobulinləri parçalamaqla* bu prosesi gücləndirir.

■ *Toksinlərinə* - *hemolizirlər* və *leykosidirlər* aiddir:

- *onların təsirindən* əmələ gələn *iltihabi proseslərin* əsas əlamətlərindən biri onun *krupoz xarakterli* olmasıdır;

- bu zaman *damar divarı endoteli zədələnir* - *qan plazması*, hətta *eritrositlər damardan çıxır*, bununla da *iltihab fibrinoz-hemorragik xarakter* alır.

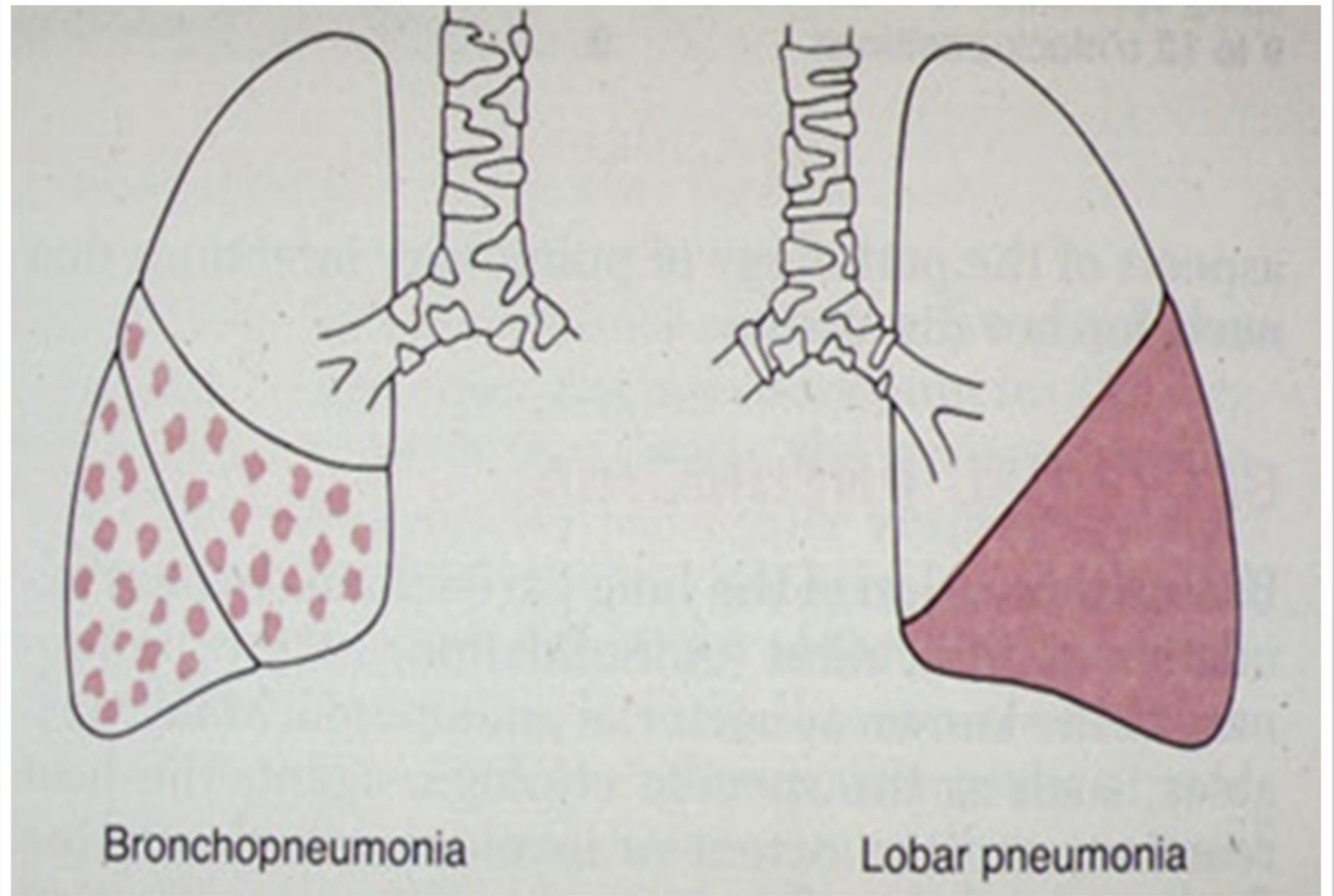
► Patogenezi və klinikası

☐ *Pnevmonokların* - yuxarı tənəffüs yollarının *selikli qışalarına yoluxması*, heç də həmişə *xəstəliyin əmələ gəlməsinə* səbəb olmur.

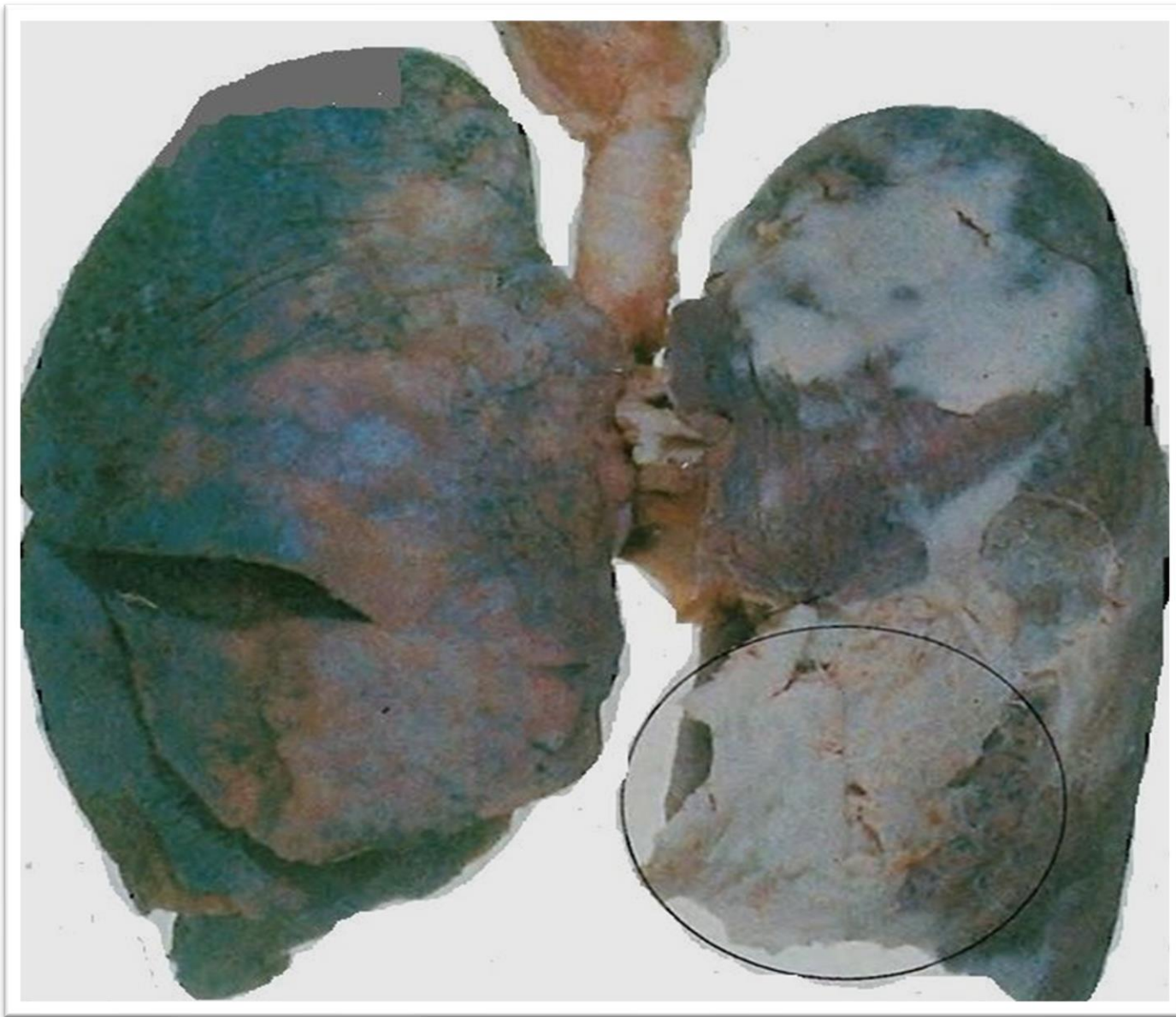
■ *Xəstəliyin patogenezinə*, əsas yeri müxtəlif *infeksialar-dan* (bakteriyalar, rinovirus və s. törətdiyi xəstəliklər) sonra *selikli qışaların zədələnməsi* tutur.

■ *Müxtəlif lokalizasiyalı irinli-iltihabi xəstəliklərdən* (*meningit, otit, bronxit, rinit, bakteremiya, sepsisemiya və s.*) başqa, həm də:

- *krupoz pnevmoniya,*
- *bronxopnevmoniya,*
- *gözün buynuz qışasının sürüşən yarası* deyilən *spesifik xəstəliklər* də törədir.

***Str.pneumoniae*-nın törətdiyi xəstəliklər**

Pnevmoniya: ağciyərin aşağı payının zədələnməsi
(meyiddən götürülmüş ağciyərdə)

► Mikrobioloji diaqnostika

■ *Mikroskopik, bakterioloji, bioloji və seroloji üsullardan istifadə edilir.*

■ *Patoloji prosesin lokalizasiyasına əsasən: bəlgəm, irin, qan, onurğa beyini mayesi (OBM), burun və əsnəkdən selik və s. götürülür.*

■ *Mikroskopik üsulda - 2 yaxma hazırlanır: 1-i - Qram üsulu ilə, 2-si - kapsulanı aşkar etmək üçün Ginz-Burri üsulu ilə rənglənilir; mikroskopiya - cüt-cüt yerləşmiş, alov dilinə və ya lansetin ucuna oxşar qram müsbət diplokoklar görünür; 2-ci preparatda - qara-qırmızı fonda, qırmızı boyanmış diplokokların ətrafında şəffaf kapsulanın görünməsi törədicinin pnevmokok olmasını təqribi olsa da təsdiq edir.*

► Müalicəsi

■ *Pnevmokok ştammları* arasında *antibiotiklərə (penisilinlərə) davamlı şammlarının* tez-tez rast gəlməsinə görə *antibiotiklərə həssaslıq* təyin edilməlidir.

Seftriakson, vankomisin, rifampisin, levomisetin və s. istifadə edilir.

► Profilaktikası

■ *Qeyri-spesifik profilaktikası* - streptokok infeksiyalarında olduğu kimidir.

■ *Spesifik profilaktikası* - 23 serotipin *kapsula polisaxaridləri* əsasında hazırlanmış *polivaksindən* istifadə edilir.

İmmunizasiya - risk qrupuna daxil olan *şəxslər* üçün göstərişdir: 5-10 il fasilə ilə *2 dəfə vaksinasıya* olunur.

Enterokoklar

► **Enterokoklar** - əvvəllər **Streptococcus** cinsinin **D sero-qrupuna** aid edilirdi, 1984-cü ildən ayrıca **Enterococcus** cinsi kimi qəbul edilmişdir.

■ **Təbiətdə** - geniş yayılmışdır və ekoloji cəhətdən əhəmiyyətli **20-yə qədər növü** vardır.

■ **Tipik növ** - **Enterococcus faecalis**-dir, ilk dəfə **K.Şleyfer** və **R.Kilpper-Baiz** (1903) tərəfindən **kəşf olunmuş** və ətraflı öyrənilmişdir.

■ **Ent.faecalis** (85-90%) növü **daha çox rast gəlinir** və **insanlarda müxtəlif xəstəliklər** törədir;

■ **Ent.faecium** və **Ent.durans** (10-15%) növləri nisbətən az hallarda rast gəlinir.

► Morfologiyası və fiziologiyası

***Enterococcus faecalis*:** a) patoloji materialdan hazırlanmış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b, c) xromogen aqarda və kanamisin-eskulin-azid aqarda kulturları

Enterokokların əsas differensial-diagnostik əlamətləri

Əlamətləri	<i>Ent. faecalis</i>	<i>Ent. faecium</i>	<i>Ent. durans</i>
Hərəkətliliyi	+/- (11-20% izol.)	+/- (11-20% izol.)	-
45°C - də inkişaf	+	+	+
50°C - də inkişaf	+/- (11-20% izol.)	+/- (80-89% izol.)	-
Mühitlərdə inkişaf, tərkibində:			
* 6,5 % NaCl	+	+	+
* 0,04 % tellurit	+	-	-
* 0,1 % metilen abısı olan süd	+	?	+
Sarı pigment əmələ gətirmələri	-	-	-
Hemoliz	bəzən β	bəzən α	α -, β -
Qıppuratın hidrolizi	+/-	+(80-89% izol.)	+/-
Turşu əmələ gətirmə:			
* ramnoza	+/-	-	-
* saxaroza	+	+/-	-
* arabinoza	-	+	-
* qliserin	+	+	-
* sorbit	+/- (80-89% izol.)	-	-
* mannit	+	+/- (80-89% izol.)	+/- (11-20% izol.)

Neisseria cinsinin nümayəndələri

► *Neisseria* cinsi - *qonokokları* kəşf etmiş alman dermato veneroloqu *A.Neysserin* (1879) şərəfinə adlandırılıb.

■ *Qonokoklar* və *ona oxşar bakteriyalar* - 1939-cu ildə *Neisseriaceae* fəsiləsinə, *Neisseria* cinsinə (8 növ) daxil edilmişdir.

■ *Cinsə daxil olan bütün bakteriyalar* oxşardırlar:

- *paxlaşəkili, basıq tərəfləri ilə biri-birinə baxan, sporasız, kapsulasız, mikrokapsulaya malik, əksəriyyəti hərəkətsiz, qram mənfi diplokoklardır.*

İnsan üçün patogen növləri:

- *qonokok* - *N.gonorrhoeae* (*süzənək, blennoreya törədir*),
- *meninqokok* - *N.meningitidis* (*meningit və s. törədir*).

☐ *Digər növləri:*

- *N.sicca,*
- *N. flava,*
- *N.subflava,*
- *N.mucoza,*
- *N.lactamica,*
- *N.flavescens* və s.

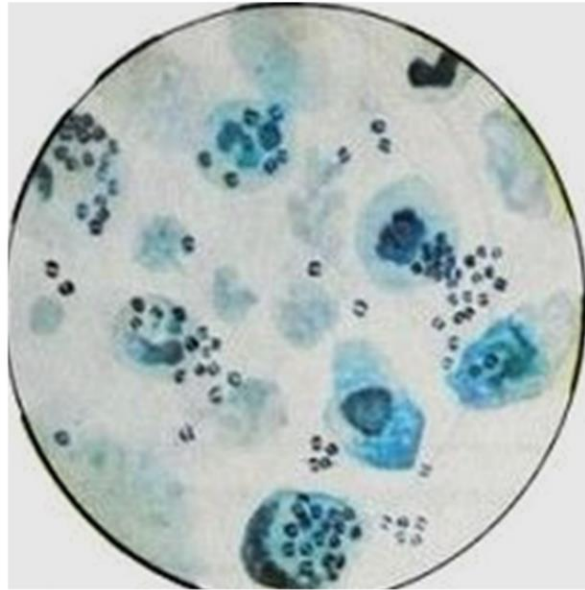
Yuxarı tənəffüs yollarının, əsasən burun-udlağın normal mikroflorasına daxildirlər.

Bəzən *irinli-iltihabi xəstəliklərin* əmələ gəlməsində iştirak edirlər.

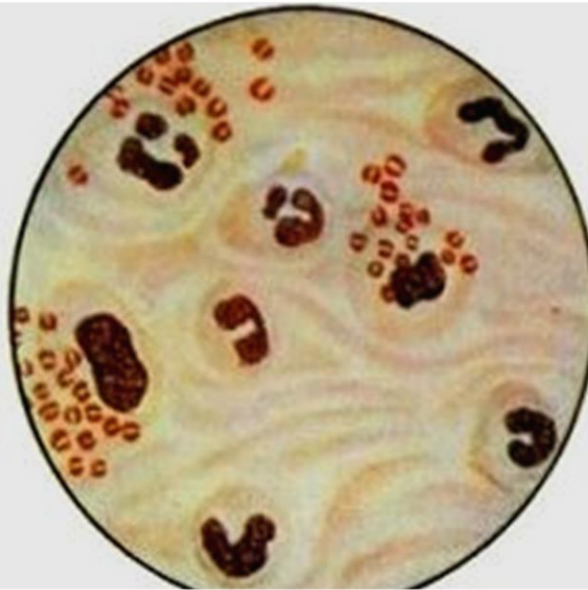
► Morfologiyası

Qonokoklar:

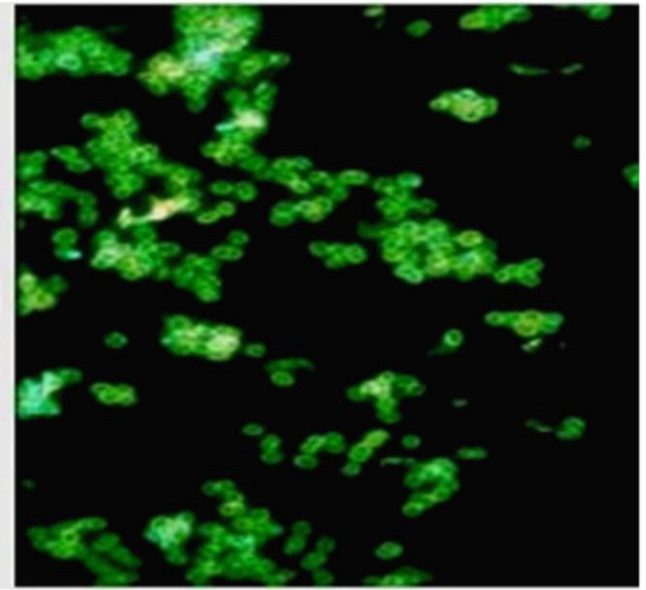
- kokşəkilli, böyrəyə və ya paxlaya oxşar formada,
- 0,6-0,8x1,0-1,3 mkm ölçüdə,
- basıq tərəfləri bir-birinə tərəf yönəlmiş,
- cüt-cüt yerləşən,
- sporasız, hərəkətsiz, pililərə malik,
- orqanizmdə zərif kapsula əmələ gətirən,
- polimorf, *qram mənfi bakteriyalardır.*

a

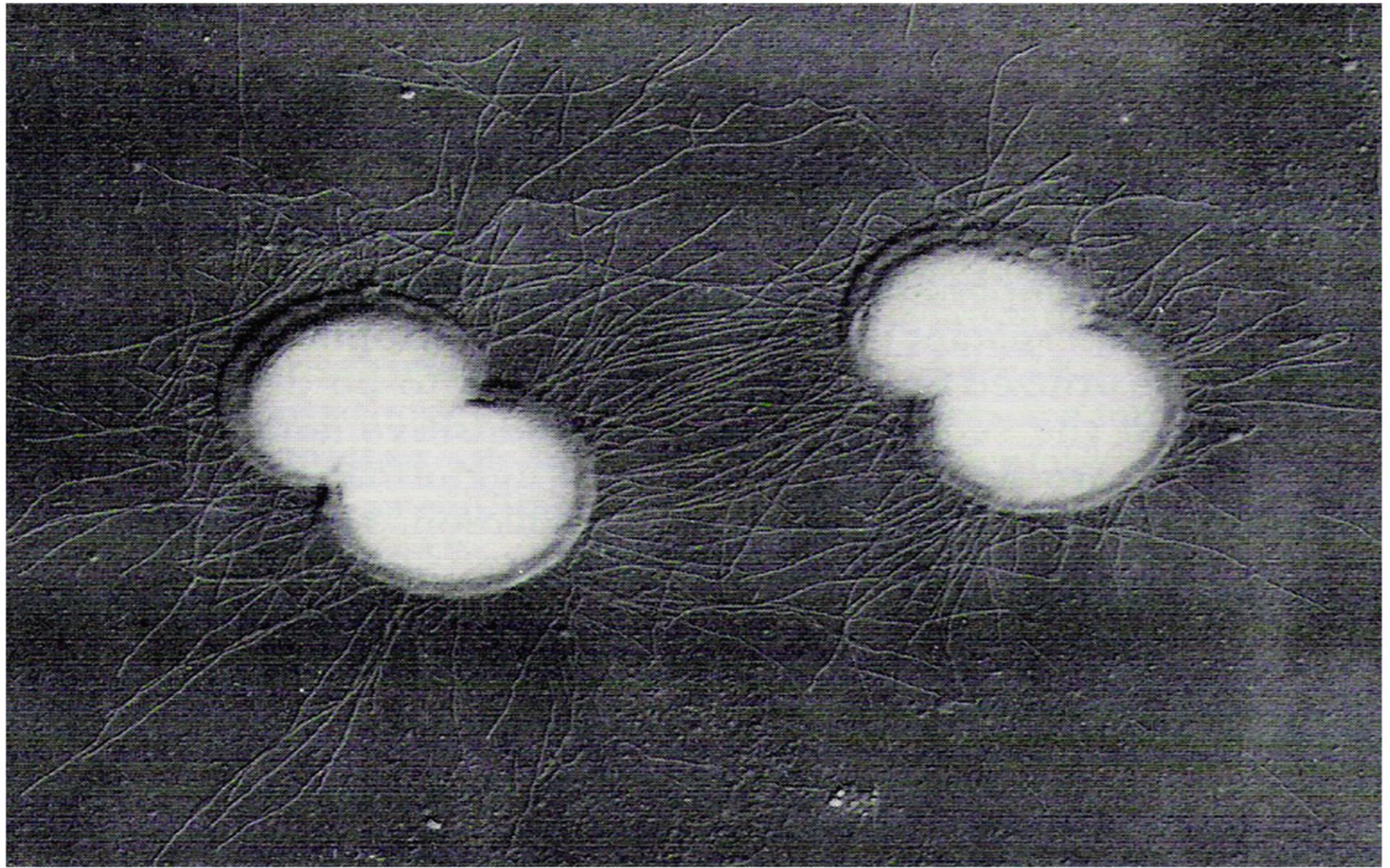

b

c

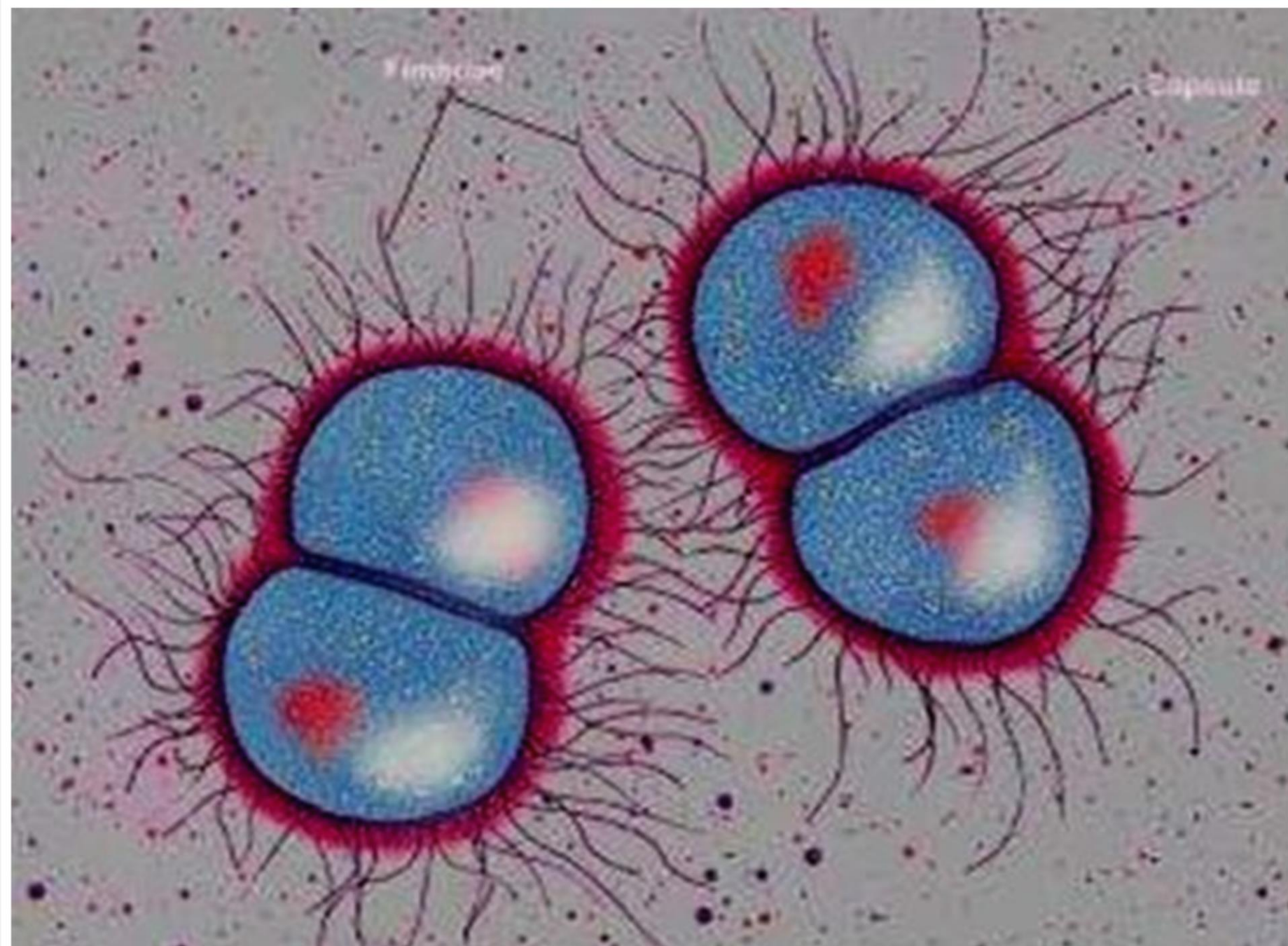
N.gonorrhoeae - patoloji materialdan hazırlanmış yaxmalarda: a) metilen abısı ilə rəngləmə (*Leffler üsulu*); b) *Qram üsulu* ilə rəngləmə; c) lüminisent mikroskopda görünüşü

***N.gonorrhoeae*: elektron mikroskopunda görünüşü**

Virulence

Capule

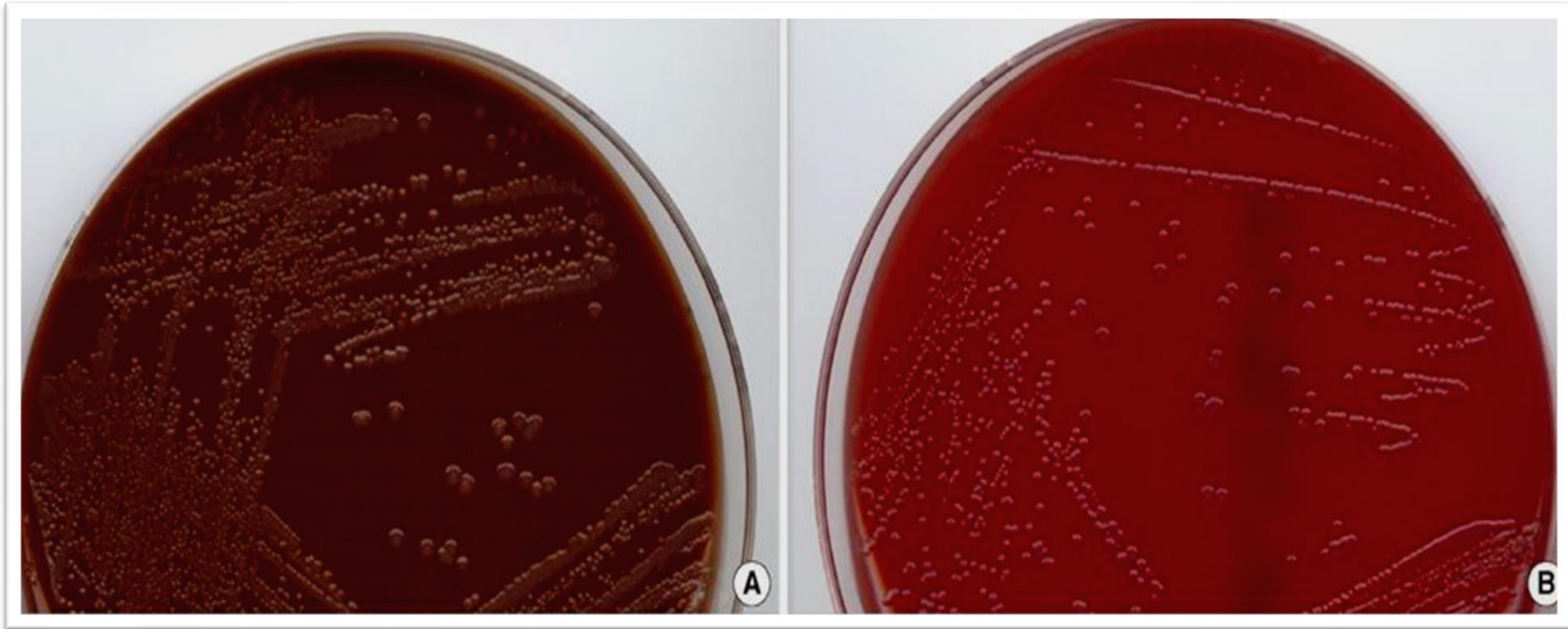
► Fiziologiyası

■ Kultural xassələri - aerobdur, qidalı mühitlərə tələbkardır, *adi qidalı mühitlərdə* inkişaf etmir; tərkibində *qan, zərdab, assit mayesi olan mürəkkəb* və ya *xüsusi qidalı mühitlərdə*, optimal temperatura (37°C) və optimal pH-da (7,2), 5-10%-li CO₂ olan atmosferdə (kapnofil) yaxşı inkişaf edirlər.

■ *Zərdablı* və ya *assitli bulyonda* - diffuz bulanıqlıq, səth-də ərp əmələ gətirir, bir neçə gündən sonra ərp bulyo-nun dibinə çökür; *zərdablı aqarda* - 1-2 mm diametrli, şəh damlasını xatırladan, hamar, kiçik, şəffaf (bəzən qeyri-şəffaf) S-formalı koloniyalar əmələ gətirir, *qanlı aqarda* - hemoliz vermir.

■ *Şərti-patogen neyссерiyalardan* fərqli olaraq *piqment* əmələ gətirmir.

Fermentativ xassələri - biokimyəvi aktivliyi çox zəifdir, yalnız *qlükozanı turşuya qədər* parçalayır, *katalaza* və *oksidaza müsbətdirlər*, *proteolitik aktivliyi* yoxdur.

N.gonorrhoeae: A) «şokalad» aqarında və B) qanlı aqarda koloniyaları (2 günlük inkubasiya)

► Antigen quruluşu

☐ *Somatik O-* və *kapsul K-antigenlərinə* malikdir.

■ *Antigenliyi* - *xovlar (pili), xarici membranın səthi zülalları* və *lipopolisaxaridlərlə* təmin edilir.

- *Xovlar (pililər)* - *pilin zülalından* təşkil olunmuşdur;

- *Xarici membranın səthi zülalları* - güclü immunogenliyə malikdir:

- *por-proteinlər* və ya *porinlər (PorA, PorB)* və *Opa-proteinlərdən (OpaA, OpaB)* ibarətdir;

- *lipopolisaxarid (LPS)* - əsas antigen olub, *güclü immunogenlik xassəsinə* malikdir.

► Patogenlik amilləri

■ **Kapsula** - səthi antigen determinantlarını maskalayaaraq *qonokokları faqositlərin mikrobisid təsirindən* qoruyur.

■ **Xovlar** - sahib hüceyrələrə *adgeziyanı* təmin edir, onla-rın *antigen* cəhətdən dəyişkənliyi, *qonokokları immun amillərin təsirindən* qoruyur.

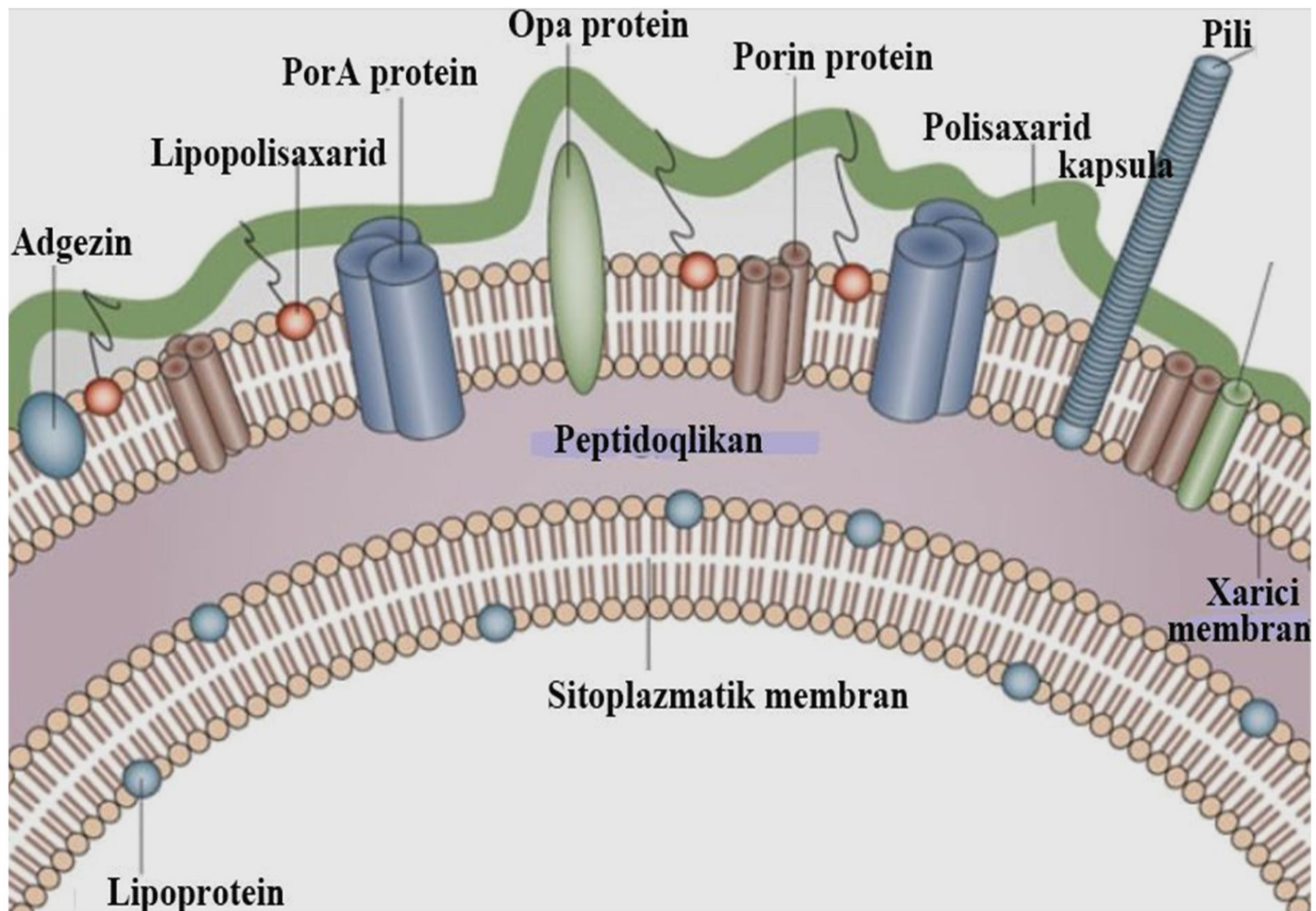
■ **Endotoksin (LPS)** - qram mənfi bağırsaq bakteriyalarının *LPS-dən* fərqli olaraq uzun *O-spesifik polisaxarid fragmentinə* malik olmadığından - *lipooliqosaxarid (LOS)* adlanır.

■ *Xarici membranin səthi zülalları (Por-, Opa-proteinlər):*

- *epitel hüceyrələrə adgeziyanı,*
- *invaziyanı,*
- *selikli qişalarda olan bakteriosid amillərə qarşı davamlılığı,*
- *faqositar reaksiyalara qarşı ingibisiyasını təmin edirlər.*

■ *İgA-proteaza:*

- *bakteriyaların adheziyasının qarşısını alan immunqlobulinləri (sIgA) parçalayır,*
- *qonokokların epitel hüceyrələrə yapışmasını asanlaşdırır,*
- *anticisimdən asılı faqositozdan qoruyur.*

***N. gonorrhoeae* -nın patogenlik amillərinin sxematik təsviri**

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

■ *İnfeksiya mənbəyi:*

- *xəstələr,*
- **xüsusən də** *qonoreyanın xroniki, simptomuz forması* ilə *yaşayan şəxslərdir.*

■ *Yoluxma:*

- *birbaşa təmas (cinsi yolla) yolla,*
  - *nadir hallarda isə dolayı - təmas-məişət (alt paltar, yataq dəsti, hamam ləvazimatları və s.) yollarla* baş verir.
- İnsanların - qonokoklara qarşı həssaslığı* çox yüksəkdir.

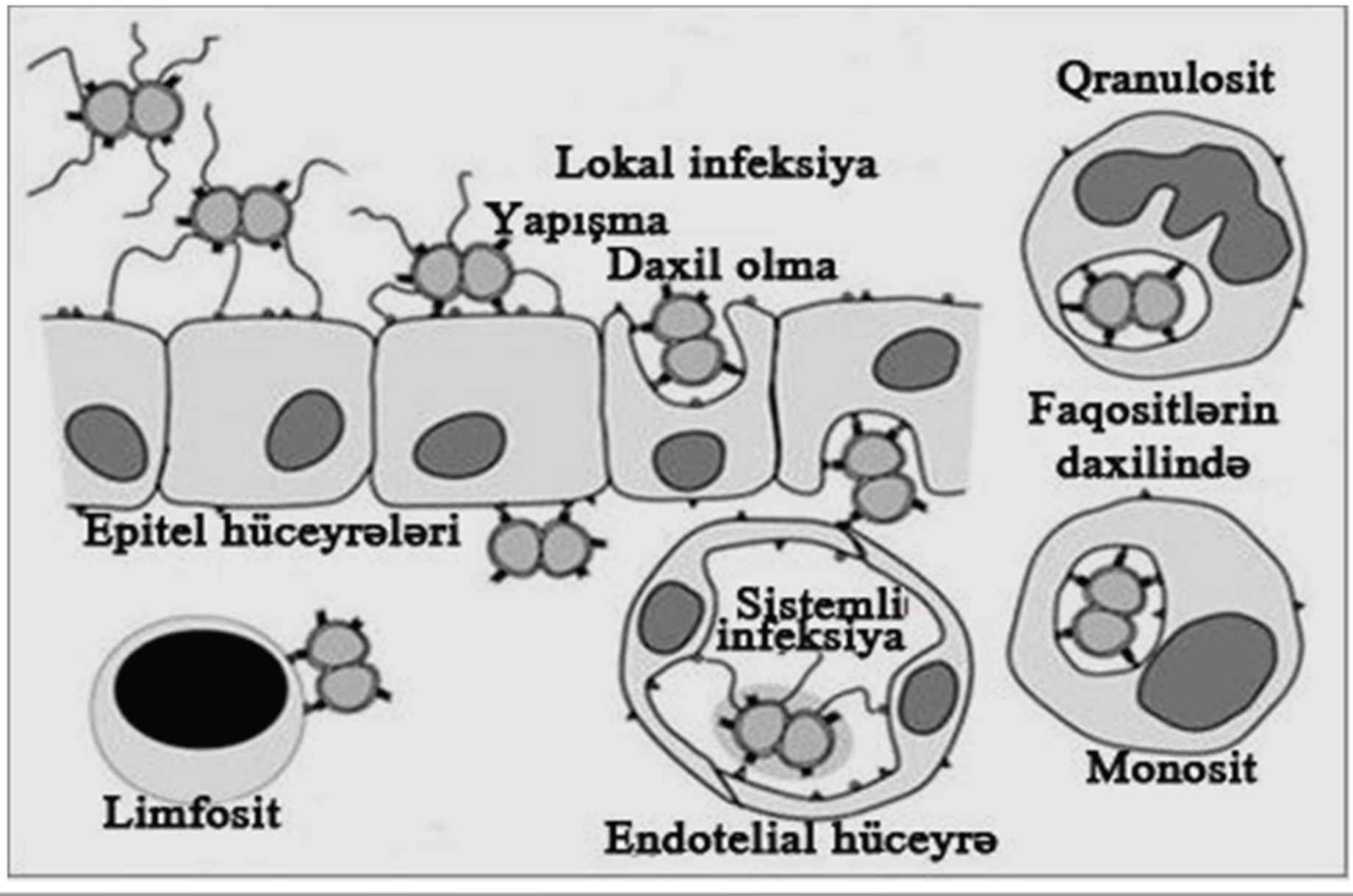
► Patogenezi və klinikası

■ Qonokoklar - *infeksiyanın giriş qapısından* asılı olaraq, *silindrik epitelə* malik *urogenital traktın, düz bağırsağın, gözlərin, udlağın selikli qişalarını* zədələyərək - *lokal infeksiya*, bəzi hallarda isə *disseminasiyalı xəstəliklər* törədirlər.

■ *Qonokokların* törətdiyi xəstəliklərdən - *qonoreya (süzə-nək)* və *blennoreya (göz konyuktiviti)* daha çox rast gəli-nir.

● Qonoreya və ya süzənək:

- *cinsi yolla yoluxan geniş yayılmış infeksiyon xəstəlikdir;*
- *infeksiyanın giriş qapısı - uretranın, uşaqlıq boynu kanalının və düz bağırsağın silindrik epitelidir;*
- *kişilərdə, əsasən - ön uretra, qadınlarda isə - uretra və uşaqlıq boynu* zədələnir.

Qonokokların endositoz yolla epitel hüceyrələrə daxil olmasının sxemi

● **Blennoreya** və ya **yenidoğulmuşların konyuktiviti:**

- *göz qapaqları selikli qişasının irinli-iltihabi xəstəliyidir;*
- *əsasən yenidoğulmuşlarda, bəzən isə yaşlılarda* rast gəlinir;
- *yenidoğulmuşlar - ana bətnində və ya doğuş yollarında, böyüklər isə çirkli əllərlə təmasda olduqda* yoluxurlar;
- *inkubasiya dövrü* - bir-neçə saatdan 2-3 günə qədərdir.
- **blennoreya** müalicə olunmadıqda - *korluqla* nəticələnə bilər;
- **xəstəliyin** qarşısını almaq məqsədilə, uşaqlar anadan doğulduqdan sonra, dərhal *konyuktivasına - 1%-li gümüş-nitrat* və ya *3%-li penisillin məhlulu* damızdırılır.

- ***Generalizasiyalı infeksiyalar:***

- *qonokoklar qana keçdikdə* - 1% hallarda baş verir;
- *əl, said, ayaq, baldır dərisində* - *hemorragik papula* və *pustulalar* əmələ gəlir;
- bəzi hallarda *artritlərin, endokardit, meningit* və *septi-semiyanın* inkişafına səbəb olur.

Blennoreya: uşaqlarda və böyükdə

► Mikrobioloji diaqnostika

■ *Mikroskopik, bakterioloji, seroloji və molekulyar-genetik üsullardan* istifadə olunur.

■ *Patoloji prosesin lokalizasiyasına uyğun olaraq:*
- *uretradan və konyuktivadan - irin, uşaqlıq yolundan və uşaqlıq boynundan - selikli ifrazat, prostatdan - şirə və s. götürülür.*

● *Mikroskopik üsul - 3 əsas əlamətə əsaslanır:*
- *özünəməxsus morfolojiya, hüceyrədaxili yerləşmə və qram mənfi boyanma.*
- *kəskin qonoreya və blennoreyanın diaqnostikasında istifadə olunan əsas üsuldur;*
- *götürülmüş materiallardan 2 yaxma hazırlanır: Qram və Leffler üsulları ilə rənglənilib mikroskopiya edilir.*

► Müalicəsi

■ *Qonoreyanın müalicəsində uzun müddət seçim preparatı kimi - penisillin istifadə olunmuşdur.*

■ *Lakin bəzi ştammların β -laktamaza fermenti əmələ gətirməsi qonokokların - penisillinə qarşı davamlılığının artmasına səbəb olmuşdur.*

■ *Hazırda qonoreyanın müalicəsində - β -laktamazalara davamlı olan sefalosporinlər (seftriakson), yeni nəsil makrolidlər (azitromisin) tətbiq edilir.*

■ *Qonoreyanı müalicə edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, bu xəstəlik, həm də cinsi yolla yoluxan - trixomoniaz, genital xlamidioz, mikoplazmoz ilə birlikdə rast gəlinə bilər.*

► Profilaktikası

■ *Qeyri-spesifik profilaktik tədbirlərə* - sağlam həyat tərzini, təsadüfi cinsi əlaqələrdən yayınma, qoruyucu vasitələr-dən istifadə və s. aiddir. İnsanlar arasında, hələ məktəb yaşlarından başlayaraq sanitar-maarifləndirmə işlərinin aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

■ *Blennoreyanın profilaktikası* üçün doğuşdan sonra, dərhal *uşaqların gözüne - 1-2 damla 1%-li gümüş nitrat məhlulu* və ya *3%-li penisillinin yağlı məhlulu*, yaxud *30%-li albusid məhlulu* damızdırılır (15-30 dəq müddətində qonokoklar məhv olur.

■ *Spesifik profilaktikası* yoxdur.

Meningokokların törətdiyi xəstəliklərin mikrobioloji diaqnostikası

► Meningokoklar (*Neisseria meningitidis*) – *Neisseriaceae* fəsiləsinə, *Neisseria* cinsinə aiddir.

■ Əsasən *hava-damcı yolla* yayılaraq *insanlarda burun-udlağın selikli qişasının lokal zədələnməsi*, sonradan *generalizə formaya* keçərək *meningokoksemiya* və *beynin yumşaq qişasının iltihabı (epidemik serebrospinal meningit)* ilə xarakterizə olunan *kəskin infeksiyanın* törədicisidir.

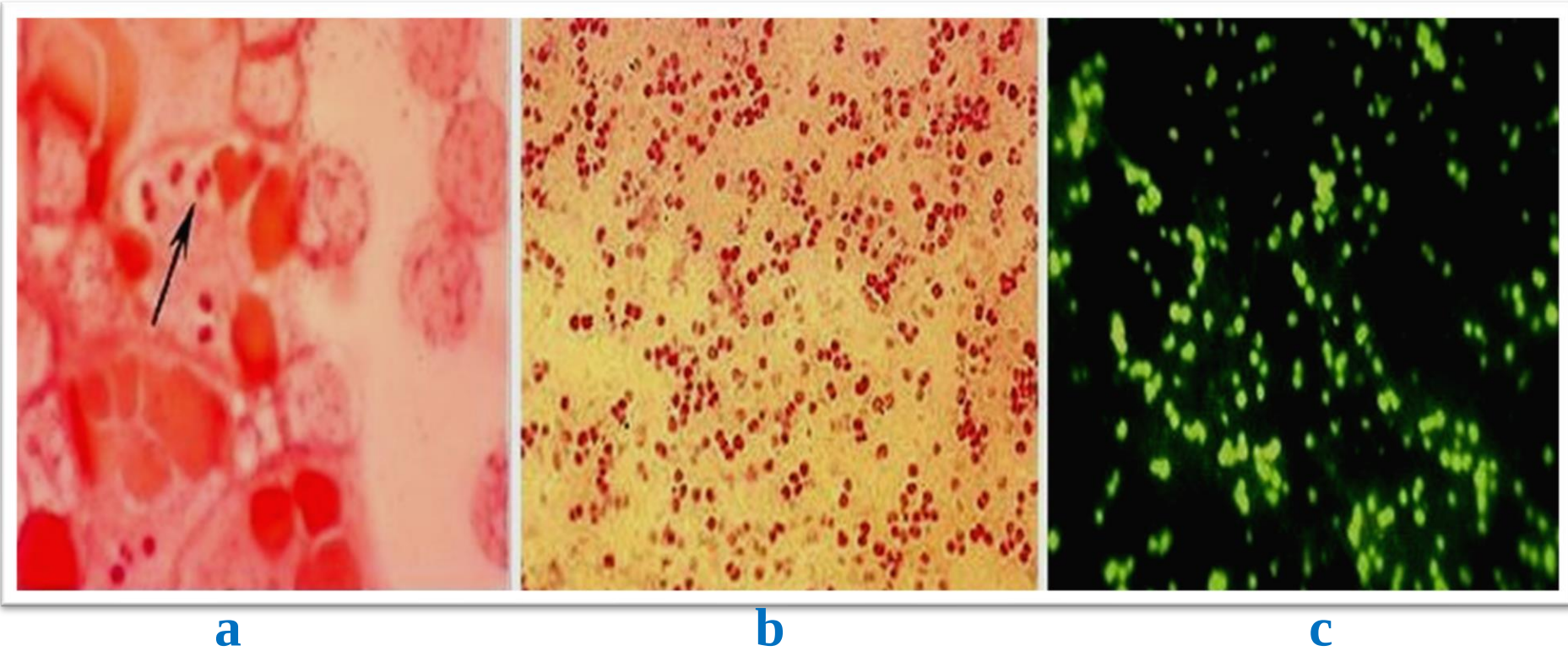
■ *N.meningitidis* ilk dəfə *A.Vekselbaum* (1887) tərəfindən *xəstənin onurğa beyni mayesindən* alınmışdır.

■ *S.Fleksner* (1907) tərəfindən ətraflı öyrənilmişdir.

► Morfologiyası

☐ Meningokoklar:

- kokşəkilli,
- böyrəyə və ya paxlaya oxşar formada,
- 0,6-0,8x1,0-1,3 mkm ölçüdə,
- basıq tərəfləri bir-birinə tərəf yönəlmiş,
- cüt-cüt yerləşən,
- sporasız, hərəkətsiz,
- orqanizmdə zərif kapsula əmələ gətirən,
- polimorf,
- *gram mənfi bakteriyalardır.*

***N.meningitidis*:** a) likvordan hazırlanmış yaxma (fuk-sinlə rəngləmə); b) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxma (Qram üsulu ilə rəngləmə); c) lüminisent mikroskopda görünüş

► Fiziologiyası

- *Kultural xassələri* - aerobdur, qidalı mühitlərə tələbkardır, adi qidalı mühitlərdə inkişaf etmir; tərkibində *qan, zərdab, assit mayesi, yumurta sarısı olan mürəkkəb* və ya *xüsusi qidalı mühitlərdə*, optimal temperatura (37°C) və pH-da (7,2) yaxşı inkişaf edir - *kapnofildir*.
- *Zərdablı bulyonda* - zəif bulanıq, dibdə azacıq çöküntü əmələ gətirirlər.
- «*Şokalad*», *qanlı* və *zərdablı aqarlarda* - 2-3 mm diametrdə, hamar, yapışqanvari, yarım şəffaf *S-formalı koloniyalar* əmələ gətirir, *hemoliz* vermirlər.
- *Şərti-patogen neyссерiyalardan* fərqli olaraq *piqment* əmələ gətirmir.

■ *Fermentativ xassələri* - biokimyəvi aktivliyi zəifdir, yalnız *qlükoza* və *maltozanı* turşuya qədər parçalayır, *katalaza* və *oksidaza müsbətdir*, *proteolitik aktivliyi* yoxdur.

a

b

c

N.meningitidis: a) 48 saatlıq inkubasiyadan sonra qanlı aqarda koloniyaları; b) müsbət oksidaza və c) müsbət katalaza aktivlikləri

► Antigen quruluşu

■ *Somatik O- və K-antigenlərinə* malikdir.

■ *O-antigeni* - *zülal, polisaxarid* (cinsə aid), *protein* (növrə aid), *qlükoproteid* (qrup spesifikliyinə malik) və *xarici membran zülalından* (tip spesifikliyinə malik) ibarətdir;

- *20-yə qədər serotipə* bölünür, *epidemiya* zamanı *2* və *15-ci serotiplər* daha çox rast gəlinir.

■ *K-antigeninə* görə *13 seroqrupa* bölünür:

- *A, B, C, X, Y* və *W-135 seroqrupları* insanlarda daha çox *xəstəlik* törədir;

- *A seroqrup ştammları* - *epidemik formada xəstəlik*,

- *B, C, Y seroqrup ştammları* - *sporadik hallarda xəstəlik* törədirlər.

► Patogenlik amilləri:

- Kapsula - *faqositozdan qoruyur*, polisaxaridlərinə qarşı əmələ gələn *anticisimlər* - *bakterisid təsirə* malik olur.
- Xovlar - burun-udlağın selikli qişasına və beyin qişalarına *adgeziyanı* təmin edir.
- Endotoksin (LPS) - qram mənfi *bağırsağ bakteriyalarının LPS-dən* fərqli olaraq, *O-spesifik polisaxarid fraqmenti* (lipid A-nın aktivliyini blokada edir) olmadığından, *toksikliyi* daha güclü olur.
- İgA-proteaza - *sİgA-nı parçalayaraq meninqokokların epitel hüceyrələrinə yapışmasını* asanlaşdırır, həm də onları *anticisimdən asılı faqositozdan* müdafiə edir.

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

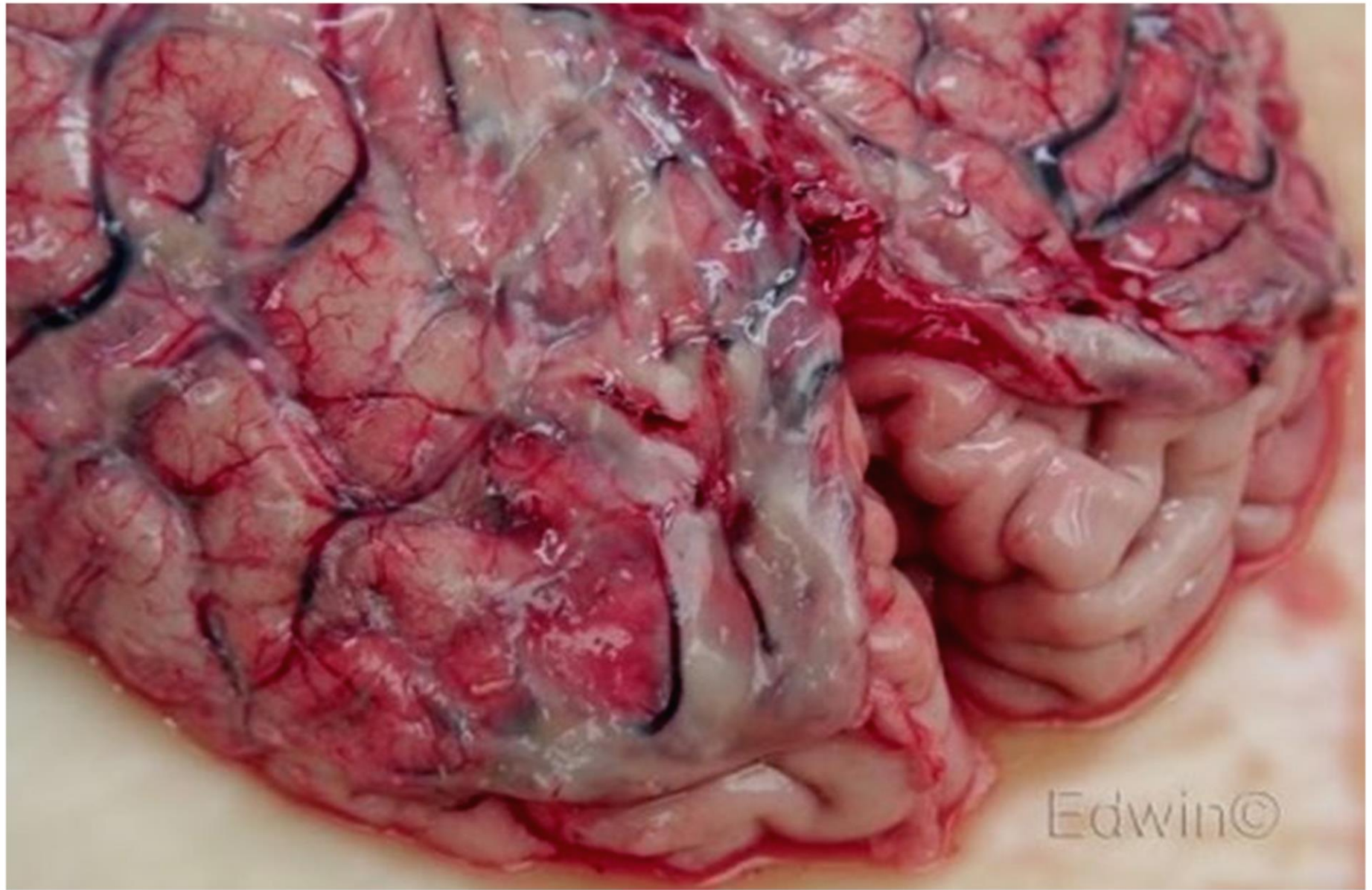
■ *İnfeksiya mənbəyi* - *xəstələr* və *bakteriyagəzdiricilərdir*:
3 qrupa bölünür: *generalizasiya formalı xəstələr* (1%),
nazofaringitli xəstələr (10-20%) və *sağlam bakteriyagəz-*
diricilər (80-90%).

1-2 yaşlı sağlam uşaqlarda az rast gəlinir, *uşaqlar böyü-*
dükcə bakteriyagəzdirici ola bilir, onların sayı artıb, *14-*
19 yaşda maksimuma çatır; *bakteriyagəzdiricilik* - 2-3
həftə, *burun-udlaqda xroniki iltihabi proseslər* olduqda -
6 həftə və daha çox davam edə bilir.

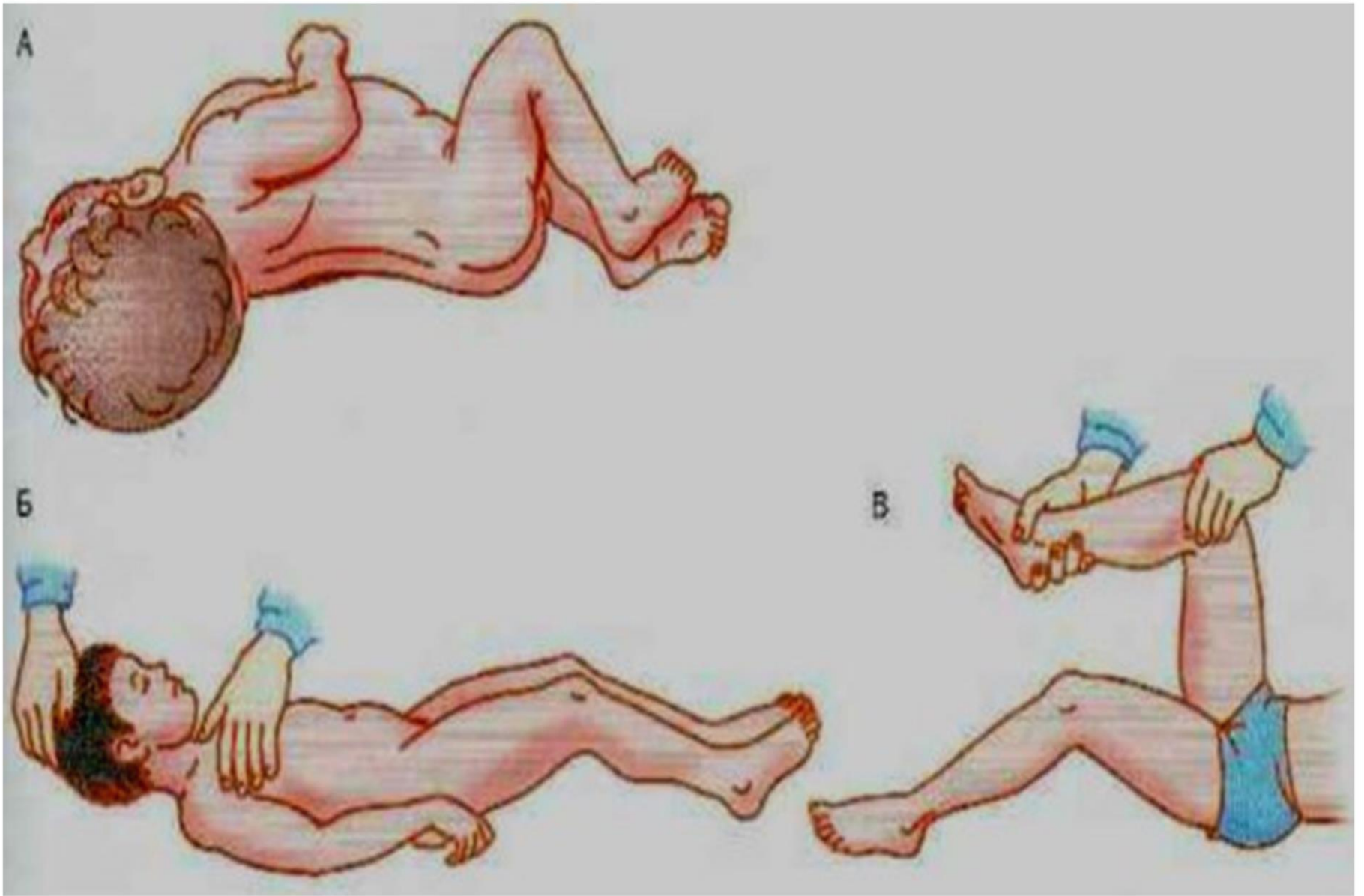
■ *Yoluxma* - *hava-damcı yolla* baş verir. 6 aylığından 1
yaşa qədər *uşaqlar* daha çox xəstələnir; 15 yaşa qədər
uşaqlar (70-80%) və *yeni yetmələr* (10-15%) də xəstələ-
nir, yaşlı şəxslərdə *meninqokok gəzdiriciliyi* və ya *nazo-*
faringit daha çox müşahidə olunur.

► Patogenezi və klinikası

- *Meninqokokların törətdiyi xəstəliklər* gedişinə görə:
  - ◆ lokal formalı - *meninqokok gəzdiriciliyi, kəskin nazofaringit,*
  - ◆ generalizasiya formalı - *meninqokoksemiya, epidemik serebrospinal meningit, meninqoensefalit, endokardit, artrit, poliartrit, iridosiklit, pnevmoniya* olur.
- *Orqanizmə* - *burun-udlağın selikli qişalarından* daxil olaraq, respirator traktın *nazofaringial şöbəsində* məskunlaşır və *birincili iltihab ocağı* əmələ gətirir.
- *Burada lokalizasiya olunan meninqokoklar* simptom-suz *gəzdiriciliyə* səbəb olur.
- *Bəzi hallarda zökəm əlamətləri* ilə müşayiət olunan *kəskin nazofaringit* inkişaf edir.

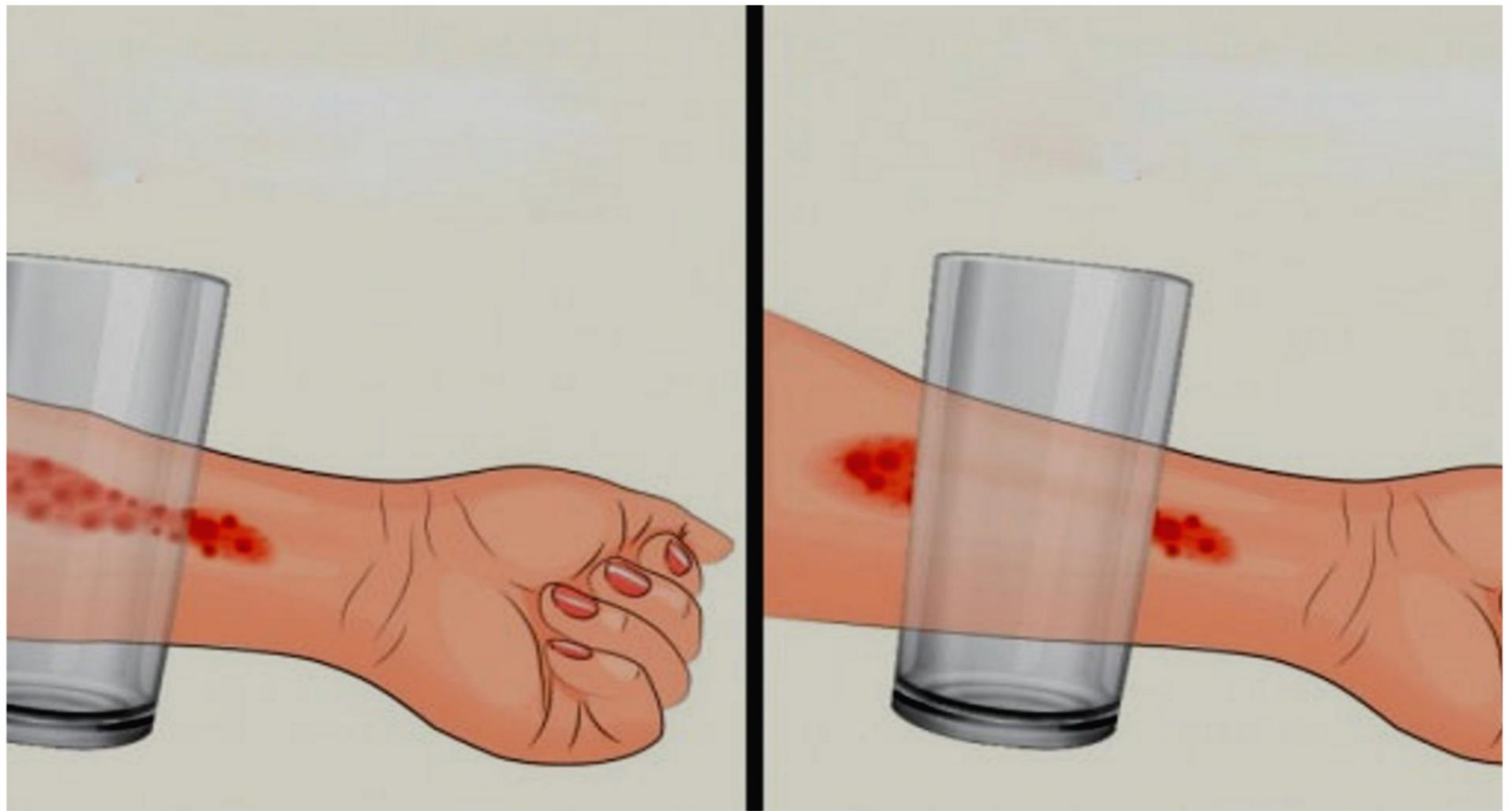
Epidemik serebrospinal meningit (irinli meningit)

Meningit xəstəliyində **Kerniq simptomu**

Meningokoksemiya: hemorragik səpgili ekzentemalar

a

b

Meningokoksemyada hemorragik səpgilər: a) stəkanla sıxdıqda səpgilər itmir; b) səpgilər itir – meningit deyil

► Mikrobioloji diaqnostika

■ *Mikroskopik, bakterioloji, seroloji, molekulyar-genetik üsullarından* istifadə olunur.

■ *Patoloji prosesin lokalizasiyasına uyğun olaraq - burun-udlaq seliyi, OBM, qan, hemorragik səpgilərdən qaşıntı* və s. istifadə edilir.

● *Mikroskopik üsul* - patoloji materiallarda, əsasən *OBM* və *qanda meningokokları* aşkar etməyə imkan verir.

■ *OBM* - çox *bulanıq (irinli)* olarsa - *birbaşa*, əgər *bulanıqlıq zəif* olarsa - *sentrifuqalaşdırılır, çöküntüdən yaxma* hazırlanır, *Qram üsulu rənglənir* və *mikroskopiya* edilir:

- *leykositlərin sitoplazmasında* - *cüt-cüt yerləşmiş, zərif kapsulalı, qram mənfi, paxlaşəkili diplokoklar* görünür.

► Müalicəsi

☐ *Meningokok infeksiyalarında* seçim preparatı - *benzilpensillindir (penisillin G)*; *yarımsintetik penisillinlər (ampisilin, oksasillin)* də effektivdir.

■ *Penisillinlərin* qəbulu mümkün olmadıqda - *xloramfenikol, sefotaksim, seftriakson* və s. istifadə edilir.

■ *Antimikrob terapiya* ilə yanaşı *su-duz, turşu-qələvi balansının* simptomatik vasitələrlə *korreksiyası*, eləcə də *sedativ* və *qlükokortikoid preparatların* istifadəsi məqsəddə uyğun sayılır.

► Profilaktikası

■ *Qeri-spesifik profilaktik tədbirlər* - sanitar-gigiyenik qaydalara əməl olunmalı; xəstələr vaxtında təcrid edilməli, stasionar şəraitdə müalicə almalıdır; sağlam bakteriya gəzdiricilər aşkar edilib *antibiotiklərlə sanasiya* olunmalı.

■ *Spesifik profilaktika* - infeksiya ocaqlarında *spesifik aktiv* və *passiv immunizasiya* aparılır, uşaqlarda *passiv immunitet* yaratmaq üçün onlara *immunoqlobulin* vurulur (7 gün ərzində, 1,5-3 ml dozada).

◆ *Aktiv immunizasiya* aparmaq üçün hal-hazırda *mono-* (A), *di-* (A+C) və *poli-valent* (A+C+Y+W-135) *vaksinlər* hazırlanıb istifadə edilir; *vaksinlər* seroqrupların təmizlənmiş *kapsula polisaxaridlərindən* hazırlanır, *yüksək protektivliyə* və *az reaktogenliyə* malikdir.

Klebsiellaların törətdiyi xəstəliklərin mikrobioloji diaqnostikası

► *Klebsiellalar* - ilk dəfə alman alimi *E.Klebs* (1875) tərəfindən *pnevmoniyadan ölmüş şəxsin toxumalarında* kəşf edilmişdir.

■ *Təmiz kulturasını* *K.Fridlender* (1882) almış və ətraflı öyrənmiş, həm də laborator heyvanlar üçün patogenliyi sübut olunmuşdur.

■ *Onun şərəfinə bakteriyalar*, əvvəllər *Fridlender çöpləri*, sonralar isə sistemləşdirilərək *Klebsiella pneumoniae* adlandırılmışdır.

Klebsiellalar - şerti-patogen bakteriyalar olub, *Enterobacteriaceae* fəsiləsinə, *Klebsiella* cinsinə aiddir.

■ *10-dan çox növü* məlumdur, tibbi əhəmiyyətə malik növlər - *K.pneumoniae*, *K.oxytoca*, *K.planticola*, *K.terrigena* növləridir.

■ *İnsanlarda* daha çox *aşkar olunan* (əsasən yoğun bağırsaqlarda) və *müxtəlif xəstəliklər* (tənəffüs sistemi-nin, beyin qışalarının, sidik-cinsiyyət yollarının, oynaq-ların, gözlərin zədələnməsi, bakteremiya və septikopie-miya) törədən *K.pneumoniae* və *K.oxytoca* növləridir.

■ Tipik növü - *K.pneumoniae* olub, biokimyəvi xassə-lərinə görə fərqlənən:

- *K.pneumoniae* (*Fridlender çöpləri*), *K.ozaenae* (*Abel-Lavenberq çöpləri*) və *K.rhinoscleromatis* (*Friş-Volkoviç çöpləri*) *yarımnövlərinə* bölünür.

► Morfologiyası

■ Klebsiellalar:

- çöpşəkilli,
- yoğun, ucları girdə,
- 0,3-1,0 x 0,6-6 mkm ölçüdə,
- tək, cüt və ya qısa zəncirlər şəkilində yerləşən,
- hərəkətsiz, sporasız,
- daimi kapsula əmələ gətirən,
- **gram mənfi bakteriyalardır.**

► Fiziologiyası

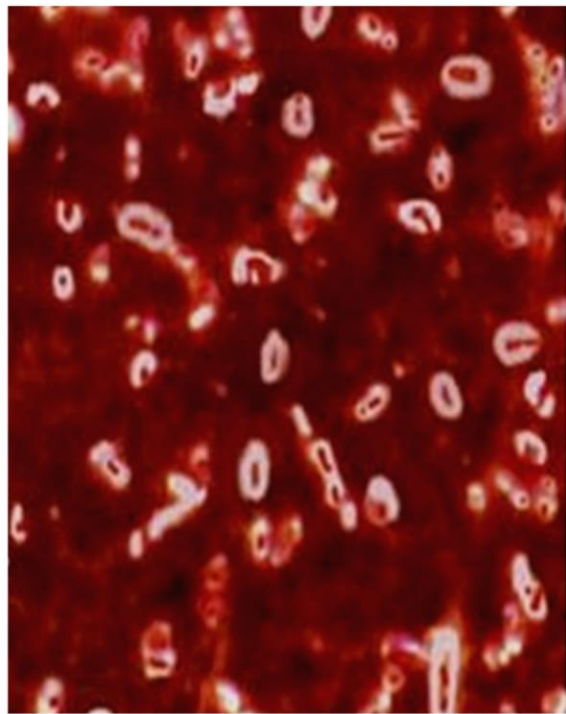
■ Kultural xassələri:

- *fakultativ anaerobdurlar,*
- *qidalı mühitlərə tələbkar deyillər,*
- *optimal temperatura (37°C) və optimal pH-da (7,4) **adi qidalı mühitlərdə** yaxşı inkişaf edirlər.*

● *Bulyonda (ƏPB) - diffuz bulanıq və dibdə çöküntü əmələ gətirirlər.*

● *Bərk qidalı mühitdə (ƏPA) - 3-5 mm diametrdə, iri **se-likli, qabarıq, gümbəzə oxşar S-formalı koloniyalar;***

- *bəzən **seliksiz, şəffaf, hamar S-forma;***
  - *yaxud **kiçik qurutəhər R-forma koloniyalar (2-3 mm)***
- əmələ gətirirlər.*

a

b

c

***Klebsiella pneumoniae*:** a) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxmada (Ginz-Burri üsulu ilə rəngləmə); b, c) Ploskiryev və MakKonki mühitlərində koloniyaları

► Əsas kultural əlamətləri

- *Bərk qidalı mühitlərdə (ƏPA):*

- *3-5 mm diametrdə, iri selikli, qabarıq, gümbəzə oxşar S-formalı koloniyalar;*
  - *bəzən - seliksiz, şəffaf, hamar S-forma;*
  - *yaxud - kiçik qurutəhər R-forma koloniyalar (2-3 mm)*
- əmələ gətirirlər.

- *əksər klebsiellalar - Endo, Ploskiyev və MakKonki mühitlərində - qırmızı və ya çəhrayı rəngdə koloniyalar (laktozanı fermentləşdirmirlər) əmələ gətirirlər.*

► Antigen quruluşu

- *O-somatik antigeninə* (11 serovar),
- *K-kapsula antigeninə* (70 serovar) malikdir.
- *Seroloji identifikasiyada* - əsasən *K-antigenindən* istifadə olunur.

► Patogenlik amilləri

☐ *Kapsula, xovlar (fimbriyalar) və endotoksini* aiddir.

■ *Kapsula* - polisaxarid tərkibli olub, *antifaqositar aktivliyə* malikdir.

■ *Xovlar* - sahib hüceyrələrə *adheziyasını* təmin edir.

■ *Endotoksin* - hüceyrə divarının *LPS* olub, *termostabil (TS)* və *termolabil (TL)* fraksiyalardan ibarətdir:

◆ *TS toksin* - enterositlərin daxilində «*quanilatsiklaza-sQMF*» sistemini aktivləşdirməklə *E.coli*-nin *termostabil enterotoksininə* oxşayır;

◆ *TL toksin* - 100-120°C-də inaktivləşir, *sitotoksik effektə* malikdir, *bakteriyaların qana keçməsinə* təmin edir.

Klebsiellaların əsas differensial-diaqnostik əlamətləri

Əlamətlər	<i>Klebsiella pneumoniae</i>			<i>K. oxytoca</i>
	<i>K. pneumoniae</i>	<i>K. ozaenae</i>	<i>K. rhinoscleromatis</i>	
Fermentləşdirmə:				
*qlükoza	TQ	+/-	-	TQ
*laktoza	T	T	-	T
*dulsit	T	-	-	T
Utilizəşdirmə:				
*sitrat	+	+/-	-	+
*malonat	+	+/-	-	+
Əmələ gətirmə:				
*ureaza	+	+/-	-	+
*indol	-	-	-	+
Voges-Proskauer reak.	+	-	-	+
Lizindekarboksilaza	+	+/-	-	+

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

- *Klebsiellalar* - *tipik şərti-patogen bakteriyalardır.*
- *İnsan orqanizminin normal mikroflorasına* daxildirlər.
- *Əsasən yoğun bağırsaqlarda* məskunlaşırlar.
- *Endogen*, həm də *ekzogen* xarakterli *müxtəlif xəstəliklər* törədirlər.
- *Ekzogen infeksiyalarda – yoluxma*, daha çox *hava-damcı, alimentar* (əsasən ət və südlə) və *təmas-məişət yollarla* baş verir.

► Patogenezi və klinikası

■ *Klebsiella pneumoniae* (*Fridlender çöpləri*):

- bronxit, pnevmoniya, beyin qışalarının və oynaqların iltihabı, bak-teremiya, sepsis, qida toksikoinfeksiyası, sidik-cinsiyyət yolları xəstəlikləri və s. törədir.

■ *K.pneumoniae* adından asılı olmayaraq *tənəffüs sisteminə az hallarda* (bütün pnevmoniyaların təqribən 1-2%) *xəstəlik* törədir.

■ Lakin buna baxmayaraq, onların törətdiyi belə *pnevmoniya* zamanı *letallıq* (35,7%) çox yüksək olur.

■ Daha çox rast gəlinəni - *lobar (paylı) pnevmoniyadır* ki, orqanizmin *ümumi zəifliyi fonunda* inkişaf edir və *ağır gedişə* malik olur.

■ *K.oxytoca* növü *xəstəxanadaxili infeksiyalar:*

- *vaginit,*
- *kəskin və xroniki prostatit,*
- *sistit,*
- *pielonefrit,*
- *gözün, beyin qışalarının və oynaqların iltihabı,*
- *bakteremiya,*
- *septikopiyemiya,*
- *qida toksikoinfeksiyası və s. törətdiyi məlumdur.*

■ **Klebsiella ozaenae (Abel-Levenberq çöpləri)** – burunun və burun ciblərinin selikli qışalarının zədələnməsi və üfunətli qartmağın (ozenanın) əmələ gəlməsi ilə nəticələnən **xroniki atrofik rinitin** (80%) törədicisi sayılır.

■ **Xəstəlik** - **qədim zamanlardan** məlumdur: **üfunətli zökəm** və ya **ozena** kimi tanınır, **xroniki xəstəlikdir**; inkubasiya dövrü dəqiqləşdirilməyib;

■ **Daha çox** - **8-16 yaşlarda başlayır (əsasən qızlarda)** və **klinik gediş 35-40 yaşlarda** maksimuma çatır.

■ **Xəstəliyin** əvvəlində - **burun selikli qışası nazıqlaşır** və **bozumtul, özlü seliklə örtülür**, selik quruyaraq **burun boşluğunu** dolduran və **burun-udlağa** yayılan **bozumtul qalın qartmaq formalaşdırır**, qopardıqda **qanaxma** baş verir.

■ *Klebsiella rhinoscleromatis (Friş-Volkoviç çöpləri)* – burunun seliki qışasının (rinoskleroma) və yuxarı tənəffüs yollarının qranulematoz zədələnməsi ilə müşaiyət olunan xroniki infeksiyon xəstəliyin - *skleromanın* törədicisidir.

■ *İnkubasiya dövrü* dəqiqləşdirilməyib.

■ *Xəstələr*, əsasən *burunda, udlaqda, qırtlaqda* müəyyən bir *dəyişiklik* olduqdan 3-5 il sonra *həkimə* müraciət edirlər, daha çox 20-30 yaşda olanlar *xəstələnir*.

■ *Kliniki gedişində - tənəffüs yollarının zədələnməsi* üstünlük təşkil edir, sonradan yavaş-yavaş digər *orqanlar* (oksigen çatmamazlığı və toksikoz) da zədələnir.

■ *Bu zaman - burunun, qırtlağın və traxeyanın selikli qışalarında* qatı bəlgəmlə örtülən *ağımtıl düyünlər* – *qranulomalar* əmələ gəlir.

► Mikrobioloji diagnostika

■ *Mikroskopik, bakterioloji və seroloji üsullardan istifadə olunur.*

■ *Xəstəliyin lokalizasiyasından asılı olaraq müayinə materialı kimi - bəlgəm, irin, qan, nəcis, öd, qusuntu kütləsi, ozenada - burun selikli qişasından möhtəviyyat, rinoskleromada - infiltrat götürülür.*

● *Mikroskopik üsul. Patoloji materiallardan yaxmalar hazırlanır, Qram üsulu və Ginz-Burri üsulu ilə rənglənilir və mikroskopiya edilir: ucları girdə, qısa, yoğun çöpşəkilli, tək, cüt-cüt yerləşmiş, kapsula ilə əhatə olunmuş, qram mənfi bakteriyalar görünür.*

◆ *İnfiltratdan hazırlanmış histoloji preparatlarda çoxlu plazmositlər və gıqant Mikuliç hüceyrələri aşkar edilir.*

► Müalicəsi

☐ *Klebsiellozların müalicəsində antibiotiklərə həssaslıq* təyin edilməklə *antibiotikoterapiyadan* istifadə edilir.

■ *Seçim preparatları - β -laktam antibiotikləri* (sefotaksim, seftriakson, seftazidim və s.), *aminoqlikozidlər* (kanamisin, qentamisin və s.) və *flüorxinolonlardır* (ofloksasin, siprofloksasin və s.).

► Profilaktikası

■ *Qeyri-spesifik profilaktik tədbirlərə* - xəstələrin vaxtında aşkar edilməsi, sanitar-gigiyenik qaydalara əməl edilməsi və s. aiddir.

■ *Spesifik profilaktikası* - yoxdur.

Proteus cinsindən olan bakteriyalar

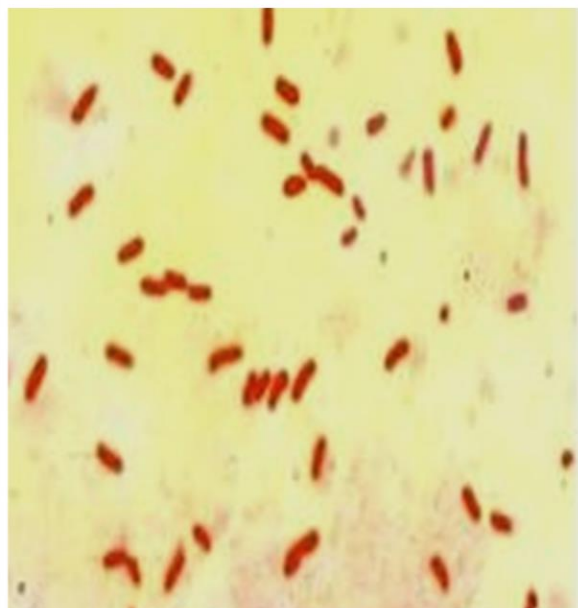
► **Proteylər** - *Enterobacteriaceae* fəsiləsinə, *Proteus* cinsinə aid olub, 4 növü vardır:

- *P.mirabilis*,
- *P.vulgaris*,
- *P.penneri*,
- *P.myxofaciens*.

İnsan patologiyasında *P.vulgaris* və *P.mirabilis* növləri daha çox tibbi əhəmiyyət kəsb edir.

Tipik növ - *Proteus vulgaris*-dir.

► Morfologiyası və fiziologiyası

a

b

c

***Proteus vulgaris*:** a) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b) qanlı aqarda (xarakterik konsentrik halqalar); c) «şokalad» aqarında kulturaları

► Əcəc kultural əlamətləri

■ *Bərk qidalı mühitlərdə (ƏPA)* - 2 formada *koloniyalar* əmələ gətirirlər:

■ *Adi qidalı mühitlərdə* - *ətrafları iri çıxıntılı* («beçələmə» fenomeni) qidalı mühitin bütün səthini örtən «*sürünən*», *hərəkətli* - *H-formalı koloniyalar*;

■ *İngibitorlar* (öd turşusu duzları, yüksək konsentrasiyada NaCl, sidik cövhəri) *əlavə edilmiş mühitlərdə* - iri ölçülü, kənarları hamar, *hərəkətsiz* - *O-formalı koloniyalar* (*Dienes fenomeni*) əmələ gətirirlər.

■ *Ploskiriye mühitində* - *solğun-çəhrayı*, *Endo* və *Levin mühitlərində* - *rəngsiz koloniyalar* əmələ gətirirlər.

► Antigen quruluşu

- *O-somatik antigeninə*
- *H-flagella antigeninə* malikdirlər.
- *Ştammları - H-antigeninə* görə *differentiasiya* etmək lazım olduqda *Dienes fenomenindən* istifadə edilir.

► Patogenlik amilləri

☐ *Xovlar, aqressiya fermentləri, «beçələmə» amili və toksinləri* aiddir.

■ Xovlar - bakteriyaların sahib hüceyrələrə *adheziyasını* təmin edir.

■ Aqressiya fermentlərinə - *ureaza* və *proteaza* aiddir.

● *Ureaza* - *sidik yolları infeksiyalarının patogenezinə* mühüm rola malikdir;

- *bakteriyalar*, enerji mənbəyi kimi *sidik cövhərindən* istifadə edərək onu *parçalayır*;

- *əmələ gəlmiş son məhsullar* (ammonyak və ammonium xlorid) həm *yerli iltihab*, həm də orada *pH-ın yüksəlməsinə* səbəb olur;

- *sidiyin qələviləşməsi* nəticəsində *kalsium* və *maqnezium duzlarının* həll olması azalır;

- *bu vaxt orqanizmdən duzların* sidiklə kənarlaşdırılması prosesi *pozulur*;

- *onun sidik kisəsində* yığılması *sidik daşlarının* əmələ gəlməsinə səbəb olur.

● *Proteazalar* - müxtəlif olur, bəziləri *İgA* və *İgG-nin* müxtəlif *yarımsiniflərini parçalayır*;

- bəzisi *damar keçiriciliyini artırır*, digəri *aminturşuları dezaminləşdirir, siderofor* (Fe^{2+} ionlarını birləşdirərək toxumada miqdarını azaldır) kimi təsir edir.

● «*Beçələmə*» *amili* - «*uzunsov proteylər*»də olur;

- *əsas morfoloji forma* olub, *aktiv hərəkətlidirlər*;

- *böyrək toxuması* və *sidik yolları epitelinə adgeziya* oluna bilirlər,

- *ureaza, proteaza* və *hemolizirlər* əmələ gətirirlər;
- «*qısa proteylər*», əksinə *zəif hərəkətlidir*, «*üzən*» hüceyrələr də adlanır, adətən *müxtəlif irinli* və *serozlu-irinli eksudatlardan* alınır.

■ *Toksinlərinə - endotoksin* və *hemolizirlər* aiddir.

- *Endotoksin - hüceyrə divarının LPS-dir, patogenliyə* və *virulentliyə* səbəb olur;

- *qida zəhərlənməsinin* baş vermə-sində əsas rol oynayır.

- *Hemolizirlər* - əsasən *P.mirabilis, P.vulgaris, P.penneri* növlərində aşkar olunur;

- *eritrositlərə, leykositlərə, monositlərə, fibroblastlara* və *sidik kisəsi epitel hüceyrələrinə sitotoksik təsir* göstərirlər.

Proteylərin əsas differensial-diagnostik əlamətləri

Əlamətlər	<i>P.vulgaris</i>	<i>P.mirabilis</i>	<i>P.myxofaciens</i>	<i>P.penneri</i>
Voqes-Proskauer reak.	-	+/-	+	-
Parçalama:				
*qlükoza	+	+	+	+
*laktoza	-	-	-	-
*sitrat	-	+/-	+	-
*ksiloza	+	+	-	+
Əmələ gətirmə:				
*indol	+	-	-	-
*H ₂ S	+	+	-	+/-
*hemolizin	+	+	-	+
Ornitindekarboksilaza	-	+	-	-

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

■ *Proteylər* orqanizmin *normal mikroflorasına* daxil olan tipik *şərti-patogen bakteriyalardır*.

■ *Əsasən yoğun bağırsaqlarda və qadınların uşaqılıq yolunda* məskunlaşırlar.

■ *Sağlam şəxslərin sidik və nəcisi* ilə ətraf mühitə (suya, torpağa, əşyalara, qida məhsullarına və s.) yayıla bilər.

■ *Endogen* və *ekzogen xəstəliklər* törədirlər.

■ *Ekzogen infeksiyalarda - yoluxma* daha çox *təmas-məişət* və *alimantar yollarla* baş verir.

► Patogenezi və klinikası

■ *Proteylər* - insanlarda müxtəlif irinli-iltihabi xəstəliklər (sidik-cinsiyyət yolları infeksiyası, sepsis, otit, yara infeksiyaları, eləcə də qida toksikoinfeksiyası və s.) törədir.

■ *Sidik-cinsiyyət yolları infeksiyalarının* patogenezinə *ureaza fermentinin* mühüm rola malik olması yuxarıda qeyd edilmişdir.

■ *Proteylərin* törətdiyi və daha çox rast gəlinən xəstəliklərdən biri də *qida toksikoinfeksiyasıdır*.

● *Qida məhsullarına* düşmüş *proteylər*, orada çoxalır və *alimantar yolla, mədə-bağırsaq traktına* daxil olur.

- *Hüceyrələr dağıldıqdan* sonra xaric olmuş **endotoksin** - *xəstəliyin patogenezinə* əsas rol oynayır.
- *Uşaqlarda - dispeptik pozğunluqlar*, həm də *irinli-iltihabi proseslər* (sistit, konyuktivit, otit və s.) əmələ gəlir.
- *Proteylər - yanıqlar* və *yaralanmalar* zamanı *zədələnmiş nahiyyələrə* düşərək, müxtəlif *üzv* və *toxumalarda* *irinli-iltihabi proseslər* törədirlər.
- *Prosesə* digər **bakteriyaların** (*E.coli*, *P.aeruginosa*, *S.aureus*, *Str.pyogenes* və s.) qoşulması infeksiyaların daha da ağırlaşmasına səbəb olur.
- *Xəstəxanadaxili infeksiyalarda*, daha çox ***P.vulgaris*** aşkar olunur.

► Mikrobioloji diagnostika

☐ *Bakterioloji* və *seroloji üsullardan* istifadə olunur.

■ *Mikroskopik üsul* az informativ olduğuna görə istifadə edilmir.

■ *Xəstəliyin lokalizasiyasından* asılı olaraq *müayinə materialı* kimi - *qusuntu kütləsi, öd, nəcis, sidik, irin, qan, yara möhtəviyyəti* və s. götürülür.

■ *Proteylərin təmiz kulturasını almaq* üçün müayinə materialı Petri kasalarında olan *differensial-diagnostik qidalı mühitlərə* (Endo, Ploskirev, Levin mühitlərinə) inokulyasiya edilir və termostatda (37°C) 18-24 saat inkubasiya olunur.

■ *Təmiz kultura* alındıqdan sonra, *növü identifikasiya* və *differentiasiya* edilir:

- *ucları girdə, qısa və ya uzunsov çöpşəkilli, tək, cüt-cüt yerləşmiş, hərəkətli gram mənfi bakteriyalardır;*

- *Endo, Levin mühitlərində - rəngsiz H-koloniya* («beçələmə» fenomeni) əmələ gətirir;

- *qlükoza saxaroza, maltoza və ksilozanı turşuya qədər* parçalayır;

- *hidrogen sulfid və indol* əmələ gətirir;

- *oksidaza mənfi, katalaza, ureaza və fenilalanin-dezaminaza* sınaqları müsbətdir;

- *qanda əmələ gəlmiş anticisimlərlə* spesifik reaksiya verirlər.

■ *Bu parametrlərə* əsasən belə nəticəyə gəlinir ki, bu *Proteus vulgaris* növüdür.

► Müalicəsi

☐ *Proteylərin təbii davamlılığa malik olmaları* nəzərə alınmalı, *həssaslıq* təyin edildikdən sonra *antibiotikoterapiyadan* istifadə edilir.

■ *Seçim preparatları - aminoqlikozidlər* (kanamisin, qentamisin və s.), *geniş təsir spektrli β-laktam antibiotiklər* (ampisillin, sefotaksim, seftriakson, seftazidim), *flüorxinolonlar* (ofloksasin, siprofloksasin və s.), *5-nitroksolin* və s.; *bağırsaq infeksiyaları* zamanı *koli-protey bakteriofaqının* tətbiqi yaxşı nəticə verir.

► Profilaktikası.

■ *Qeyri-spesifik profilaktik tədbirlər* - sanitar-gigiyenik qaydalara əməl edilməsidir.

■ *Spesifik profilaktikası* yoxdur.

Pseudomonas cinsinin xüsusiyyətləri

■ *Psevdomonadlar* (göy irin çöpləri) - *Pseudomonas* cinsinə, *Pseudomonadaceae* fəsiləsinə aiddir.

■ *Bu fəsiləyə çoxsaylı* - *Burkholderia*, *Alcaligenes*, *Eikenella*, *Flavobacterium*, *Moraxella*, *Kingella* və s. cinslər daxildir.

● *İnsanlarda* və *heyvanlarda* - *bir sıra opportunist infeksiyalar* törədirlər, daha çox *tibbi əhəmiyyətə* malik olanlar - *Pseudomonas* və *Burkholderia* cinsləridir.

● *Burkholderia* cinsi - *son zamanlar* (1993) *təşkil olunmuşdur*, əvvəllər *Pseudomonas* cinsinə aid olan bəzi növlər (*P.mallei*, *P.pseudomallei* və s.) bu cinsə daxil edilmişdir.

● *Pseudomonas* cinsinin *100-dən çox növü* vardır:

♦ *əksəriyyəti* - *ətraf mühitdə* (torpaqda, suda) *sərbəst yaşayır*, həm də bitkilərdə və heyvanlarda bir sıra xəstəliklər törədirlər;

♦ *cinsin tipik növü P.aeruginosa* - *ilk dəfə A.Lükke tərəfindən* (1862) , *yara infeksiyalarında sarğı materialında (göy-yaşıl rəngə boyanması zamanı) aşkar edilmişdir*;

♦ *həmin ildə* - *S.Jessar tərəfindən təmiz kulturası alınaraq ətraflı öyrənilmişdir*;

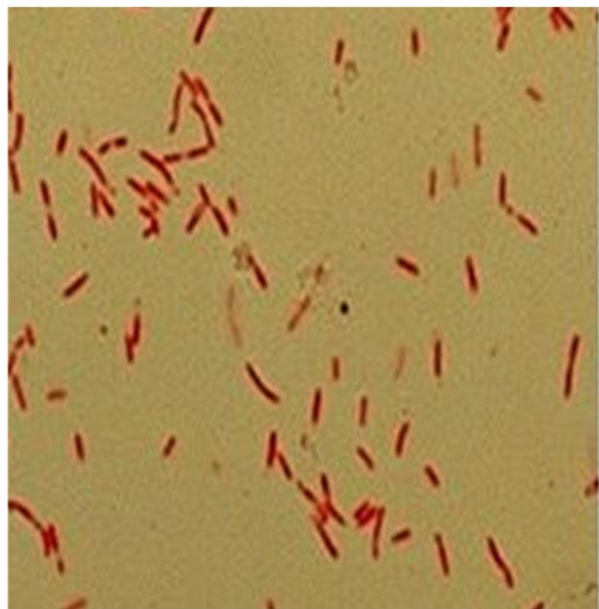
♦ *sonralar* (1899) - *zəif immunitetə malik şəxsərdə* (uşaqlarda, xəstə şəxslərdə) *xəstəlik törətdiyi* qeyd edilmişdir;

♦ *XX əsrin 70-ci illərində* - *lokal və sis-temli irinli-iltihabi proseslərə törədən mikroorqanizmlər arasında* (əsasən də stasionar şəraitdə) *P.aeruginosa* - *ilk yerlərdən birini tutur*.

► Morfologiyası

■ *P.aeruginosa*:

- ◆ çöpşəkilli,
- ◆ 0,5-1 x 2-3 mkm ölçüdə,
- ◆ nazik, uzun,
- ◆ bir və ya iki polyar yerləşmiş flagellalara malik,
- ◆ hərəkətli,
- ◆ sporasız,
- ◆ kapsulasız,
- ◆ tək, cüt və ya qısa zəncir şəklində yerləşən,
- ◆ qram mənfi bakteriyalardır.

a

b

c

***Pseudomonas aeruginosa*: a) təmiz kulturadan hazırlan-mış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b, c) ƏPA-da yaşıl (piousianin) və göy (pioverdin) pigmentli koloniyaları**

► Fiziologiyası

■ *Kultural xassələri:*

- ◆ *obliqat aerobdur, qidalı mühitlərə tələbkar deyil, adi qidalı mühitlərdə, optimal temperaturada (37°C) və optimal pH-da (7,2) asanlıqla inkişaf edir;*
- ◆ *42°C-də inkişaf etməsinə görə - digər növlərdən fərqlənir;*
- ◆ *bulyonda* (peptonlu su, ƏPB, Xottinger buyonu) - *xarakterik bozuntul-gümüşü ərp, dibdə zərif çöküntü* əmələ gətirir.
- ◆ *bərk qidalı mühitlərdə* (ƏPA, qanlı aqar, Endo, Levin, Ploskiryev, MakKonki, SPX-setilperidin xlorid aqar) - *müxtəlif formalı - S- və R-formalı koloniyalar* əmələ gətirir.

► Əsas kultural əlamətləri:

◆ *bərk qidalı mühitlərdə* (ƏPA, qanlı aqar, Endo, Levin, Ploskiyev və s.) - *müxtəlif formalı koloniyalar* əmələ gətirir:

1) *2-5 mm diametrli, yastı, hamar S-formalı* (E.coli koloniyalarına oxşar);

2) *hamar, qeyri-düzgün formalı, bəzən yayılmağa meyilli, ətrafları dalğavari*;

3) *səthi qırıqlı R-formalı koloniyalar* («qızçıçəyinə» - marqarita gülünə oxşar);

4) *cırıtdan* və ya *nöqtəvari koloniyalar*;

5) *selikli* və ya *mukoid koloniyalar*, *qanlı aqarda β -hemoliz* əmələ gətirir.

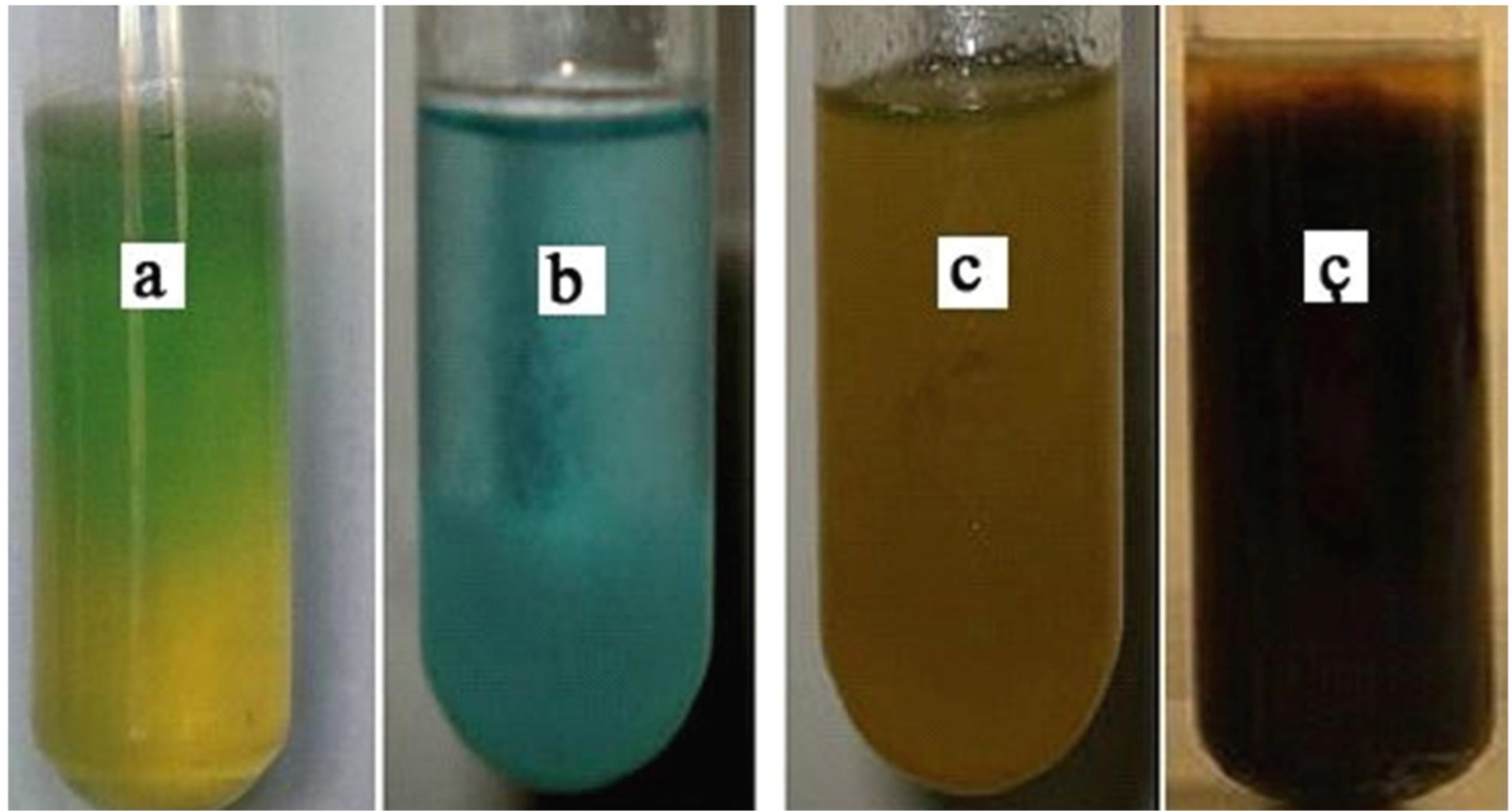
● Pigment əmələgətirmə:

◆ *P.aeruginosa-nı* - digər növlərdən fərqləndirən xarakterik kultural əlamətlərindən biri - onun suda həll olan **piqment əmələ** gətirməsidir (70-80% klinik izolyatlarda);

1) suda həll olan və qidalı mühitləri, yara möhtəviyyatını, sargı materiallarını göy-yaşıl rəngə boyayan **fenazin piqment - piosianin**:

2) əksəriyyət şammların kulturaları UBŞ ilə flüoressensiya edən **göy piqment - flüoressein** və ya **pioverdin** əmələ gətirir;

3) bəzi şammlar inkişaf şəraitindən asılı olaraq digər **piqmentlər**: **qırmızı - piorubin**, **qara-qəhvəyi - piomelanin**, **sarı - L-oksifenazin** sintez edirlər.

Pseudomonas aeruginosa-nın qidalı mühitlərdə əmələ gətirdiyi pigmentlər: a) piosianin; b) pioverdin; c) pioru-bin; ç) piomelanin

► Antigen quruluşu:

■ *Somatik O- və flagella H-antigenlərinə* malikdir:

◆ *O-antigen - termotabildir, hüceyrə divarının LPS və zülallarından ibarət mürəkkəb birləşmədir, qrup spesifikliyinə* malikdir.

◆ *H-antigen - termolabildir, flagellin zülalından ibarət olub, protektiv xassəyə* malikdir, *vaksin preparatlarının hazırlanmasında* istifadə edilir.

● *P.aeruginosa:*

◆ *O-antigeninə görə - 20-dən çox seroqrupa,*

◆ *H-antigeninə görə - 15 serotipə* bölünür.

► Patogenlik amilləri

■ *Xovlar - bakteriyaların* (tənəffüs sistemi, sidik kisəsi və konyuktiva qışasının epitel hüceyrələrinə) *adgeziyasını* təmin edir.

■ *Hüceyrə xarici selik - bakteriya hüceyrəsini xaricdən əhatə edərək, onları faqositlərdən müdafiə* edir, *həqiqi kapsuladan fərqli olaraq asanlıqla hüceyrədən ayrıla* bilir.

■ *Aqressiya fermentlərinə - hemolizirlər, neyraminidaza, proteazalar, kollagenaza* aiddir:

◆ *hemolizirlər 2 tip olur:*

- *TS hemolizin (fosfolipaza) tərkibcə qlikolipiddir,*
- *TL hemolizin (fosfolipaza C) tərkibcə iri molekullu zülal olub, lesitinaza aktivliyinə* malikdir.

◆ neyraminidaza - tərkibində neyramin turşusu olan maddələrin metabolizmini pozmaqla müxtəlif toxumalarda bakteriyaların məskunlaşmasını təmin edir, *digər toksinlərin təsirini 2-3 dəfə* gücləndirir, *əsasən tənəffüs sisteminin patogenezinə, o cümlədən mukovissidoz xəstəliyinin əmələ gəlməsində* böyük rol oynayır;

◆ proteazalar 2 tip olur:

- *proteaza II (elastaza)* 75% aktiv-liyə malik olub *elastini, kazeini, hemoqlobini, fibrini, İg-i, komplementi və s. zülalları* parçalayır;

- *proteaza III (qələvili proteaza)* *bir çox zülalları, o cümlədən γ -interferonu* parçalayır, lakin *elastini* parçalamır;

◆ kollagenaza - birləşdirici toxumaların kollagenini parçalayır, gözün buynuz qişasının infeksiyon zədələnməsində əsas virulentlik amilidir.

■ Toksinlərinə - endotoksin, ekzotoksinlər, leykosidin və enterotoksin aiddir:

◆ endotoksin - hüceyrə divarı LPS-i olub, bakteriyaların məhv olmasından sonra azad olur və xəstələrdə qızdırma, oliqouriya, leykopeniyanın inkişafına səbəb olur;

◆ ekzotoksin A - termolabil zülal olub, güclü sitotoksiki təsirə malikdir: hüceyrələrin ribosomlarında polipeptid zəncirin sintezini təmin edən EF-2 elonqasiya amilini inhibisiya etməklə zülal sintezini pozur, immunqlobulinlərin sintezini tormozlayır və s.;

◆ ekzotoksin S (ekzoenzim S) - *termostabil zülal olub, yük-sək virulentli şammlar tərəfindən sintez olunur,*
-- *faqositlərin aktivliyini* tormozlayır,
-- *ağciyərdə ağır patoloji proseslərin inkişafına* səbəb olur,

-- *çox hallarda ölümlə* nəticələnir;
◆ eykosidin - *əksər şammlar tərəfindən sintez olunur, polimorfnüvəli leykositlərə sitotoksiki təsir* göstərir, neytropeniyanın inkişafına səbəb olur;

◆ enterotoksin - *termolabil zülal olub, bağırsaqlarda yerli zədələnmələr törədərək su-duz mübadiləsini* pozur və *ishala səbəb* olur, *az hallarda rast* gəlinir.

Əlamətlər	<i>P. aeruginosa</i>	<i>B. mallei</i>	<i>B. pseudomallei</i>
Hərəkətliliyi	+	-	+
42°C-də inkişaf	+	-	+
Oksidləşdirmə:			
*qlükoza	+	+	+
*D-riboza	-	-	+
*D-ksiloza	-	+	-
*laktoza	-	-	+
Hidroliz etmələri:			
*nişasta	+	-	-
*lipid	+	-	-
Sitrata utilləşdirmə	+	-	-
Əmələ gətirmə:			
*katalaza	+	+	+
*oksidaza	+	+	+
*H ₂ S	+	+	-
*indol	-	-	-
Jelatini əritmə	+	+/-	+
Voqes-Proskauer reak.	-	-	-
Hemoliz	-	-	+

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

■ *İnfeksiya mənbəyi* - xəstə insanlar, bakteriya gəzdiricilər və bakteriyaların məskunlaşdığı müxtəlif təbii mənbələrdir.

● *Buna görə də psevdomonad infeksiyalarını* - sapro-antropoz hesab etmək olar.

● *Yoluxma* - *fekal-oral* və *aerogen mexanizmlə* (alimantar, respirator , təmas-məişət yolla) baş verir.

● *Klinikalarda yoluxmalar* - *kontaminə olunmuş tibbi alətlərlə* (kateterlə, endoskopik alətlərlə və s.), *personanın əlləri ilə, törədicilərlə çirklənmiş məhlulların istifadəsi* (yaraların yuyulması və s.) *zamanı* ola bilər.

► Patogenezi və klinikası:

■ ***P.aeruginosa*** - insan orqanizminin normal mikroflorasının tərkibinə daxil olduğu üçün, bir çox hallarda - **endogen infeksiya**, xaricdən yoluxma nəticəsində - **ekzogen infeksiya** törədə bilir.

- 5-10% sağlam şəxslərin, 30%-dən çox hospitalizasiya olunmuş pasientlərin **bağırsaqlarında** aşkar olunur.

- Çoxlu patogenlik amilinə malik olmasına baxmaya-raq infeksiya - **opportunist xarakterə** malikdir.

- **Törədicilər** - giriş qapısından asılı olaraq **lokal** (yerli) **irinli-iltihab** (irinli yaralar, keratit, uretrit, sistit, pielit, prostatit, otit, meningit, plevrit, nekrotik pnevmoniya və s.) və **zəif immuniteti olan şəxslərdə** - **generalizasiyalı infeksiyalar** (sepsis) törədirlər.

***P.aeruginosa-nın* törətdiyi lokal və sistemli irinli-iltihabi proseslər**

- *Lokal xarakterli irinli-iltihabi xəstəliklərə* - irinli yaralar, keratit, uretrit, sistit, pielit, prostatit, otit, meningit, plevrit, nekrotik pnevmoniya və s. aiddir.

- *Sepsis zamanı daxili orqanlarda* - ikincili irinli ocaqların əmələ gəlməsi və *septikopiemiyanın baş verməsi* xarakterik xüsusiyyətdir (50% ölüm halları).

- *Septikopiemiya zamanı* - *dəridə eritematoz-nekrotik xarakterli ikincili metastatik zədələnmənin* - *qanqrenoz ektimanın* (göy-qırmızı rəngdə, kənarı haşiyəli, yayılmağa meyilli xoralar) əmələ gəlməsi, *disseminasiyalı damar-daxili laxtalanma* və *şok sindromunun inkişaf etməsi* tipik təzahürlərdəndir.

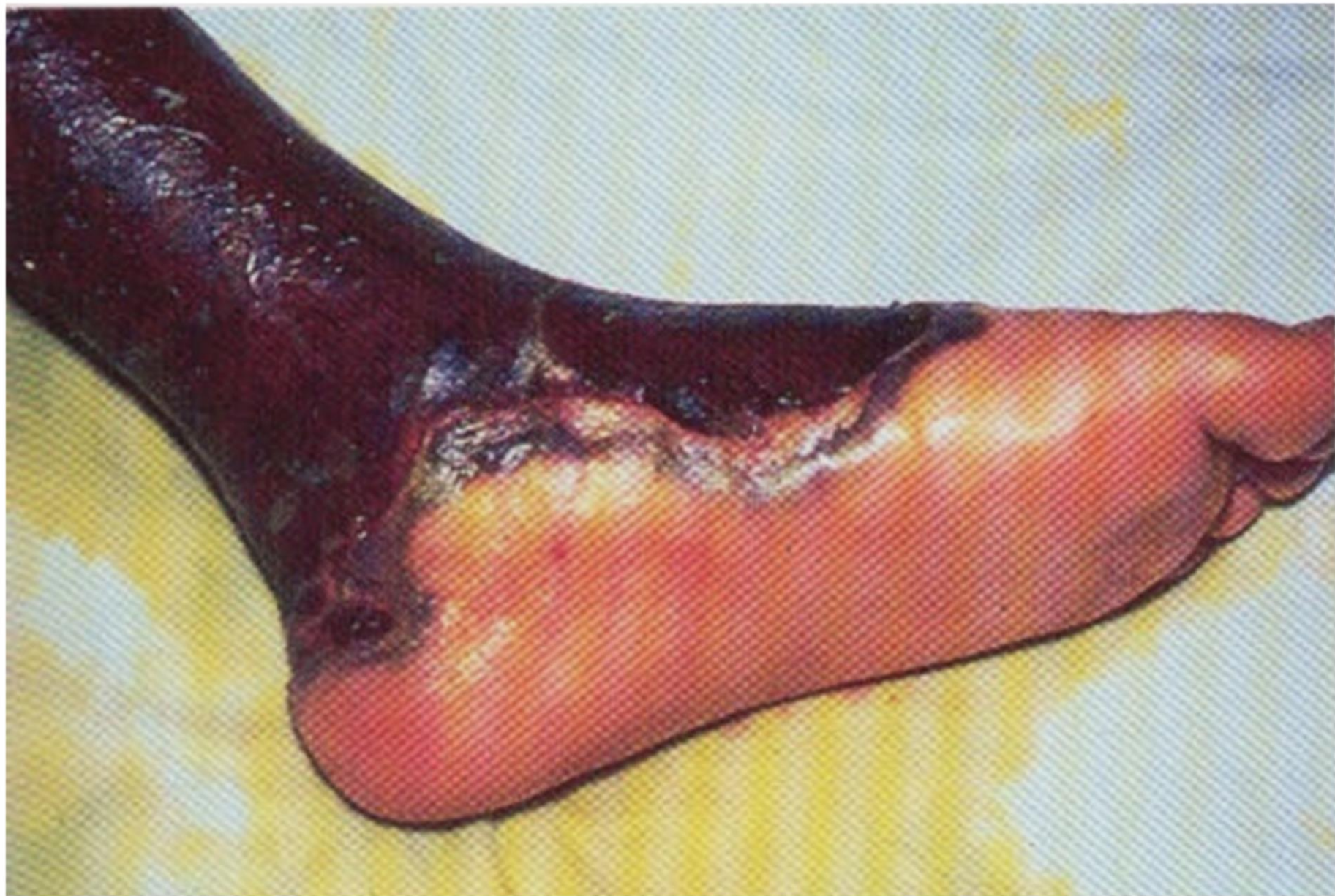
***P.aeruginosa*-nın** törətdiyi irinli-iltihabi proseslər

● *İrinli yanıq yaraları və cərrahi yaralar - stasionarların yanıq və cərrahi şöbələrində törədicilərin açıq yaraya və yanıq səthlərinə düşməsi zamanı, diaqnostik və müalicə prosedurları zamanı* baş verir və *nozokomial infeksiyaların inkişafına* səbəb olur.

● *Mukoid ştammları - tənəffüs yollarında məskunlaşaraq digər bakteriyaların inkişafını dayandırmaqla xroniki bronxitin - mukovissidoz xəstəliyinin yeganə törədicisinə* çevrilir:

◆ *törədicilər - respirator traktın musin tərkibli selik qatında, eləcə də özlərinin ifraz etdiyi qalın selik daxilində* çoxalırlar;

◆ *belə selik qatı - hüceyrələri orqanizmin müdafiə amillərindən, eləcə də antibiotiklərdən qoruyur;*

P.aeruginosa-nın yanıq zamanı törətdiyi infeksiya

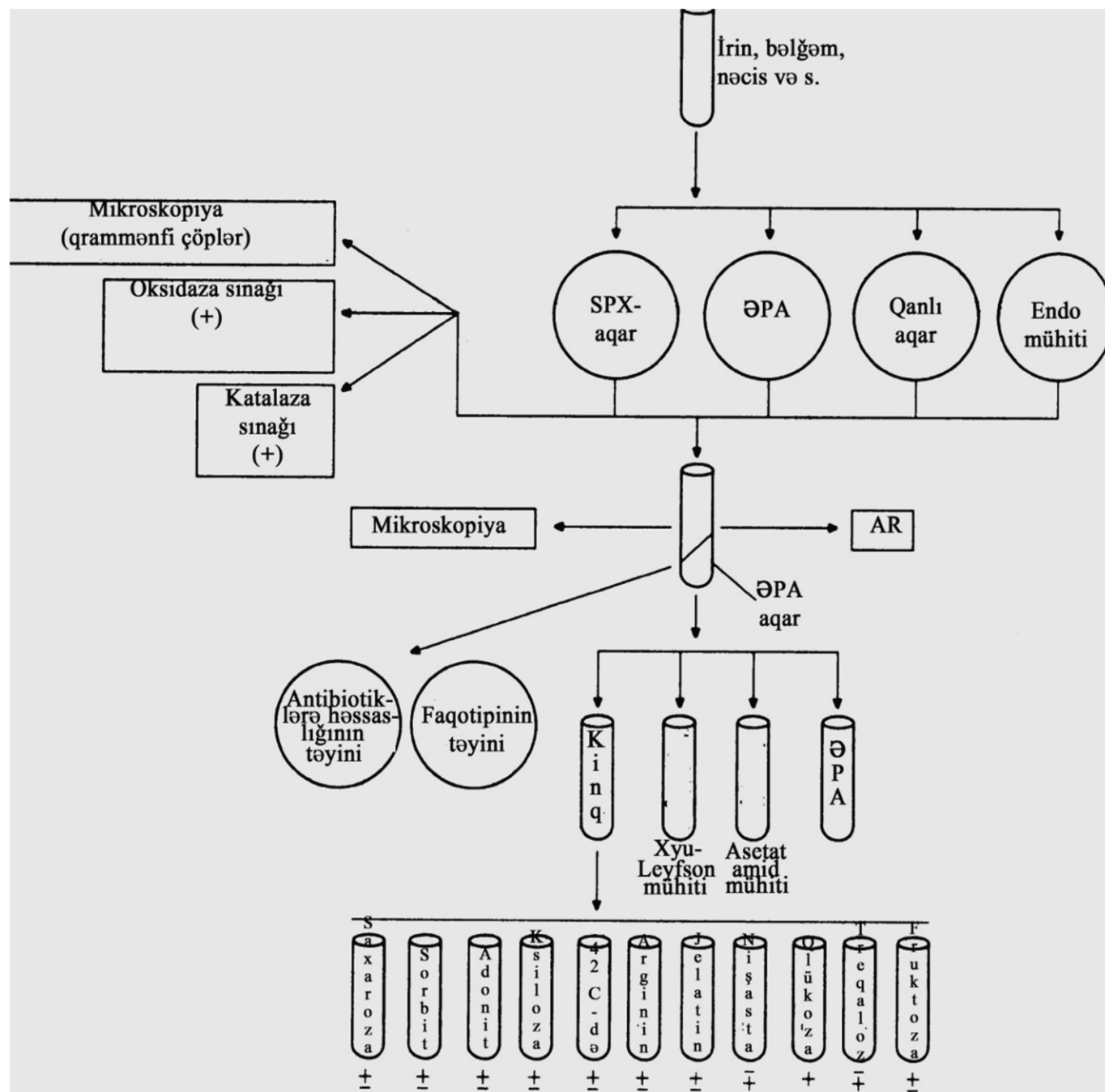
♦ *lakin bakteriyaların - selikli qışalara destruksiyedici təsirinə mane olmur;*

♦ *proses - lokal xarakterli olub, generalizasiyalı formaya çevrilmir, lakin ağciyərin proqressiv fibrozu, sonda xəstələrin ölümü ilə nəticələnir;*

♦ *xəstəliklərdən sonra - orqanizmdə antitoksik və anti-bakterial anticisimlər əmələ gəlir, ancaq bu anticisimlər tip spesifikliyinə malik olduqları üçün orqanizmi təkrar infeksiyalardan qorumurlar.*

► Mikrobioloji diaqnostika

- *Bakterioloji* və *seroloji üsullardan* istifadə edilir.
- *Morfoloji* və *tinktorial xassələrinə* görə - *digər qram mənfi bakteriyalardan fərqlənmədiyi* üçün *mikroskopik üsuldən* istifadə olunmur.
- *Prossesin lokalizasiyasından asılı olaraq - müxtəlif müayinə materialları: irin, yara möhtəviyyəti, OBM, qan, sidik, bəlgəm* və s. götürülür.
- *Bakterioloji üsul: təmiz kultura almaq üçün materiallar - selektiv mühitə (SPX-aqara), ƏPA-ya, qanlı aqara, Endo mühitinə, eləcə də ƏPB-yə* inokulyasiya edilir, *37°C-də* və *42°C-də 18-24 saat müddətində* inkubasiya olunur.

■ *Bərk qidalı mühitlərdə* - 2-5 mm diametrli, səthi hamar S-formalı, həm də yastı, ətrafları dalğavari, səthi qırıqlı R-formalı koloniyalar əmələ gətiriblər, *mühit göy-yaşıl rəngdədir, kulturadan xarakterik yasəmən və ya karamel iyi* gəlir.

● *Bulyona* - bir neçə damla *xloroform* əlavə etdikdə *göy-yaşıl rəngə* boyanır.

● *Qanlı aqarda* - β -hemolizli koloniyalar inkişaf edib.

● *Koloniyalardan yaxma hazırlanır* - *Qram üsulu* ilə rənglənilib *mikroskopiya* edilir: *eyni formada və eyni rəngdə, çöpşəkilli, tək-tək yerləşən, qram mənfi bakteriyalar* görünür.

● *Koloniyaların təmizliyində* əmin olduqdan sonra *təmiz kultura* almaq üçün *koloniyadan* götürülür və sınaq borusunda *çəp aqarlara (ƏPA)* inokulyasiya edilir,

● *Təmiz kultura alındıqdan sonra* - onun *morfoloji, tink-torial, biokimyəvi xassələri* öyrənilərək *identifikasiya* və *differentiasiya* edilir, *antibiotiklərə həssaslığı* təyin olunur.

■ *Seroloji üsul: əsasən diaqnozu dəqiqləşdirmək* üçün, *xəstələrin qanında endotoksin və ekzotoksinlərə qarşı* əmələ gəlmiş *anticisimlər* - *PHAR, KBR* istifadə edilməklə təyin olunur.

► Müalicəsi

■ *Xəstəliklərin müalicəsində* - antibiotiklərə həssaslıq mütləq təyin olunur və *müxtəlif antibiotiklərin kombinasiyasından* istifadə edilir.

● *Seçim preparatları* - *sefalosporinlər* (seftazidim, sefo-perazon), *β -laktamlar* (piperasillin, mezlosillin, imipenem), *aminoqlükozidlər* (gentamisin, amikasin, tobramisin), *xinolonlar* (ofloksasin, siprofloksasin) və s..

● *Ağır gedişli infeksiyaların müalicəsində* - *polivalent korpuskulyar vaksinlə hiperimmunizasiya olunmuş könüllülərdən* alınmış - *hiperimmun plazma*, *qoyunlardan* alınmış - *heteroimmunqlobulinlər*, *göy-yaşıl irin çöpü bakteriofağı*, *maye halda olan polivalent piobakteriofaqlardan* istifadə olunur.

► Profilaktikası

■ *Qeyri-spesifik profilaktik tədbirlər* - *antiseptik* və *dezinfeksiyaedici maddələrə* qarşı davamlı olduğu üçün profilaktik tədbirlər aparmaq çətinlik törədir; lakin *effektli sterilizasiya, dezinfeksiya, antiseptika*, müalicə müəssisələrində *sanitar-gigiyenik qaydalara* və *şəxsi gigiyenik qaydalara* ciddi əməl olunması, *ətraf mühitin* və *əşyaların törədicilərlə* çirklənmədən qorumaq və s. lazımdır.

■ *Spesifik profilaktikada* - *hüceyrə LPS, polisaxaridlərdən, flagellalardan, ribosomlardan, hüceyrədən xaric selikdən* hazırlanmış *kimyəvi vaksinlərdən, proteaz* və *A ekzotoksin anatoksinindən, polivalent* (7 ştammdan ibarət) *korpuskulyar vaksindən, stafilo-protey-göy-yaşıl irin bakteriyalardan ibarət vaksinlərdən* istifadə olunur.

Patogen anaeroblar

Clostridium cinsi

```
graph TD; A[Clostridium cinsi] --> B[C.tetani]; A --> C[C.botulinum]; A --> D[C.perfringens]; A --> E["C.hystolitikum, C.septicum, C.novii"]; A --> F[C.difficile]; B --> G(tetanus); C --> H(botulizm); D --> I("qazlı qanqrena, qida zəhərlənməsiməsi, nekrotik enterokolit və.s."); E --> J(qazlı qanqrena); F --> K("psevdomembranoz kolit")
```

C.tetani

tetanus

C.botulinum

botulizm

C.perfringens

*qazlı qanqrena, qida
zəhərlənməsiməsi,
nekrotik enterokolit
və.s.*

*C.hystolitikum,
C.septicum, C.novii*

qazlı qanqrena

C.difficile

*psevdomembranoz
kolit*

Tetanusun mikrobioloji diaqnostikasi

■ **Tetanus** - ağır yara infeksiyası olub, sinir sisteminin zədələnməsi nəticəsində - **tetanik** və **klonik qıcolma tutmaları** ilə xarakterizə olunan infeksiyon xəstəlikdir.

■ **Törədici (Clostridium tetani)** - ilk dəfə rus cərrahı **N.Monastırski** (1883) və **alman alimi A.Nikolayer** (1884) tərəfindən kəşf olunmuş, **yapon alimi S.Kitazato** (1887) tərəfindən təmiz kulturası alınaraq ətraflı öyrənilmişdir.

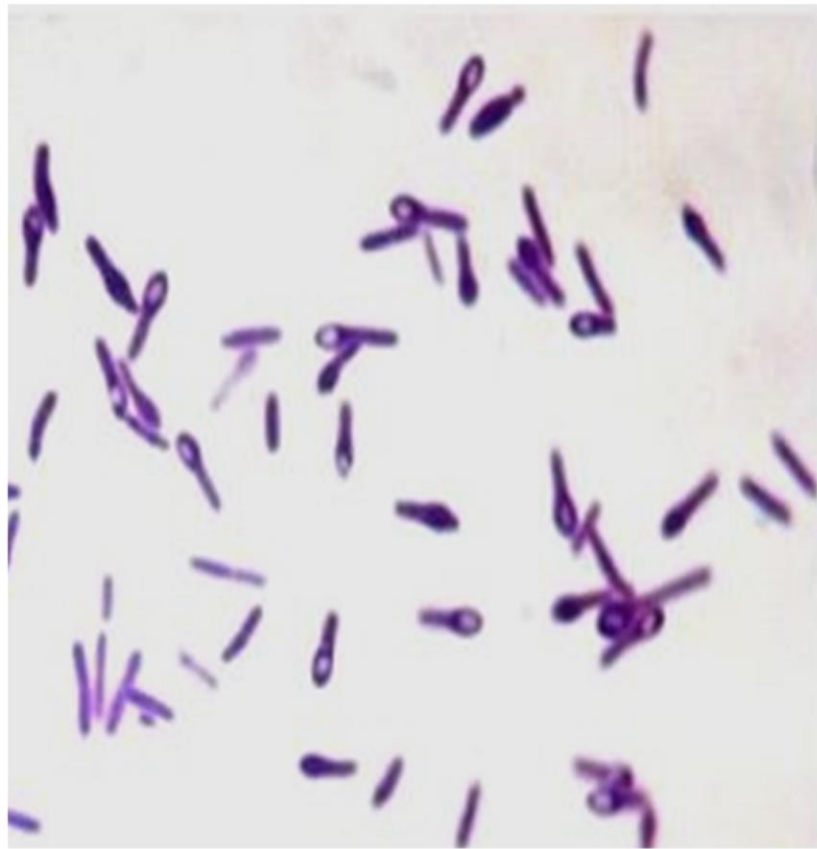
■ **S.Kitazato** (1890) - **tetanusun toksinini almış**, **alman bakterioloqu E.Beringlə** - **tetanus əleyhinə zərdab** yaratmışlar.

■ **Fransız immunoloqu Q.Ramon** (1923) - **tetanus toksinindən** - **anatoksin** alaraq xəstəliyin profilaktikası üçün tətbiq etmişdir.

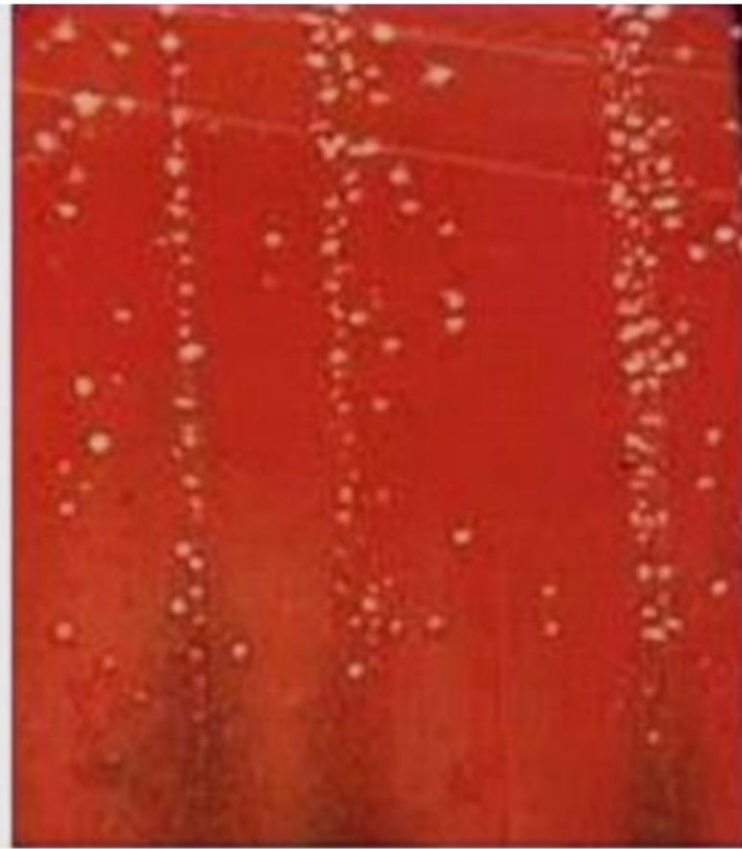
► Morfologiyası

■ *C.tetani*:

- ◆ *çöpşəkilli,*
- ◆ *0,4-1,0x4-8 mkm ölçüdə,*
- ◆ *uzun, nazik, tək-tək yerləşmiş,*
- ◆ *peritrix flagellalara malik,*
- ◆ *hərəkətli,*
- ◆ *kapsulasız,*
- ◆ *əlverişsiz şəraitdə və kulturada, diametri bakteriya-nın en kəsiyindən böyük olan, hüceyrəyə xarakterik «təbil çubuğu» forması verən, terminal vəziyyətdə yerləşmiş, girdə formalı sporalar əmələ gətirən,*
- ◆ *gram müsbət bakteriyadır.*

a

b

c

Clostridium tetani: a) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b) qanlı aqarda koloniyaları; c) Kitt-Torotsi mühitində inkişafı

► Fiziologiyası

■ *Kultural xassələri:*

◆ *obliqat anaerobdur, xüsusi qidalı mühitlərdə* (Veyn-berq, Kitt-Tarotsi mühitlərində) *37°C-də, anaerob şəraitdə kultivasiya edilir;*

◆ *bərk qidalı mühitlərdə - 3-4 günlük inkubasiyadan son-ra bozuntul, bəzən şəffaf, nahamar dənəvər səthə və çı-xıntılı kənarlara malik R-koloniya*lar əmələ gətirir;

◆ *aqar sütununun dərinliyində - pambıq topası, bəzən mərciyəbənzər tünd koloniya*lar əmələ gətirir;

◆ *qanlı aqarda - koloniyaların ətrafında hemoliz sahəsi müşahidə edilir;*

◆ *Vilson-Bler mühitində - mühiti qaraltmaqla inkişaf edir.*

◆ *maye qidalı mühitdə* (Kitt-Tarotsi mühitində, qaraci-yərli bulyonda və s.) - *bulanıqlıq və qaz əmələ gətirməklə inkişaf* edir, *kultura qaxsımış yağ qoxusu* verir.

■ *Fermentativ xassələri:*

- ◆ *zəif biokimyəvi fəallığa* malkdir,
- ◆ *karbohidratları* parçalamır,
- ◆ *qlükozanı fermentləşdirən ştammları* mövcuddur;
- ◆ *zülal və peptonları* - *tədricən aminturşularına* qədər parçalayır,
- ◆ *nitratları* - *nitrilərə reduksiya* edir,
- ◆ *südü zəif* çürüdür,
- ◆ *jelatini zəif* parçalayır.

► Əsas kultural xassələri

- *Obliqat anaerobdur - xüsusi qidalı mühitlərdə (Veyn-berq, Kitt-Tarotsi mühitlərində) 37°C-də kultivasiya edilir.*
- *Bərk qidalı mühitlərdə - 3-4 günlük inkubasiyadan sonra bozuntul, bəzən şəffaf, nahamar dənəvər səthə və çıxıntılı kənarlara malik - R-koloniya*lar əmələ gətirir.
- *Aqar sütununun dərinliyində - pambıq topası, bəzən mərciyəbənzər tünd koloniya*lar əmələ gətirir.
- *Qanlı aqarda - koloniyaların ətrafında hemoliz sahəsi müşahidə edilir, Vilson-Bler mühitində - mühiti qaraltmaqla* inkişaf edir.
- *Maye qidalı mühitdə (Kitt-Tarotsi, qaraciyərli bulyonda və s.) - bulanıqlıq və qaz əmələ gətirməklə inkişaf* edir, *kultura qaxsımış yağ qoxusu* verir.

► Antigen quruluşu

- *Somatik O- və flagella H-antigenlərinə* malkdir.
- *H-antigenə* görə - *10 serotipə* bölünür.
- *Serotiplərin* hamısı - *eyni O-antigenə* malkdir.
- *Antigen xüsusiyyətlərinə görə - eyni olan ekzotoksin sintez edir.*

► Patogenlik amilləri

■ Tetanospazmin:

- ◆ *əsasən sinir hüceyrələrinə - təsir edir;*
- ◆ *ara neyronlara (ləngidici) daxil olaraq - neyromediatorların, xüsusən də qlisin və qamma-aminyaq turşularının ifrazını blokada edir;*
- ◆ *kulturada əmələ gəlməsi - inkişafın 2-ci günündən etibarən başlayır, 5-7-ci günlərdə maksimuma çatır;*
- ◆ *termostatda uzun müddət saxlandıqda - işıq və oksigenin təsiri ilə parçalanır;*
- ◆ *1 mq-da - ağ siçanlar üçün 50-70 mln ölüm dozası vardır.*

■ Tetanolizin (tetanohemolizin):

- ◆ *hemolitik, kardioto toksik və letal effektdə* **malikdir;**
- ◆ *patogenezdə nisbətən zəif rola* **malikdir;**
- ◆ *kulturada əmələ gəlməsi - inkişafın 20-30 saatında*
başlayır;
- ◆ *əmələ gəlmə prosesi - tetanospazmin sintezi ilə əlaqədar*
olmur.

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

- *İnfeksiyanın giriş qapısı - zədələnmiş dəri və selikli qişalardır.*
- *Əsasən - kənd təsərrüfatı işçiləri, suçular, yol və tikinti sahəsində, torpaq işləri ilə məşğul olanlar xəstələnirlər.*
- *Torpaqla çirklənmiş dərin, cibli və kor yaralar - daha çox təhlükəlidir, çünki burada törədicinin inkişafı üçün anaerob şərait vardır.*
- *Lakin bəzi hallarda - xəstəlik çox kiçik zədələnmələrdən sonra da baş verə bilər.*
- *Bəzi hallarda - infeksiyanın giriş qapısını təyin etmək mümkün olmür.*
- *Törədici - yaralanmalardan sonra, çapıq toxumasında uzun müddət saxlanıla bilər.*

► Patogenezi

■ *Patogenliyi - C.tetani-nin polipeptid (150 kD) tərkibli tetanospazmin ekzotoksini ifraz etməsi ilə əlaqədardır.*

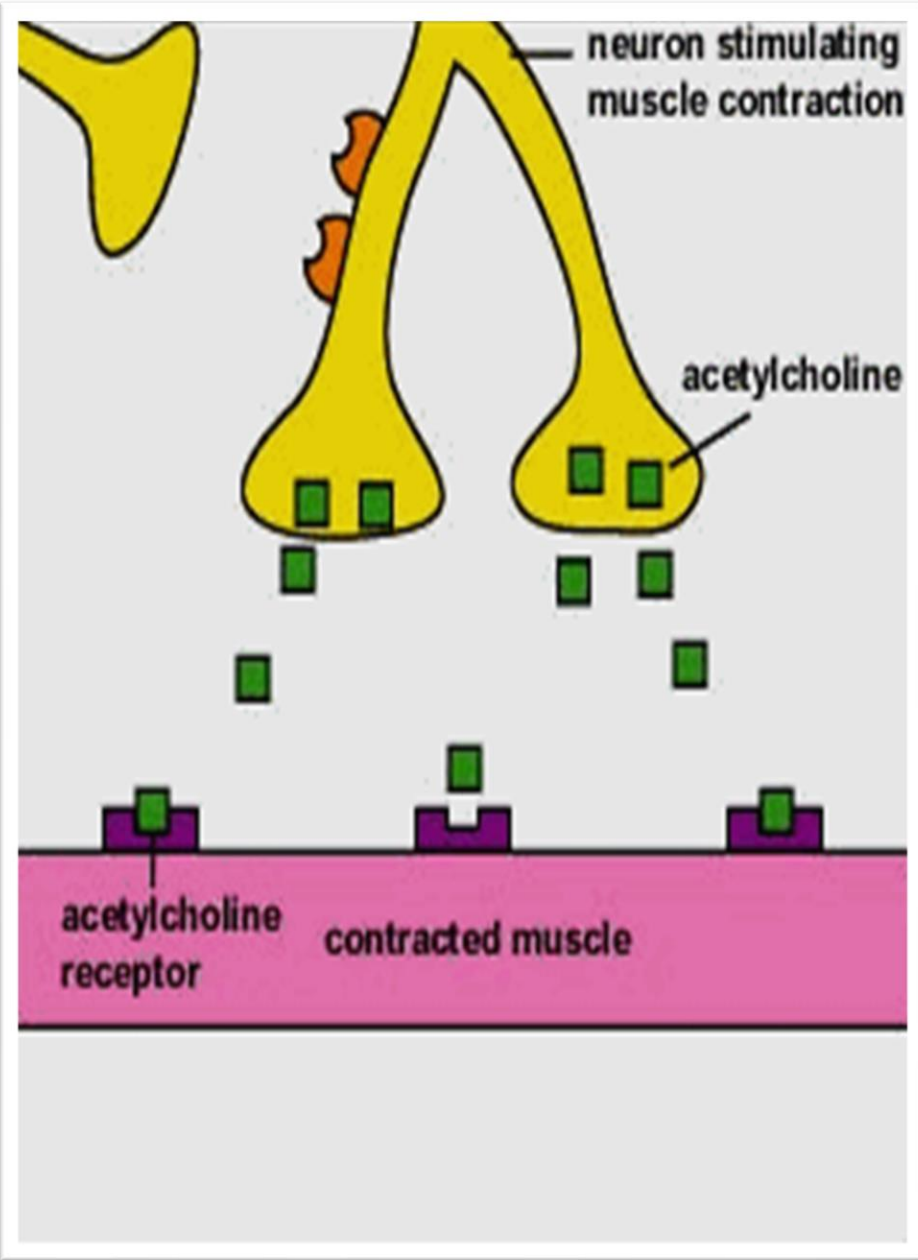
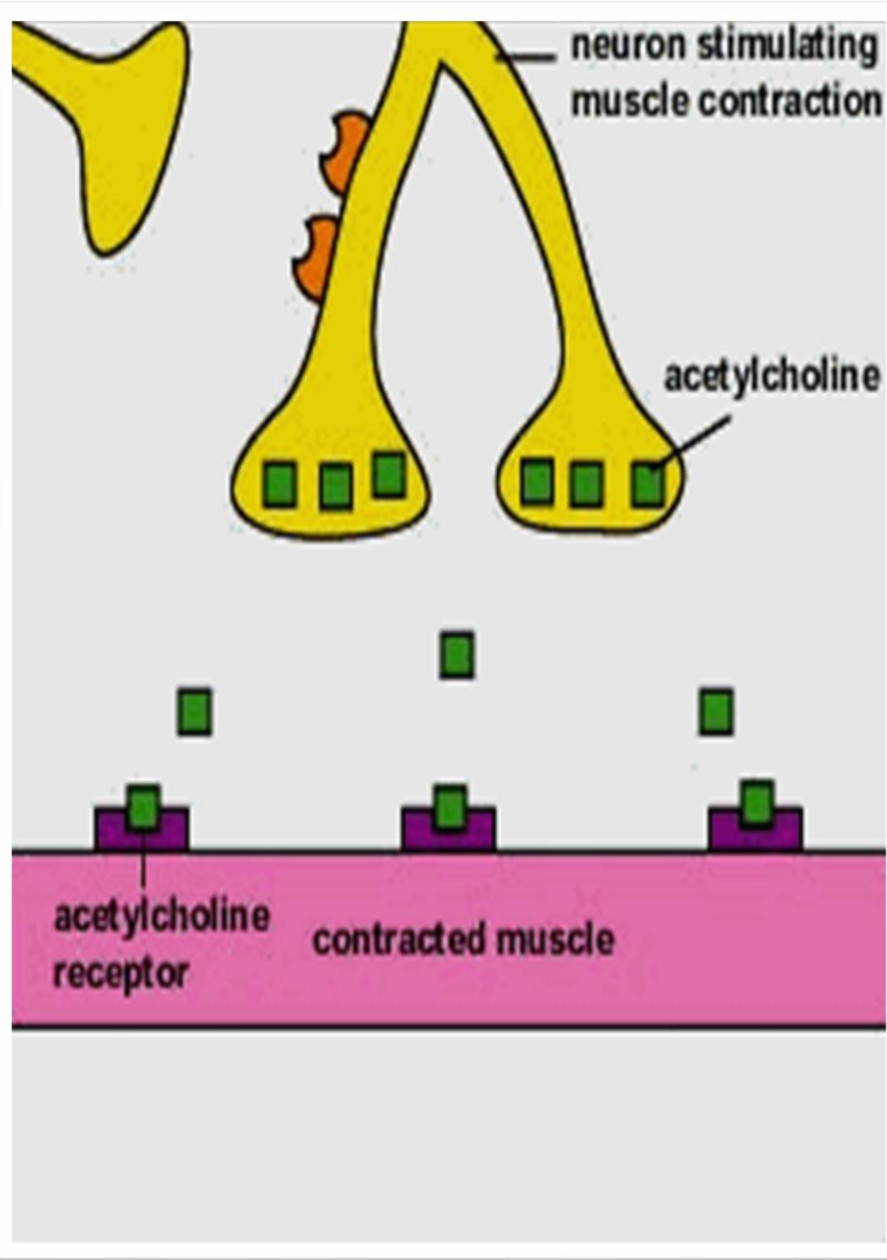
● *Tetanospazmin - bakteriya proteazaları təsirindən 2 subvahidə - A və B komponentlərinə parçalanır.*

● *Yara səthindən qana sorulmuş toksin - motor neyronların presinaptik membranından daxil olur.*

● *Akson daxili retrograd axınla neyronların - onurğa beyinində və beyin kötüyündə olan cisimlərinə gətirilir.*

● *Buradan toksin - ləngidici (ara) neyronlara daxil olaraq neyromediatorların, xüsusən də qlisin və qamma-aminyağ turşularının ifrazını blokada edir.*

● *Nəticədə - ara neyronlar, motor neyronlara ləngidici təsir göstərə bilmir - hiperrefleksiya, qıcolma və spastik ifliclər baş verir.*

Tetanospozminin təsir mexanizmi

► Klinikası

- *İnkiubasiya dövrü - 1-2 həftədir (orta hesabla 8 gün).*
- *Xəstəliyin əsas təzahürü - ağrılı əzələ spazmı (tetanus) və əzələlərin uzun müddətli gərginləşməsi (əzələ rigidliyi) ilə müşayiət olunan - qıcolma sindromudur.*
- *Eksperimental heyvanlardan fərqli olaraq - insanda xəstəlik - enən tetanus kimi təzahür edir.*
- *Ənsə əzələlərinin və çeynəmə əzələlərinin qıcolması (trizm) - insanlarda - tetanusun ilk təzahürlərindəndir.*
- *Sonra uzun mimiki əzələlərinin qıcolması - məcburi (sardonik) gülüş simptomu təzahür edir.*
- *Daha sonra qıcolma - gövdə və ətraf əzələlərinə sirayət edir.*

Yaralanma zamanı sporalar
yaraya düşür, vegetativ formaya
keçir və çoxalaraq toksin ifraz edir

Clostridium tetani

Toksini qan damarı və ya sinir
lifləri ilə mərkəzi və onurğa beyninə gəlir

İlk
əlamət -
sardonik
gülümsəmə

Uzunsov beyində və onurğa
beyninin ön buynuzunda
hərəkət neyronları
hiperreaktiv olur

Xəstədə "daban-ənsə vəziyyəti" -
opisthotonus

Tənəffüsün dayanması ilə nəticələnə bilər

Tetanusun əmələ gəlmə mexanizmi və kliniki görünüşü

■ *Kürək əzələləri daha güclü olduğundan - onurğa sütununun və ətrafların arxaya doğru əyilməsi ilə müşayiət olunan - opistotonus* (yun. opistos-arxa, tonos-gərginlik) vəziyyəti müşahidə edilir.

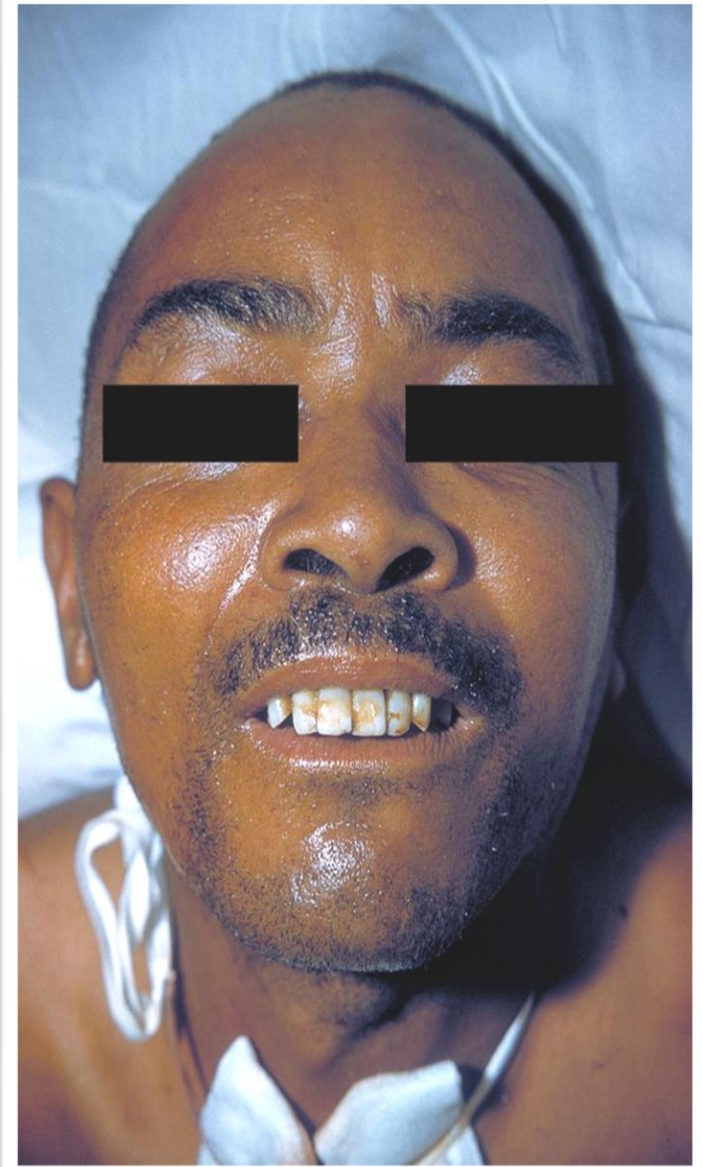
■ *Arxası üstə uzanmış xəstə - boyun və daban hissələri ilə istinad edərək, sanki «körpü» vəziyyətində* olur.

■ *Xəstələrdə hissi sfera toxunulmaz qaldığından - onların şüuru* pozulmur.

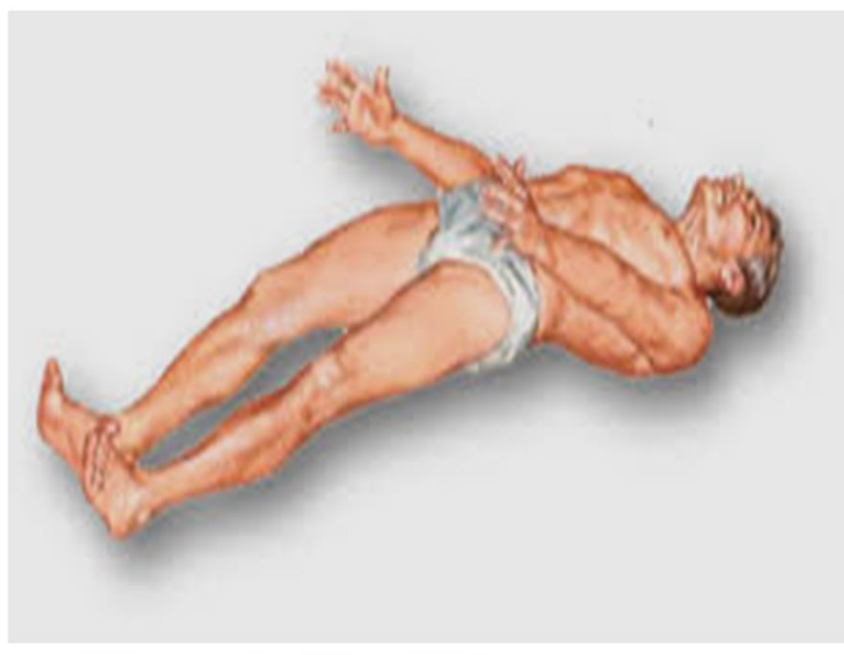
■ *Döş qəfəsi və diafraqma əzələlərinin iflicindən - asfiksiya nəticəsində - ölüm* (15-80%) baş verir.

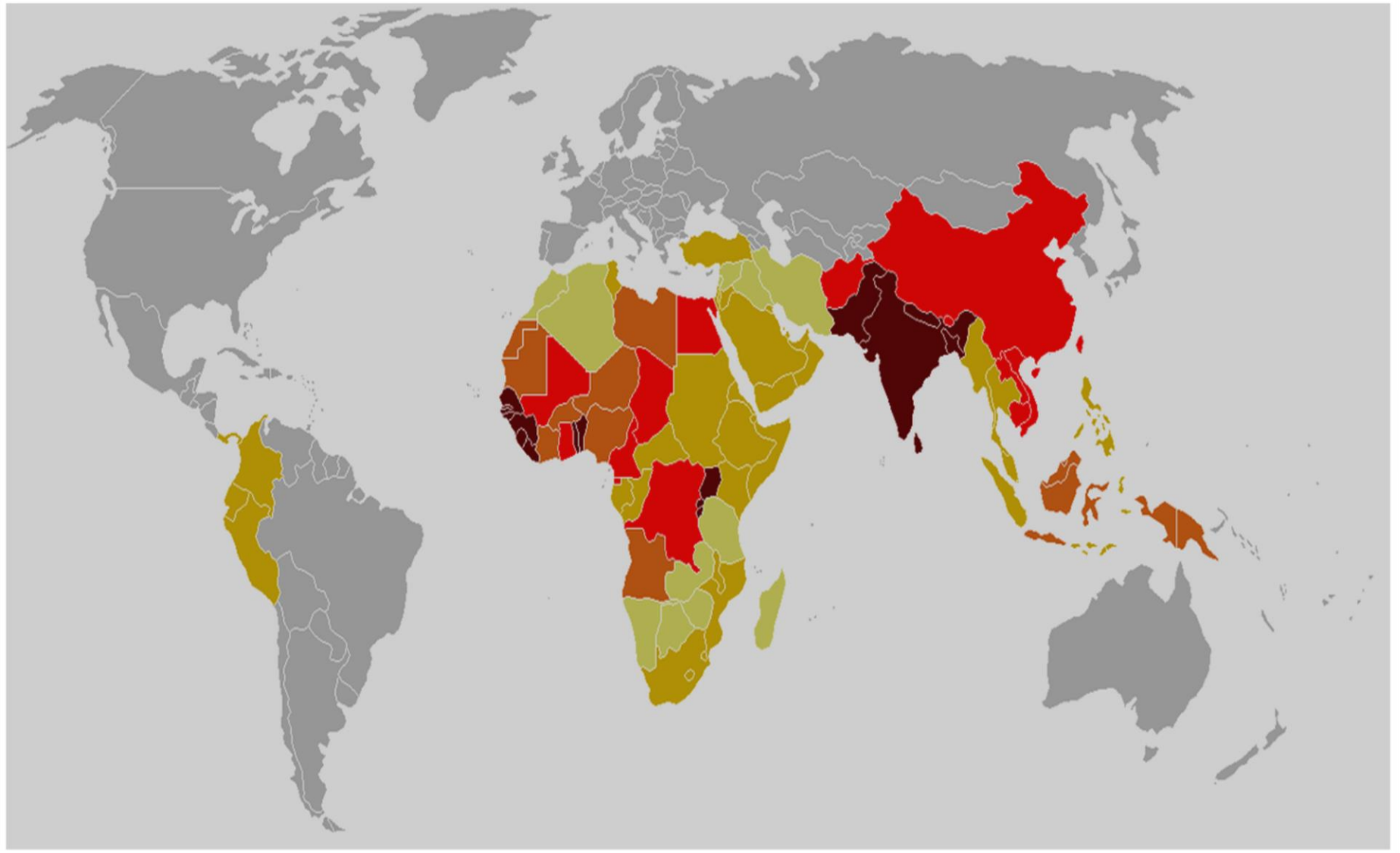
■ *C.tetani - yenidoğulmuş uşaqlara göbək ciyəsindən yoxluxa bilir, bu halda - «tetanus neonatorum»* baş verir.

■ *İnkiubasiya dövrü - 5-14 gündür, bəzən bir neçə saatdan - 7 günə qədər* davam edir.

***Tetanus xəstələrində:* opistotonus -“daban-ənsə”
vəziyyəti və sardonik - “məcburi gülüş” vəziyyətləri**

Tetanusla xəstələnmə halları (1990-2004): daha çox rast gəlmə yerlər tünd qırmızı rənglə göstərilmişdir

► Mikrobioloji diagnostikası

■ *Bakterioskopik, bakterioloji və bioloji üsullardan istifadə olunur.*

■ *Bakterioskopik üsul:* *xəstələrdən və ya meyidlərdən götürülmüş materiallardan yaxma hazırlanır, Qram üsulu ilə rənglənilir və mikroskopiya edilir:*

◆ *nazik, uzun, ucları toppuz şəkilli, qram müsbət - “təbil çubuqları”nın görünməsi C.tetani-nin olmasını göstərir.*

■ *Bakterioloji üsul:* *törədicilərin təmiz kulturası məlum sxemdən istifadə edilməklə alınır:*

◆ *Kitt-Tarotsi mühitində, termostatda (37°C) - 3-4 sutka inkubasiya olunur;*

◆ *təmiz kultura alındıqdan sonra - identifikasiya və differensiasiya edilir.*

■ **Bioloji üsul:** *tetanus toksinini aşkar etmək üçün labo-*
rator heyvanlar (ağ siçan) yoluxdurulur;

◆ *paralel olaraq - toksinin neytrallaşma reaksiyasından*
istifadə edilir;

◆ *bunun üçün - 0,5 ml (200 AV/ml) tetanus zərdabı və 1*
ml müayinə materialı ekstraktı qarışdırılır, 40 dəq inkuba-
siya edildikdən sonra - siçanlara vurulur.

► Müalicəsi

- *Spesifik müalicə təxirəsalınmadan başlanılmalıdır!*
- *Bu müalicə - xəstə orqanizmində tetanus toksininin antitoksinlə neytrallaşdırılmasına əsaslanır.*
- *Bu məqsədlə - tetanusa qarşı antitoksik zərdəbdən, yaxud tetanus əleyhinə donor immunoqlobulinindən istifadə edilir.*
- *Törədicinin və digər mikrofloranın inkişafını zəiflətmək üçün antibiotiklərdən (penisillin G, sefalosporinlər, metranidazol və s.) istifadə etmək olar.*
- *Yadda saxlamaq lazımdır ki, toksin - sinir hüceyrələrinə daxil olduqdan sonra - anticisimlər onu neytrallaşdıra bilmir.*

► Profilaktikası

■ *Qeyri-spesifik profilaktik tədbirlərə* - sanitar-gigiyenik qaydalara əməl olunması, travmalar zamanı yaraların cərrahi işlənilməsi, çox mühüm əhəmiyyətə malikdir.

■ *Spesifik profilaktikasında - tetanus anatoksinindən (toksoiddən)* istifadə edilir.

● *Tetanus anatoksini* - adsorbsiya olunmuş göy öskürək-difteriya-tetanus vaksini (AGDT), adsorbsiya olunmuş difteriya-tetanus vaksini (ADT) və sekstanatoksin vaksinlərinin tərkibinə daxildir.

● *Uşaqlar həyatın 3-cü ayından başlayaraq - AGDT ilə vaksinasiya (əzələdaxili) edilir: 3-cü ay - I vaksinasiya, 4,5 ay - II vaksinasiya, 6 ay - III vaksinasiya; 1,5 yaş - I revaksinasiya; ADT-M - 7 yaş - II revaksinasiya; ADT-M 14 yaş - III revaksinasiya.*

Botulizmin mikrobioloji diaqnostikası

■ **Botulizm** (lat. *botulus*-kolbasa) - *sinir sisteminin, əsasən də uzunsov və onurğa beyninin zədələnməsi ilə xarakterizə olunan, oftalmopleqik (göz əzələlərinin iflici) və bulbar sindromla nəticələnən, ağır formalı intoksikasiyalı infeksiyon xəstəlikdir.*

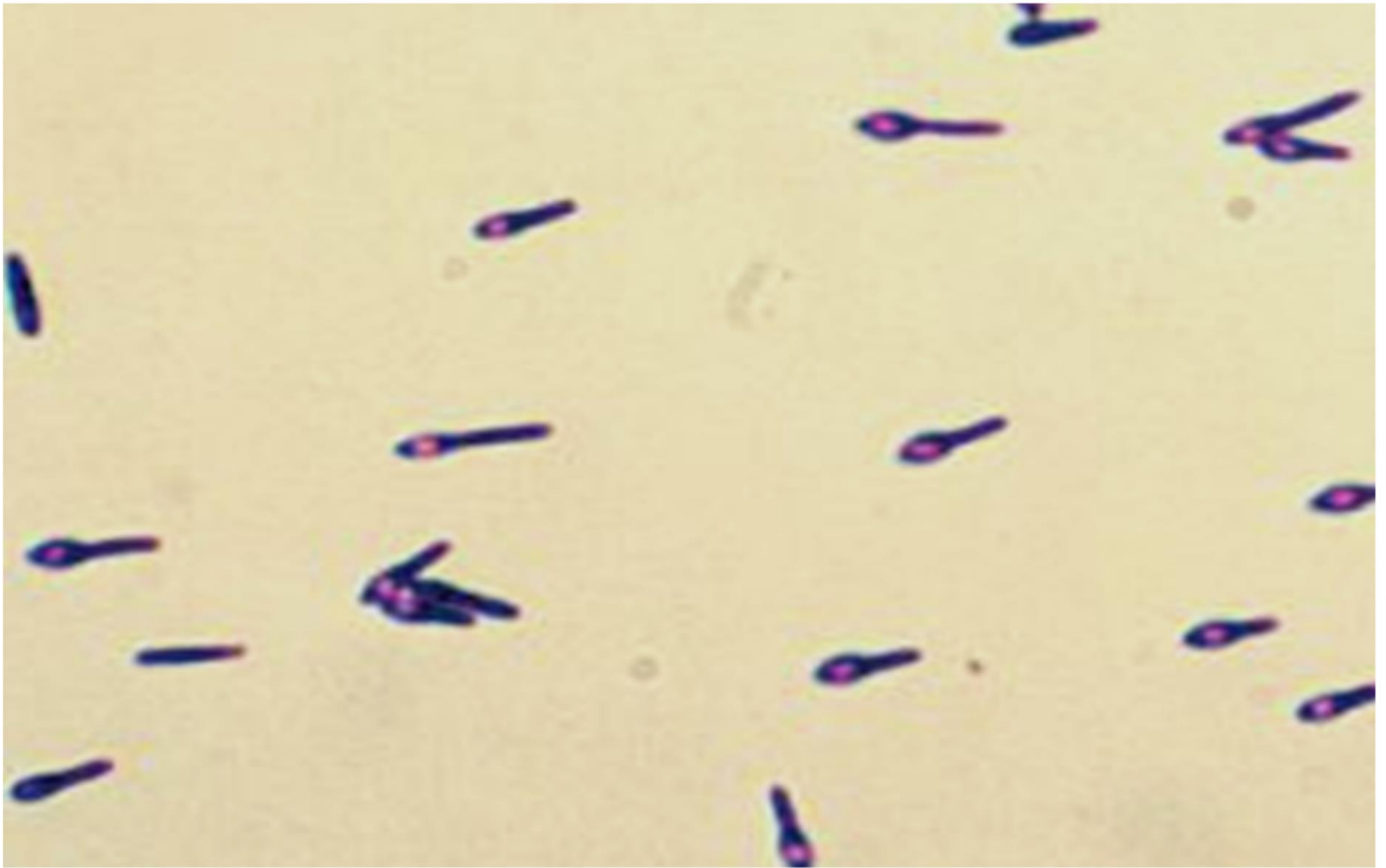
■ *Törədici - Clostridium botulinum* ilk dəfə *E. Van Ermengem* (1896) tərəfindən *kütləvi zəhərlənməyə səbəb olmuş vetçinada (qurudulmuş donuz ətində)* aşkar edilmişdir.

■ *O* - həm də *zəhərlənməyə səbəb olan toksinin orqanizmdə yox, vetçinin dərin qatlarında əmələ gəldiyini sübut etmişdir.*

► Morfologiyası

■ *C.botulinum*:

- ◆ *çöpşəkilli,*
- ◆ *0,6-1,0 x 4-9 mkm ölçüdə,*
- ◆ *iri, ucları girdə, polimorf,*
- ◆ *tək-tək yerləşmiş,*
- ◆ *peritrix flagellalara malik, hərəkətli,*
- ◆ *kapsulasız,*
- ◆ *əlverişsiz şəraitdə və kulturada - diametri bakteriyanın en ölçüsündən böyük olan, hüceyrəyə xarakterik «tenis raketkası» forması verən, subterminal vəziyyətdə yerləşmiş, oval formalı sporalar əmələ gətirən,*
- ◆ *gram müsbət bakteriyadır.*

Clostridium botulinum: təmiz kulturadan hazırlanmış
yaxma (Qram üsulu ilə rənglənmə)

► Fiziologiyası

■ *Kultural xassələri:*

◆ *obliqat anaerobdur, optimal temperaturada (37°C) və normal pH-da (7,2-7,4) anaerob şəraitdə kultivasiya edilir;*

◆ *qanlı-şəkərli aqarda - qeyri-düzgün formalı, sapvari çıxıntılara malik hemoliz zonası ilə əhatə olunmuş - R-koloniyalar* əmələ gətirir;

◆ *qanlı aqarda - şəh damlasına bənzər parlaq səthli hamar - S-koloniyalar* əmələ gətirir;

◆ *aqar sütununun dərinliyində - mərciyəbənzər (S-forma), bəzən pambıq topasını xatırladan (R-forma) koloniyalar* əmələ gətirir;

a

b

c

***C.botulinum*:** a) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b) yumurta sarısı aqarında və c) qanlı aqarda koloniyaları

◆ *maye mühitlərdə* (Kitt-Tarotsi mühitində, qaraciyərli bulyonda və s.) - *bulanıqlıq* və *qaz əmələ gətirir, kultura-sı* - "*qaxsımış yağ qoxusu*" verir.

■ *Fermentativ xassələri:*

- ◆ *C.botulinum* - *biokimyəvi cəhətdən* aktivdir;
- ◆ laktozanı, qlükozanı, maltozanı, qliserini - *turşu* və *qaz əmələ gətirməklə* parçalayır;
- ◆ *südü çürüdür;*
- ◆ *jelatinaza* və *lesitinaza aktivliyinə* malikdir;
- ◆ *ammonyak* və *H₂S* əmələ gətirir.

► Antigen quruluşu

■ *Somatik O- və flagella H-antigenlərinə* malkdir.

● *C.botulinum-un* ifraz etdiyi *ekzotoksinlərin* antigen xüsusiyyətlərinə görə - *latın hərfləri ilə işarə edilən 7 serotipi:*

◆ *A,*

◆ *B,*

◆ *C (C₁ və C₂ yarım tipləri),*

◆ *D,*

◆ *E,*

◆ *F,*

◆ *G* fərqləndirilir.

● *A, B və E serotiplər* daha çox rast gəlinir.

► Patogenlik amilləri

- *C.botulinium* inkişafı, yaxud *autolizi nəticəsində ətraf mühitə ekzotoksin - botulotoksin* ifraz edilir.
- *Bütün bioloji zəhərlərin ən güclüsü olan bu toksinin 1 mkq-da - ağ siçanlar üçün təqribən 100 mln ölüm dozası vardır.*
- *Təmiz kristallik toksinin təqribən 6 kq-ı - bütün bəşəriyyəti məhv etmək üçün yetərlidir.*
- *Molekul kütləsi 150 kDa olan zülal təbiətli botulotoksin - disulfid rabitələrlə birləşmiş 2 proteindən (yüngül və ağır zəncirlərdən) təşkil olunmuşdur.*
- *Qaynadıldıqda 10 dəq müddətində botulotoksin - öz tərkibini saxlayır, 20 dəqiqə ərzində isə parçalanır.*

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

■ *Sporalar - qida məhsullarında, xüsusən konservləşdirilmiş ət, balıq, tərəvəzdə - anaerob şəraitdə inkişaf edir və **ekzotoksin** əmələ gətirir.*

● *Belə qidaların qəbulu nəticəsində ağır qida zəhərlənməsi - botulizm intoksikasiyası baş verir.*

● *İnsanda - əsasən **A, B və E tipləri**, bəzən də - **F tipi** xəstəlik törədir.*

● ***E tipi** - daha çox **balıq məhsullarından istifadə etdikdə** xəstəlik törədir.*

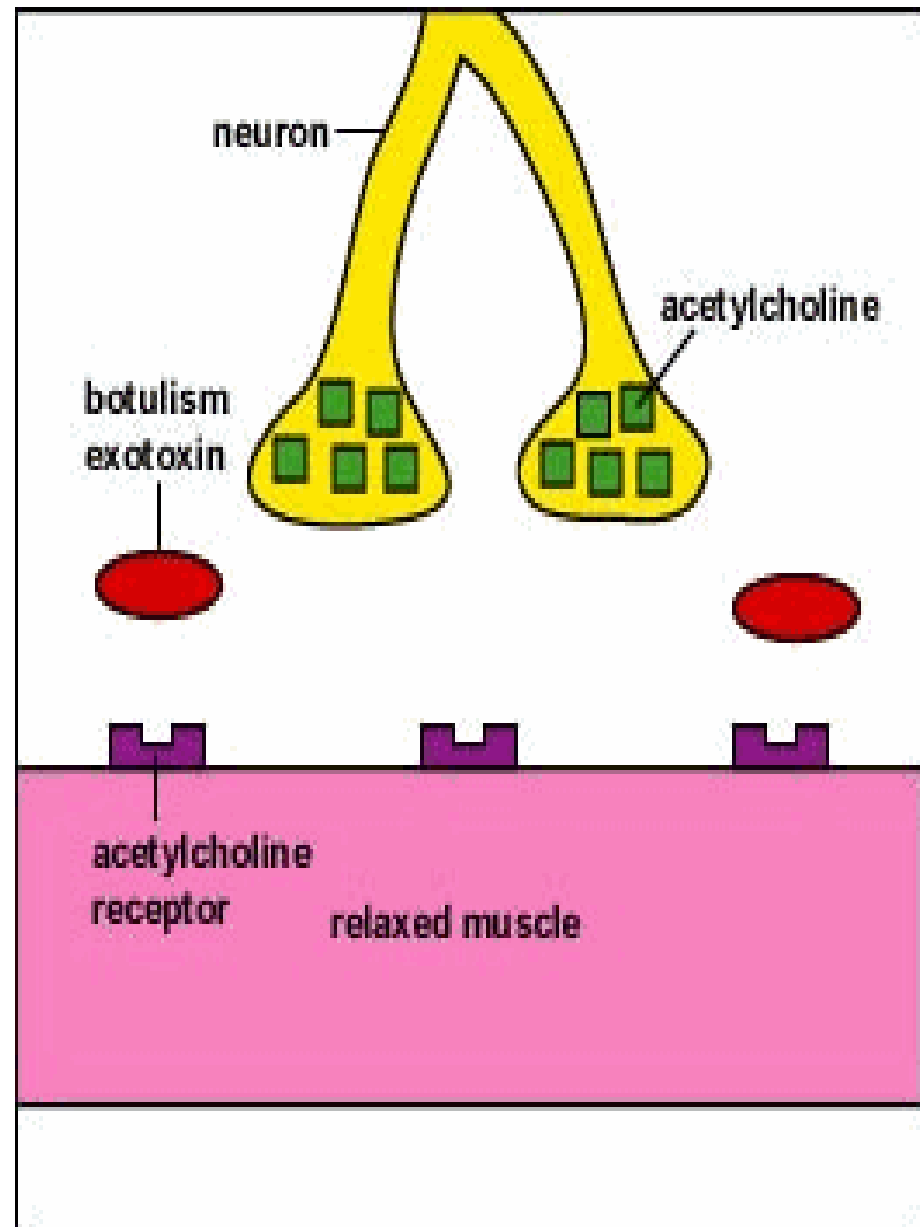
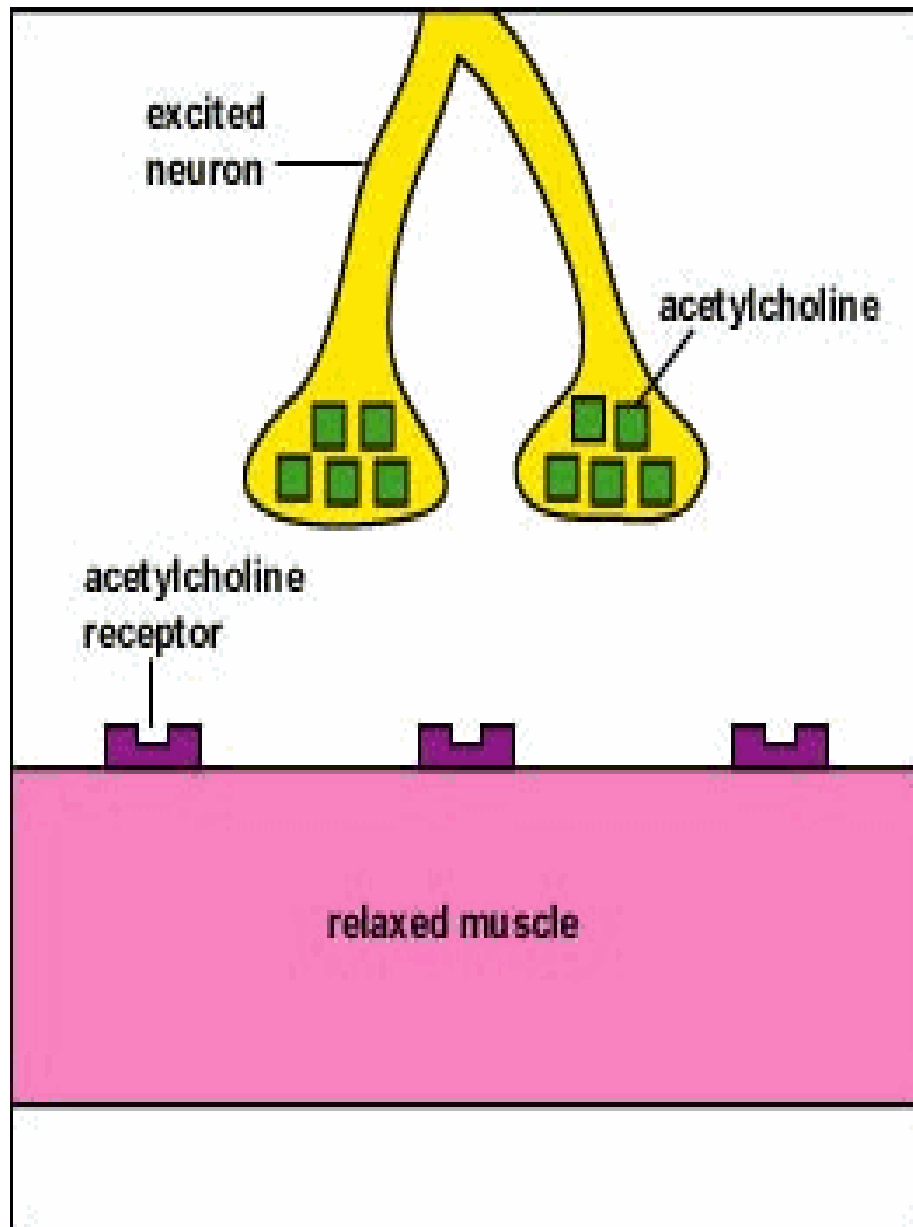
► Patogenezi

■ *Həzm fermentlərinin davamlı botulotoksin - nazik bağırsaqlarda qana sorularaq sinir sistemə təsir* göstərir.

■ *Periferik sinirlərin və kəllə sinirlərinin motor neyronlarının presinaptik membranındakı reseptorlarla birləşir - endositoz yolla bu neyronlara daxil olur.*

■ *Botulotoksinin toksikliyi təmin edən yüngül zəncir (A-komponent) - motor neyronlardakı asetilxolin sintezində iştirak edən amilləri (sinaptobrevin, sellübrevin, sintaksin) parçalayır - motor neyronlardan, əzələlərə sinir impulsları ötürülə bilmir və əzələlərin iflici baş verir.*

■ *Kəllə sinirlərinin prosesə cəlb olunması - sinirlərin iflici əlamətləri (udma aktının pozulması, iki görmə, disfoniya və s.) ilə müşayiət olunur.*

Botulotaksinın təsir mexanizmi

► Klinikası

- *Kliniki gedişinə görə 3 əsas sindrom - paralitik, gastro-intestinal və ümumi toksiki ayırd edilir.*
- *İnkubasiya dövrü - təqribən 1-3 gün, bəzən - bir neçə saat davam edir, sonra xəstəliyin ilk əlamətləri - ürək bulanma, qusma, qarında ağrılarla təzahür edir.*
- *Eyni zamanda - baş ağrısı, udqunma aktının pozulması, diplopiya (iki görmə), ptoz (göz qapaqlarının sallanması), anizokoriya (göz bəbəyi sfinktorunun zədələnməsi) baş verir.*
- *Daha sonra - boyunun, ətrafların, tənəffüs və ürək əzələlərinin iflici baş verir.*
- *Tənəffüs əzələlərinin iflici və ürək çatışmazlığından baş verən ölüm faizi - 20-40%-ə çatır.*

İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

► *Sporalar* - qida məhsullarında, xüsusən *konservləşdirilmiş* *ət*, *balıq* və *tərəvəzdə əlverişli anaerob şərait olduqda inkişaf edir* və *ekzotoksin* əmələ gətirir.

▪ *Belə qidaların qəbulu nəticəsində ağır qida zəhərlənməsi* - *botulizm intoksikasiyası* baş verir.

▪ *İnsanda əsasən A, B və E tipləri*, bəzən də *F tipi* xəstəlik törədir.

▪ *E tipi* - daha çox *balıq məhsullarından istifadə etdikdə* xəstəlik törədir.

Клиника ботулизма

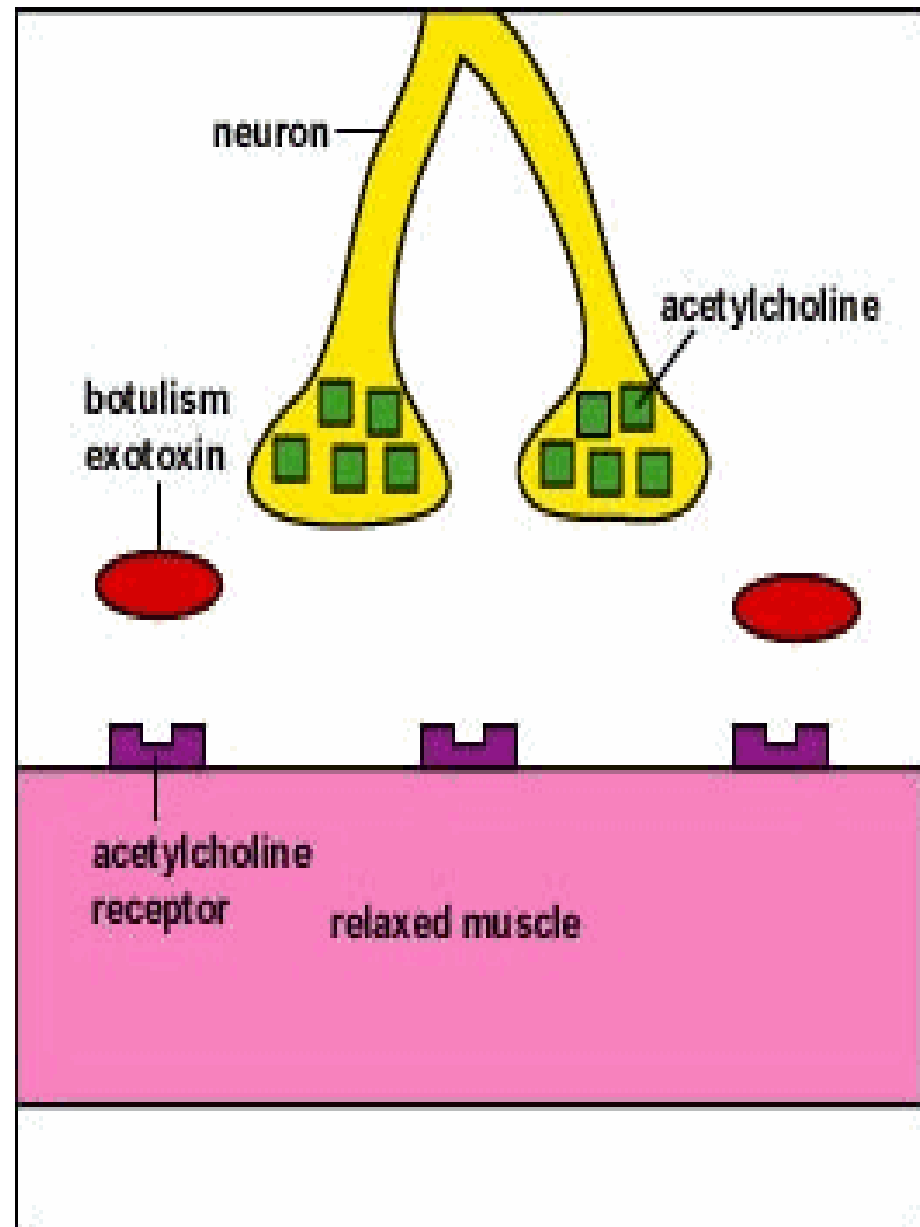
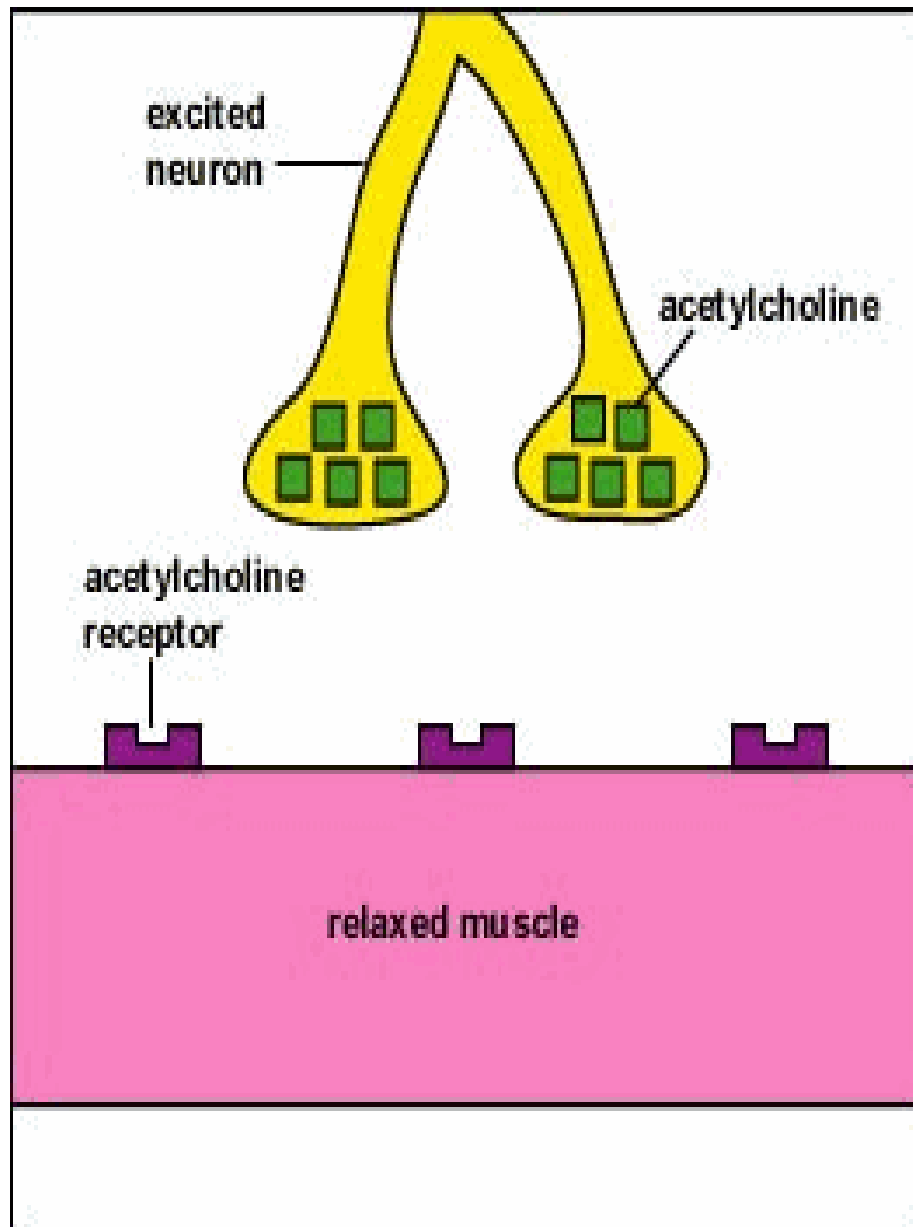
Patogenezi

Həzm fermentlərinin təsirinə davamlı **neyrotoksik** təsirli **botulotoksin** nazik bağırsaqlarda qana sorularaq *sinir sisteminə seçici təsir* göstərir.

Periferik sinirlərin və *kəllə sinirlərinin* motor neyronlarının *presinaptik membranındakı reseptorlarla* birləşir və endositoz yolla bu *neyronlara* daxil olur.

Botulotoksinin toksikliyinə təmin edən *yüngül zəncir (A-komponent)* motor neyronlardakı *asetilxolin sintezində* iştirak edən *amilləri* (sinaptobrevin, sellübrevin, sintaksin) parçalayır, motor neyronlardan, əzələlərə *sinir impulsları* ötürülə bilmir, nəticədə *əzələlərin iflici* baş verir.

Kəllə sinirlərinin prosesə cəlb olunması bu *sinirlərin iflici əlamətləri* (udma aktının pozulması, iki görmə, disfoniya və s.) ilə müşayiət olunur.

Botulotaksinin təsir mexanizmi

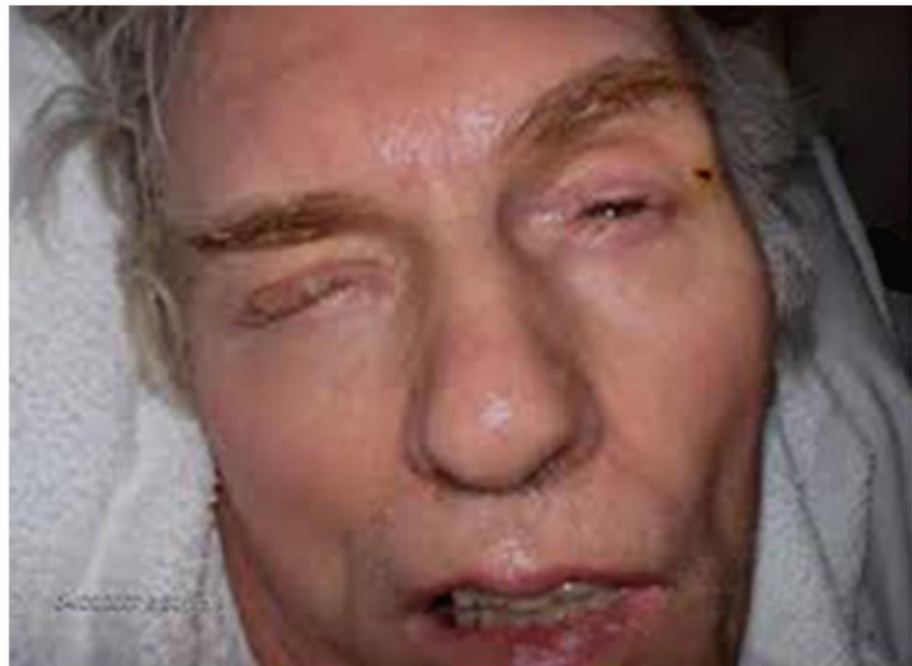
► Klinikası

- *Kliniki gedişinə görə 3 əsas sindrom - paralitik, gastro-intestinal və ümumi toksiki ayırd edilir.*
- *İnkubasiya dövrü - təqribən 1-3 gün, bəzən - bir neçə saat davam edir, sonra xəstəliyin ilk əlamətləri - ürək bulanma, qusma, qarında ağrılarla təzahür edir.*
- *Eyni zamanda - baş ağrısı, udqunma aktının pozulması, diplopiya (iki görmə), ptoz (göz qapaqlarının sallanması), anizokoriya (göz bəbəyi sfinktorunun zədələnməsi) baş verir.*
- *Daha sonra - boyunun, ətrafların, tənəffüs və ürək əzələlərinin iflici baş verir.*
- *Tənəffüs əzələlərinin iflici və ürək çatışmazlığından baş verən ölüm faizi - 20-40%-ə çatır.*

Клиника ботулизма

► Mikrobioloji diagnostikası

- **Bioloji və seroloji üsullardan** istifadə edilir.
- **Müayinə materialı kimi** - zəhərlənməsinə səbəb olmuş məhsulların qalıqı, qusuntu kütləsi, mədə yuyuyuntusu, nəcis, sidik, qan, meyit materialı istifadə edilir.
- **Əsas məqsəd** - patoloji materiallarda **botulotoksinin** təyin edilməsindən ibarətdir.
- **Bioloji üsul**: ağ siçanlarda və ya dəniz donuzlarında toksinin olub-olmamasını təyin etmək məqsədilə istifadə edilir: **müayinə materiallarının** heyvanlara yeridilməsi onların ölümünə səbəb olur.
- **Seroloji üsul**: ağ siçanlar üzərində neytrallaşma reaksiyası, həm **botulotoksinin** olmasını, həm də onun **tipini** təyin etməyə imkan verir.

► Müalicəsi

■ *Botulizmdə təxirə salınmadan spesifik müalicə aparılmalıdır!*

■ *Müalicə xəstə orqanizmində - botulotoksinin neytrallaşdırılması məqsədilə* aparılır.

● *Bu məqsədlə xəstənin vena daxilinə - botulizm əleyhinə polivalent antitoksik zərdab:*

◆ *A, E tip zərdabı - 10 000 BV,*

◆ *B tip zərdab - 5 000 BV yeridilir.*

● *Bununla yanaşı - mədə yuyulmalıdır.*

● *Laborator müayinələrlə törədicinin tipi məlum olduqdan sonra - yalnız həmin tipə qarşı zərdab istifadə edilir.*

► Profilaktikası

■ Qeyri-spesifik profilakti tədbirlərə - ərzaq məhsullarının botulizm törədicisi ilə *kontaminasiyasının* qarşısının alınması,

◆ *konservlərin hazırlanması zamanı texnoloji qaydalarına* riayət edilməsi,

◆ *şübhəli məhsullardan istifadə etməzdən əvvəl - 20 dəq az olmayan müddətdə qaynadılması* lazımdır.

■ Spesifik proflaktikası - tərkibində *A, B* və *E tiplərinin anatoksinləri* olan botulizm *polianatoksini* istifadə edilə bilər;

◆ *təcili profilaktika məqsədi ilə - botulizm əleyhinə polivalent antitoksik zərərindən* istifadə olunur.

Qazlı qanqrenanın mikrobioloji diaqnostikası

■ **Qazlı qanqrena** (yun. *gangraina*-içəridən dağıdılma) - *polimikrob etiologiyalı, qazlı, anaerob yara infeksiyalı, ümumi intoksikasiyalı ağır xəstəlikdir.*

■ *Törədiciləri - Bacillaceae* fasiləsinin *Clostridium* cinsindən olan - *C.perfringens, C.septicum, C.novyi, C.hystolitikum* və s..

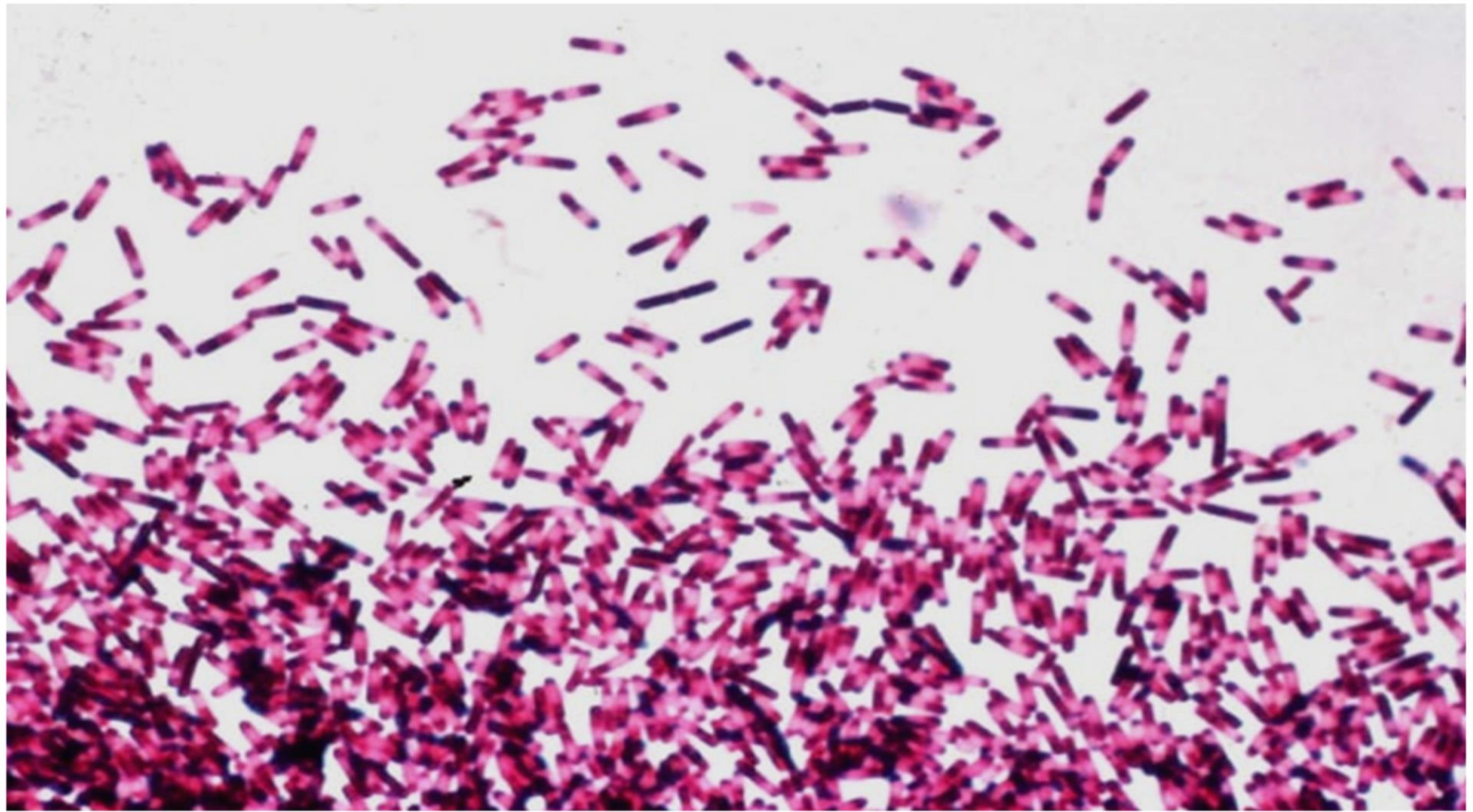
■ *Xəstəliyin əsas törədicisi (90%) olan C.perfringens* - ilk dəfə *Amerika patoloqları M.Uelç və Q.Nettal (1892)* tərəfindən kəşf edilmişdir.

■ *Təmiz kulturası - A.Veyon və J.Juber (1893)* tərəfindən alınmış və *güclü fermentativ fəallığına görə onu «perfringens» («parçalayan»)* adlandırmışlar.

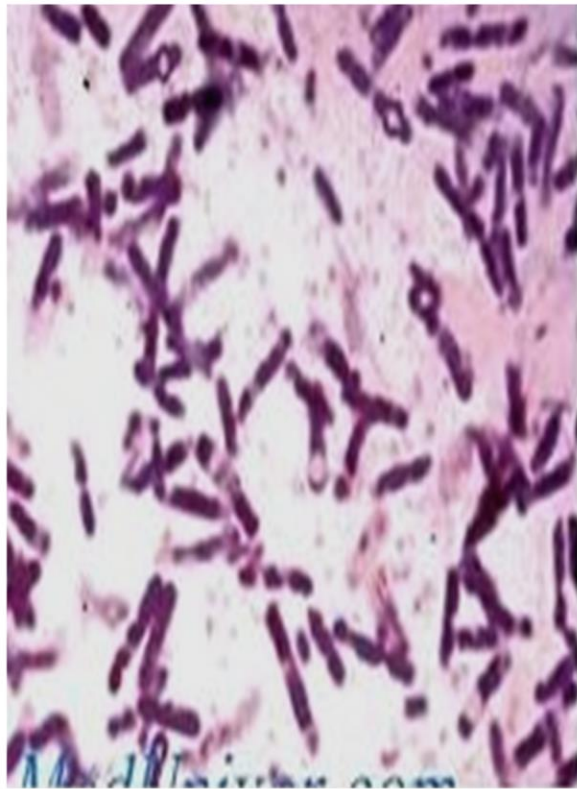
► Morfologiyası

■ *C.perfringens*:

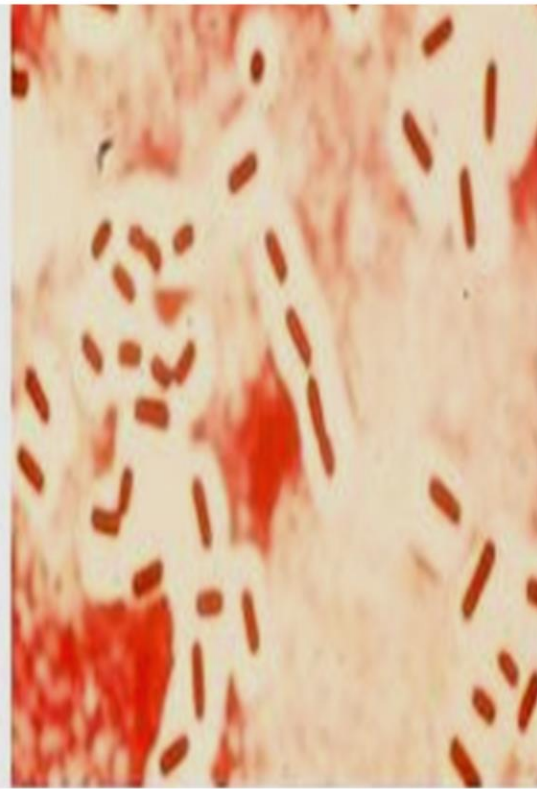
- ◆ *çöpşəkilli,*
- ◆ *1-1,5 x 4-8,0 mkm ölçüdə,*
- ◆ *iri, ucları girdə formalı,*
- ◆ *tək-tək, bəzən cüt yerləşmiş,*
- ◆ *polimorf, hərəkətsiz,*
- ◆ *kapsulalı,*
- ◆ *əlverişsiz şəraitdə və kulturada diametri bakteriyanın en ölçüsündən böyük olan, subterminal və ya sentral (mərkəzi) yerləşmiş, iri, oval sporalar əmələ gətirir.*
- ◆ *gram müsbət bakteriyadır.*

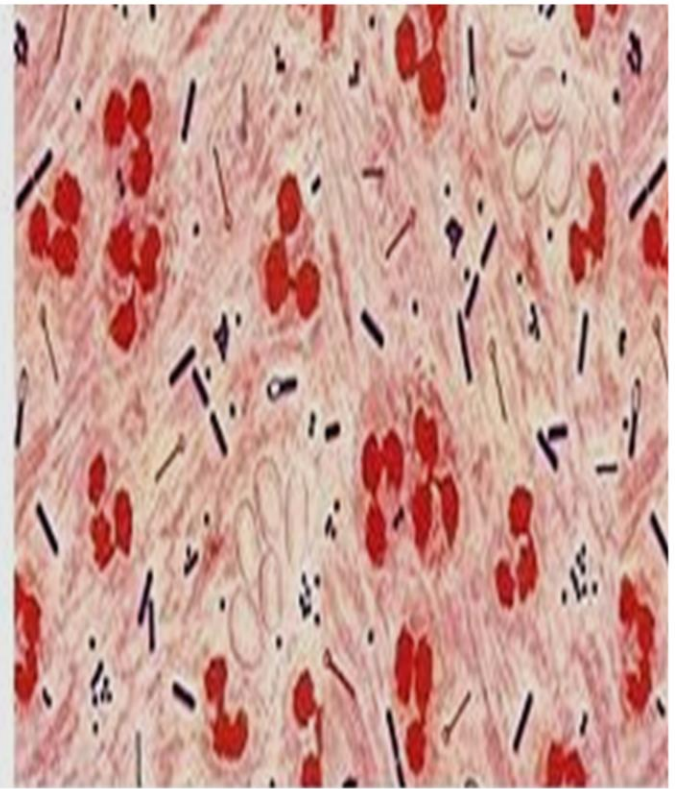
Clostridium perfringens: təmiz kulturadan hazırlanmış
yaxmada

a

b

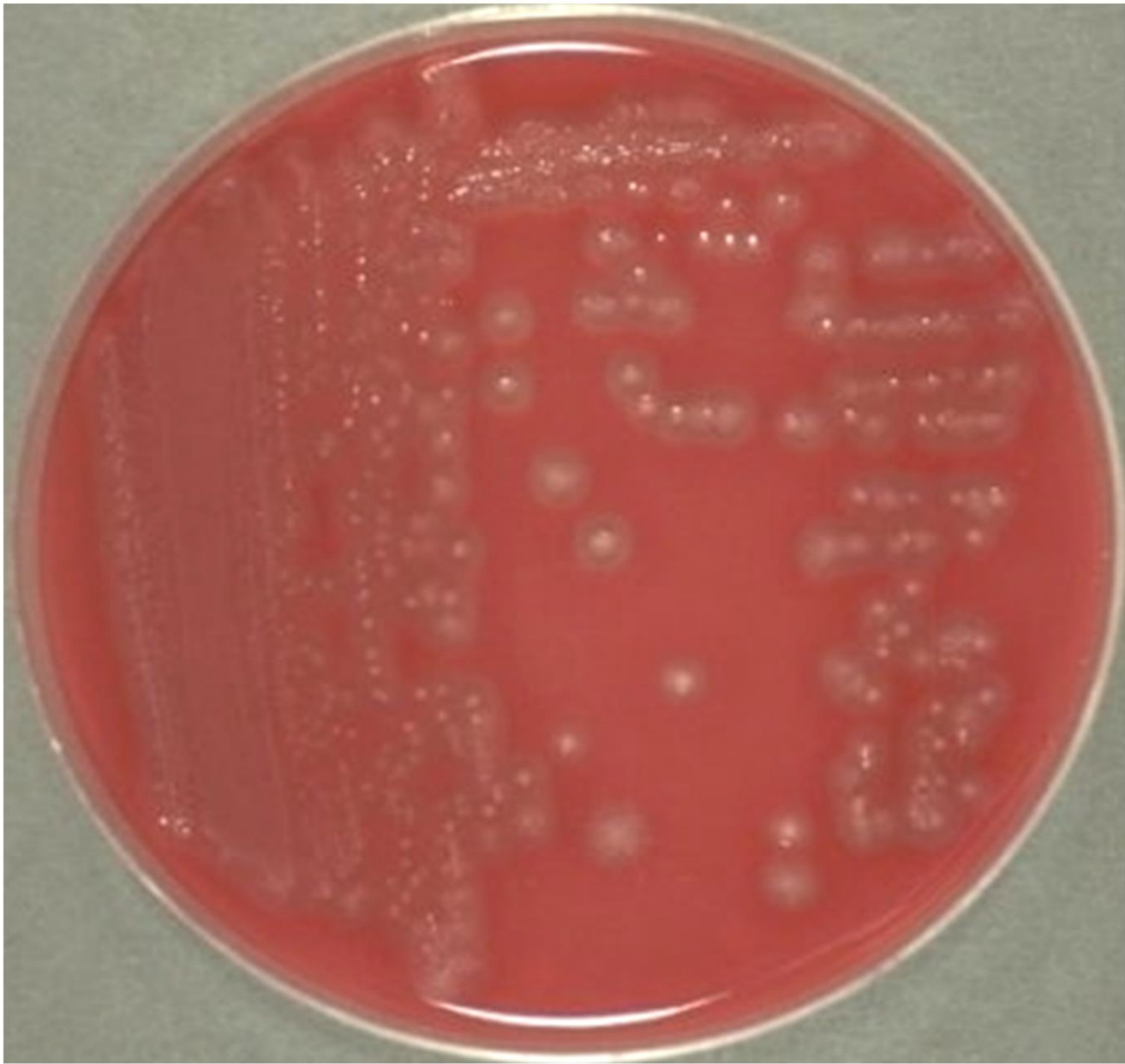
c

***C.perfringens*:** a) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b) yara möhtəviyyatından hazırlanmış yaxmada kapsulası (Ginz-Burri üsulu ilə rəngləmə); c) qarışıq infeksiyada irindən hazırlanmış yaxmada müxtəlif klostridilər (Qram üsulu ilə rəngləmə)

► Fiziologiyası

■ *Kultural xassələri:*

- ◆ *C.perfringens* - digər növlərdən fərqli olaraq aerotolerant anaerobdur;
- ◆ *ət, kazein hidrolizatlarından hazırlanmış qidalı mühitlərdə* - optimal temperaturda (37°C-də) və pH-da (7,4) çox tez (3-8 saat ərzində) *inkişaf* edir;
- ◆ *bulyonda* (Kitt-Torotsi mühitində) - *intensiv qaz əmələ gətirməklə* və *bulanıqlıqla inkişaf* edir;
- ◆ *bərk qidalı mühitlərdə* (sütunlu şəkərli-qanlı aqarda) - *mühitin dərinliyində inkişaf etdikdə - güclü qaz əmələ gətirməsi aqar sütunun parçalanması ilə* (növün adı bununla əlaqədardır) *müşayiət* olunur;
- ◆ *mühitin səthində* - *hemoliz zonası ilə əhatə olunmuş S- və R-koloniya*lar, bəzən *M-koloniya*lar əmələ gətirir.

***C.perfringens*: qanlı aqarda koloniyaları**

■ *Fermentativ aktivliyi:*

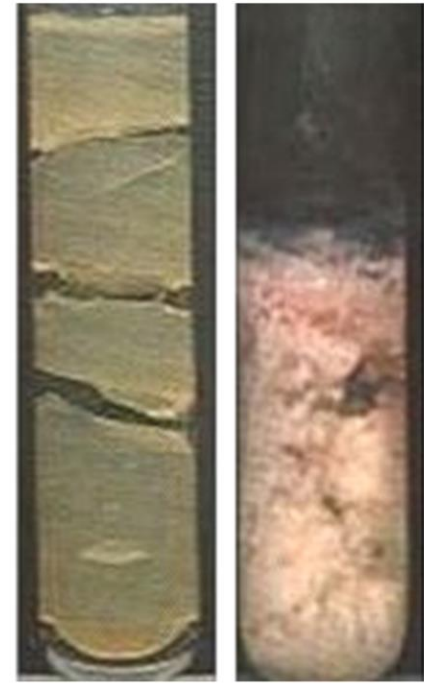
- ◆ *C.perfringens* - *güclü biokimyəvi aktivliyə* malikdir;
- ◆ *saxarolitik aktivliyi daha yüksəkdir: laktoza, qlükoza, saxaroza, maltoza, ksiloza, qalaktoza, mannoza, nişasta və qlikogeni - turşu və qaz əmələ gətirməklə* parçalayır;
- ◆ *manniti və dulsiti* - parçalamır;
- ◆ *nitratları* - reduksiya edir;
- ◆ *lesitinaza* - əmələ gətirir (digər növlərdən fərqlənir).
- ◆ *proteolitik aktivliyi nisbətən zəifdir:*
- ◆ *südü - iri məsaməli süngərvari laxta əmələ gətirməklə tez bir zamanda çürüdür («fırtına reaksiyası»),*
- ◆ *jelatini* - tədricən əridir,
- ◆ *kazeini* - parçalamır.

a

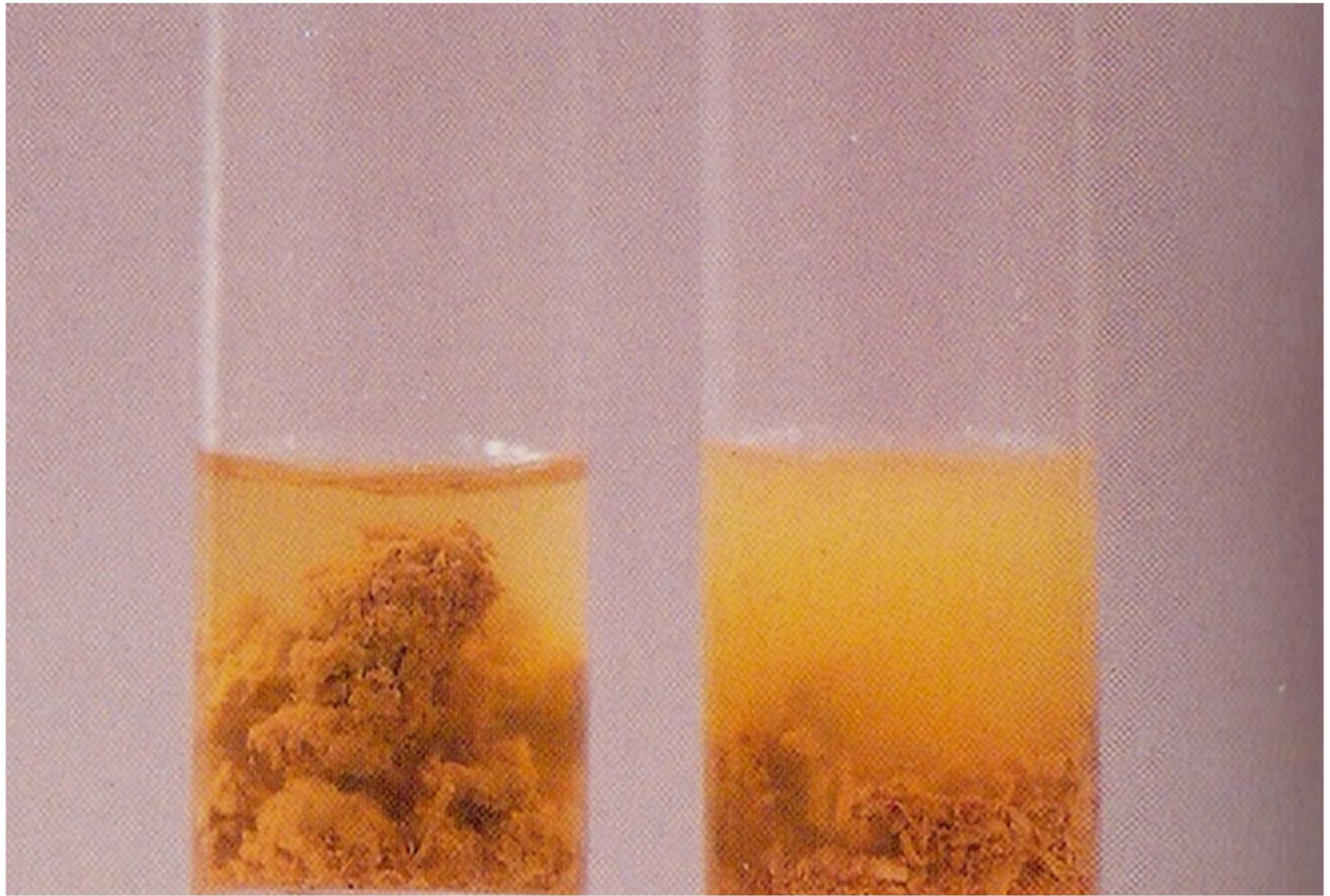

b

c

***C.perfringens*:** a) qanlı aqarda ikiqat hemolizli koloniyaları; b) yumurta sarısı-duzlu aqarda lesitinaza aktivliyi; c) şəkərli aqarı parçalaması və südü çürütməsi

***C.perfringens*: Kitt-Torotsi mühitində inkişafı**

► Antigen quruluşu

■ *C.perfringens* ekzotoksinlərinin - antigen xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən 6 serotipi (A, B, C, D, E, F) vardır.

- *A serotipi* - bağırsaqların normal mikroflorasının tərkibinə daxildir: insanlarda *qazlı qanqrena* və *qida toksikoinfeksiyası* törədə bilər;

- *B serotipi* - quzularda *bağırsaq pozğunluqları*,

- *C serotipi* - insanlarda *nekrotik enterokolit* və iri buynuzlu malqarada bir sıra *iltihabi proseslər*,

- *D serotipi* – müxtəlif heyvanlarda *enterotoksinemiya* törədir.

► Patogenlik amilləri

■ *C.perfringens* - *miirəkkəb tərkibli* və *geniş bioloji fəallığa malik bir sıra toksinlər* (letal, nekrotik və hemolitik təsirə malik 14 amildən ibarət) ifraz edir:

● *alfa(α)-, beta(β)-, epsilon(ϵ)-, yota(ι)-, teta(θ)-, kappa(κ)-, mi(μ)-, ni (ν)- tok-sinlər* - *daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir.*

◆ *α -toksin* - *bütün serovarlara ifraz edir, əsas patogenlik amilidir, bioloji təsirinə görə sitotoksindir, fosfolipaza C (lesitinaza) fəallığına malkdir, hüceyrə membranının tərkibində olan fosfolipidləri (lesitini) parçalayaraq onların lizisinə səbəb olur; əsas invaziya amili olub, damardaxili hemoliz törətməklə - ölümə* səbəb olan amilidir.

- ◆ θ (teta)-toksin - *perfringelizin* (O-həssas hemolizindir),
- ◆ κ (kappa)-toksin - *kollagenaza*,
- ◆ μ (mi)-toksin - *hialuronidaza*,
- ◆ ν (ni)-toksin - *DNT-aza* və s. təsirli amillərdir,
- *Bu toksinlər - ayrı-ayrılıqda təsir göstərmirlər, lakin α -toksinin təsirini gücləndirirlər.*
  - *Enterotoksin - nazik bağırsaqda bakteriyaların spora əmələ gətirmə prosesində sintez olunan, zülal təbiətli maddədir - qida toksikoinfeksiyası törədir;*
  - ◆ *V.cholerae-nın və enterobakteriyaların enterotoksinləri kimi - bağırsaq epitelində suyun, Na^+ və Cl^- ionlarının sekresiyasını gücləndirir;*
  - ◆ *bu enterotoksin - hüceyrədaxili siklik-AMF miqdarını artırmaqla deyil, enterositlərin plazmatik membranını zədləməklə təsir göstərir.*

► İnfeksiya mənbəyi və yoluxma yolları

- *Törədicilərin təbii rezervuarı - torpaqdır;*
- *Yoluxma - əsasən **təmas yolla**: törədicilərin torpaq və çirklənmiş yad cisimlərin yaraya daxil olması nəticəsində baş verir.*
- *Anaerob şəraiti təmin edən - dərin toxumalara, əzələlərə nüfuz edən, kor, cibli, nekrotik toxumalarla zəngin yaralarda - **qazlı qanqrena** ehtimalı daha artıq olur.*
- *Travmanın bütün növləri - xəstəliyin inkişafı üçün şərait yarada bilər.*
- *Müharibə dövründə - xəstələnmə («müharibə xəstəliyi») daha çox rast gəlinir.*
- *Sülh dövründə - əsasən torpaq işləri ilə məşğul olanlar - **kənd təsərrüfatı işçiləri, saxtaçılar** və s. xəstələnirlər.*

► Patogenez və klinikası

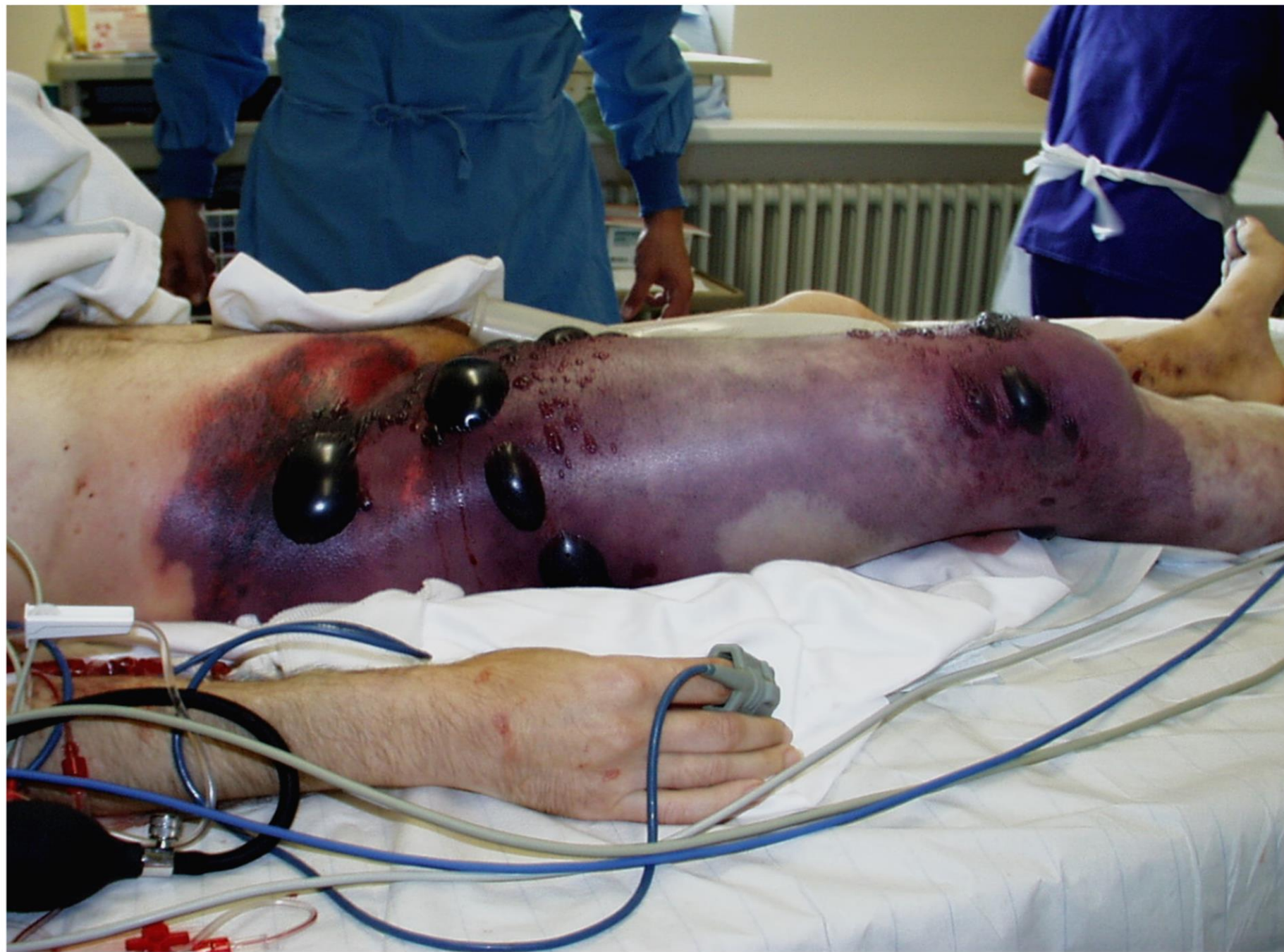
■ *C.perfringens* - qazlı qanqrena, qida toksikoinfeksiyası və nekrotik enterit törədir.

▣ Qazlı qanqrena - polietioloji xəstəlik olub, 30-a yaxın növ tərəfindən törədilir.

■ Əsas törədicisi (90% hallarda) - *C.perfringens*-dir.

● Xəstəliyin inkişafında - stafilokoklar, streptokoklar, proteylər, göy-yaşıl irin çöpləri və s. kimi **aerob** və **fakültativ anaerob bakteriyalar** da iştirak edir.

● Bu bakteriyalar - toxumadakı oksigeni sərf edərək anaerobiozu gücləndirir və *klostridilərin* vegetasiyasına şərait yaradır.

■ ***C.perfringens-in*** - qazlı qanqrenanın etiologiyasında aparıcı rola malik olmasının bir neçə səbəbi var:

◆ ***digər klostridilərə nisbətən*** - torpaqda və insan mikroflorasında daha çox rast gəlinir;

◆ ***ən güclü histotoksinlərdən birinə - α -toksinə*** malikdir;

◆ ***aerotolerantdır*** - toxuma işemiyasına bir o qədər tələbkər deyil;

◆ ***invazivliyi gücləndirən*** - kapsulaya malkdir.

● ***Qazlı qanqrena sporaları*** - yaraya daxil olduqdan sonra müvafiq şəraitdə inkişaf edir və ***vegetativ formalara çevrilərək*** çoxalır.

● ***İfraz etdikləri toksinlər (α -toksin)*** - sağlam hüceyrələri məhv edir, eləcə də birləşdirici toxumanı parçalamaqla (hialuronidaza, kollagenaza və s.) ***nekroz sahəsini*** genişləndirir.

- *Əzələ toxumasındaki qlikogenin - süd turşusu, karbon qazı və hidrogen əmələ gətirməsi, əsas simptomlarından birini - krepitasiyanı* biruzə verir.
- *Damarların nekrotik dəyişiklikləri nəticəsində - ödem əmələ gəlir, bu isə qazla birikdə toxumalar arasındakı təzyiqi artırmaqla - işemiyanı və anaerobiozu* dərinləşdirir.
- *Qan təchizatı pozulduğundan - zədələnmiş sahədə neytrofillər* az olur.
- *Zədələnmiş nahiyələrdə - dəri səthi qaralır, toplanmış qazın və mayenin təzyiqi altında* partlayır.
- *Toksinlər və toxumaların parçalanma məhsulları qana daxil olaraq - intokskasiya, hemoliz, hemoqlobinuriya və böyrək çatışmazlığına* səbəb olur.
- *Periferik damarların hipotoniyası nəticəsində - şok və ölüm* baş verə bilər.

a

b

c

Qazlı qanqrena: a) ayaq barmaqlarında; b) əllərdə və c) baldır nahiyyəsində

■ Qida toksikoinfeksiyası - *C.perfringens*-in A serotipi tərəfindən törədilir.

■ *Stafilokok* və *salmonella* mənşəli - qida toksikoinfeksiyalarından sonra ən geniş yayılmış - *mkrob mənşəli qida zəhərlənməsidir*.

■ *Xəstəlk* - tərkibində çoxlu *C.perfringens* hüceyrəsi olan qidaların (əsasən ət məhsulları) qəbulu ilə əlaqədardır.

■ *Qida vasitəsi ilə mədə bağırsaq traktına düşmüş törədicilər* - burada çoxalmır.

■ *Nazik bağırsaqlara daxil olduqdan sonra - spora əmələ gəlmə prosesində enterotoksin* ifraz edir.

■ *Qida qəbulundan 6-24 saat sonra - qarın nahiyyəsində ağrılar, ishal, bəzən qusma və qızdırma ilə xəstəliyin əlamətləri təzahür edir.*

☐ Nekrotik enterit - əsasən *C.perfringens*-in *C* serotipi tərəfindən törədilir.

■ *Xəstəlik* - az rast gəlinir, lakin ağır gedişə malik olur.

■ Əsas əlaməti - *qanlı ishaldır.*

■ *Buna səbəb* - nazk bağırsaqlarda çoxalan hüceyrələrin sintez etdiyi - β -toksindir.

■ *Xəstəlikdən ölüm halları* - 35%-ə çatır.

► Mikrobioloji diaqnostika

■ *Mikroskopik, bakterioloji və seroloji üsullardan istifadə olunur.*

■ *Mikroskopik üsul*: *yara nəhiyyəindən götürülmüş eksudat, irin, toxuma hissəciklərindən yaxmalar* hazırlanır;

◆ *Qram üsulu ilə rənglənilir* və *mikroskopiya* edilir:

■ *iri, sporalı, qram müsbət çöplərin aşkar edilməsi* diaqnostik əlamətdir.

■ *Bakterioloji üsul*: *müayinə materialları Kitt-Tarotsi, tioqlikol mühitlərinə, qanlı aqara* inokulyasiya edilir:

◆ *təmiz kultura alınır - identifikasiya* və *differentiasiya* edilir;

◆ *tez identifikasiya etmək üçün - kultura südə inokulyasiya* edilir;

◆ *süd - 3 saat ərzində çürüyür:*

■ *süngərvari iri laxtalar və qaz əmələ gəlir;*

■ *yumurta sarılı mühitlərdə - lesitinaza aktivliyini* təyin etmək olar.

■ *Seroloji üsul:* *qanda əmələ gəlmiş anticisimlər - İFA ilə* təyin oluna bilər;

◆ *spesifik antitoksik zərdablarla - toksinləri və onların tipi NR ilə* təyin edilir.

► Müalicəsi

- *Xəstəyə* - dərhal *antibiotiklər*, əsasən *penisillin G* (benzilpenisillin) təyin edilir.
- *Hiperbarik oksigenləşdirmə* - *tez bir zamanda detoksifikasiyanı* təmin edir.
- *Spesifik müalicə məqsədilə* - *tərkibində qazlı qanqrena törədicilərinin toksini əleyhinə antitoksik anticisimlər olan polivalent antitoksik zərdabdan* istifadə edilir.
- *Lakin toxumaların nekrozlaşması və qanla təchizatının pozulması səbəbindən* - *antitoksik zərdabın effekti zəif* olur, bəzən *amputasiya tədbirləri* lazım gəlir.

Qazlı qanqrenanın digər törədiciləri

■ **Clostridium novyi** - **M.Veynberq** və **K.Segen** (1891) tərəfindən «*bədxassəli ödem*» basili (A tip *C.oedematens*) kimi kəşf olunmuşdur.

● **Sonralar** - **F.Novi** (1894) tərəfindən ətraflı öyrənildiyinə görə onun şərəfinə adlandırılmışdır.

► **Patogenlik amilləri**. **C.novyi** - **letal, nekrotik** və **hemolitik təsirə** malik **8 növ ekzotoksin** ifraz edir:

◆ **alfa** (α -əsas toksin), **beta** (β -DNT-aza), **qamma** (γ -hialuronidaza), **delta** (δ -elestaza), **epsilon** (ϵ -oksigenə həssas hemolizin), **mi** (μ) və s..

◆ **toksinlər** - **qan damarlarının keçiriciliyini artırmaqla jeleyəbənzər ödemin əmələ gəlməsinə** səbəb olurlar.

■ *Clostridium histolyticum* - ilk dəfə *M.Veynberq* və *K.Segen* (1917) *tərəfindən kəşf edilmiş* və «*toxuma əridən basil*» adlandırmışlar.

► Patogenlik amilləri. *C.histolyticum* - *letal, nekrotik* və *hemolitik təsirə* malik *5 növ ekzotoksin* ifraz edir:

◆ *α-toksin (əsas toksin, lesitinaza), β-toksin (kollagenaza), γ-toksin (proteinaza), δ-toksin (elastaza), ε-toksin (oksigenə həssas hemolizin, O-streptolizinə oxşar).*

● *Digər anaeroblarla assosiasiya halında olduqda - in-sanda - qazlı qanqrena xəstəliyi* törədir.

■ *Clostridium septicum* - ilk dəfə *L.Paster* (1861) *tərəfindən* septik vibrion - *Vibrion septique* kimi təsvir edilmişdir.

● *Təmiz kulturası* - *L.Paster* və *J.Juber* (1877) *tərəfindən* əldə edilmiş və ətraflı öyrənilərək *C.septicum* adlandırılmışdır.

► Patogenlik amilləri. *C.septicum* - *letal, nekrotik* və *he-molitik təsirə* malik 4 növ ekzotoksin ifraz edir:

◆ *α-toksin* (əsas toksin, lesitinaza), *β-toksin* (DNT-aza), *γ-toksin* (hialuronidaza) və *δ-toksin* (oksigenə həssas hemolizin).

● *Digər anaeroblarla assosiasiya halında olduqda* - *insanda* və *heyvanlarda qazlı qanqrena xəstəliyi* törədir.

■ *Clostridium sordellii* - ilk dəfə *argentinalı mikrobioloq A.Sordelli* (1922) *tərəfindən* Buenos-Ayresdə *qazlı qanqrenalı xəstədən* əldə edilmiş və *ətraflı öyrənilmişdir*.

► Patogenlik amilləri. *C.novyi-nin virulentli ştammları yüksək letallığa* malik, *3 növ ekzotoksin* ifraz edir:

◆ *α -toksinə* oxşar - nekrotik toksin;

◆ *C.perfringens A serotipinin sintez etdiyi - lesitinaza C* və *hemolizinə* oxşar - toksinlər əmələ gəlirir.

● *Digər anaeroblarla assosiasiya halında olduqda - in-sanda* və *heyvanlarda qazlı qanqrena xəstəliyi* törədir.

● *Qadınlarda - endometritlər, abortlardan sonra - toksik şok sindromu, onkoloji xəstələrdə - klostridial bakteriemi-ya* törədə bilir.

Psevdomembranoz kolitin mikrobioloji diagnostikasi

☐ Psevdomembranoz kolitin törədicişi - *Clostridium difficile* (ing. difficult-çətin) *digər klostridilərdən daha gec* - 1935-ci ildə *Holl* və *O.Tul* tərəfindən kəşf edilmişdir.

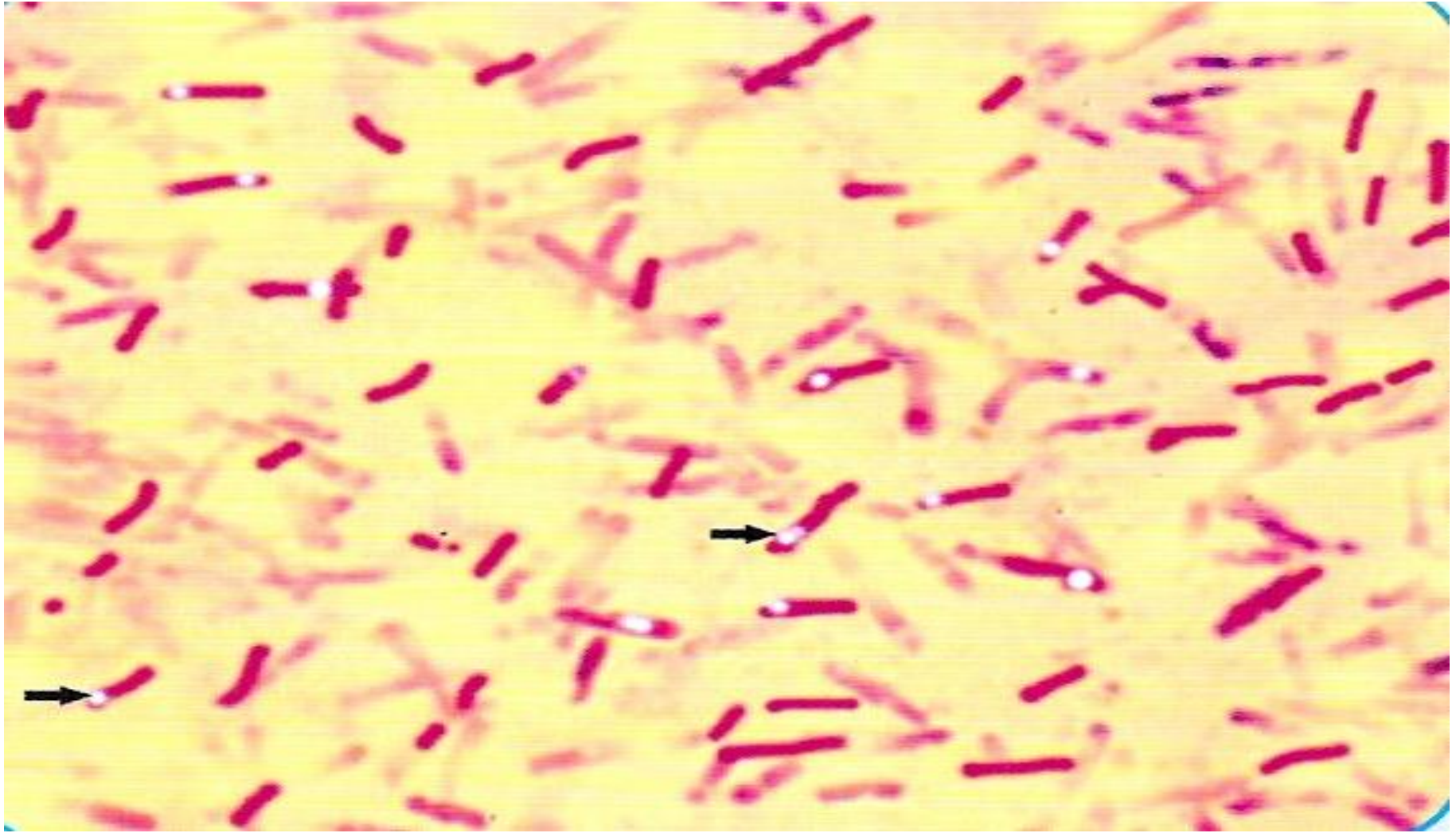
■ *Növ adı* - *kultivasiyasının çətinliyinə görə* verilmişdir.

■ *2016-cı ildən* - ***Clostridioides difficile*** adlandırılır.

■ ***C.difficile*** - *çöpşəkilli, 1-1,5 x 3-5 mkm ölçülü, tək-tək, cüt, bəzən zəncir şəklində yerləşmiş, ucları girdə, polimorf, hərəkətli, kapsulasız, sporalı, qram müsbət bakteriyadır.*

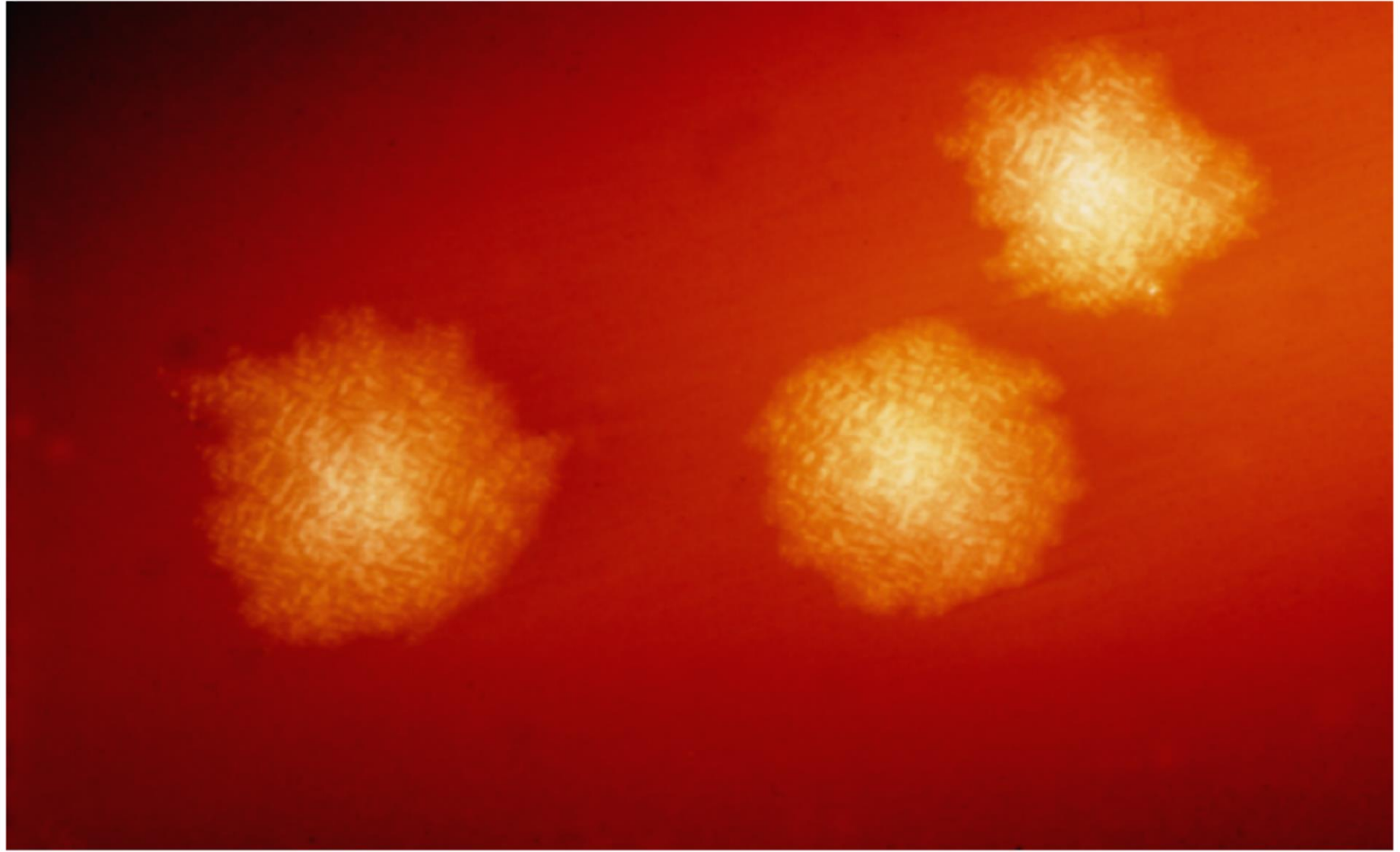
● *Əlverişsiz şəraitdə və kulturada* - *diametri bakteriyanın en ölçüsündən böyük olan, subterminal yerləşmiş - **oval sporelar** əmələ gətirir.*

► Morfologiyası

Clostridium difficile: təmiz kulturadan hazırlanmış
yaxma (Qram ücülü ilə rənglənmə)

► Fiziologiyası

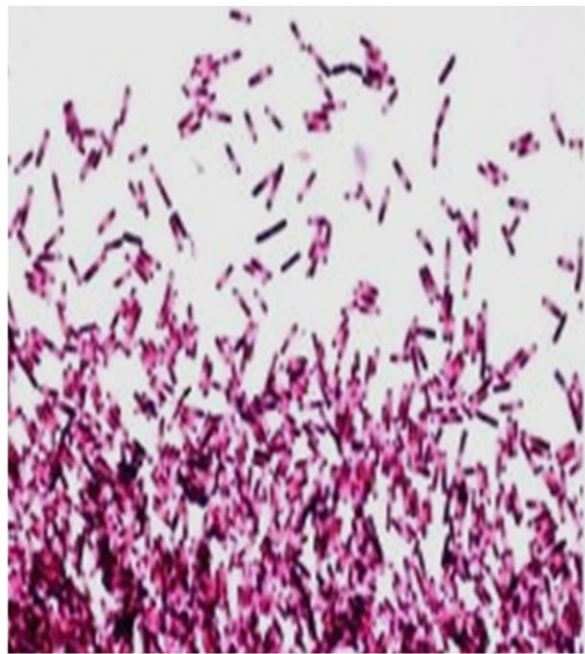
C.difficile: qanlı aqarda koloniyaları

■ Kultural xassələri - obliqat anaerobdur, optimal temperatūra (37°C) və pH-da (7,4) kultivasiya edilir.

● *Bərk selektiv mühitdə (Vilson-Bler, Benzidin-qanlı aqar və s) - sikloserin və sefoksitin əlavə edilmiş yumurta sarılı-fruktozal aqarda hamar, şüşəyəbənzər, sarımtıl S-koloniya*lar əmələ gətirir.

● *Qlükozal qanlı aqarda - 24 saatlıq anaerob inkubasiyadan sonra diametri 2 mm və daha böyük olan sarımtıl-yaşıl flüorresensiya edən, «at peyini» qoxusu verən qeyri-hemolitik koloniya*lar əmələ gətirir.

■ Fermentativ xassələri - biokimyəvi cəhətdən az aktivdir: *qlükozanı* və *manniti* - parçalayır, *jelatini* - hidroliz edir; *indol* - əmələ gətirmir, *lesitinaza* və *lipaza* - aktivliyində malik deyil.

a

b

c

C.difficile: a) təmiz kulturadan hazırlanmış yaxmada (Qram üsulu ilə rəngləmə); b) qanlı aqarda koloniyaları; c) bağırsağın daxili divarında ***psevdomembranoz kolitin*** endoskopik görünüşü

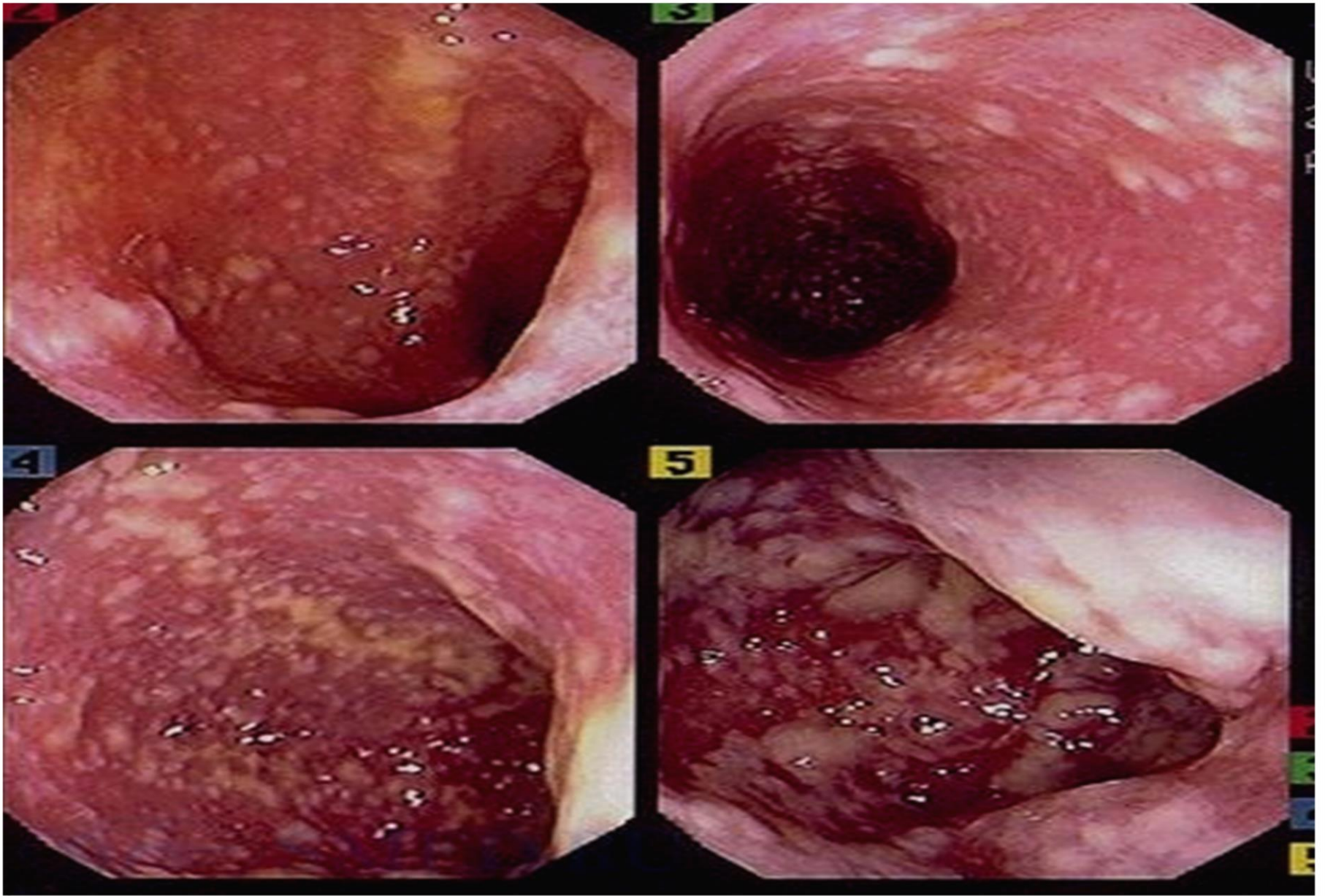
► Patogenlik amilləri

■ *C.difficile* - *patogenezdə əsas rol oynayan 2 növ ekzotoksin ifraz edir:*

● A toksin - *molekul kütləsi 44-50 kD olan enterotoksindir, həm də sitotoksik təsirə malikdir, bağırsağ xovlalarının epiteliositlərində olan xüsusi reseptorlarla birləşir.*

● B toksin - *molekul kütləsi 47 kD olan sitotoksindir, bağırsağ epiteliositlərinə məhvedici təsir göstərir.*

■ *Toksinlər - bağırsağ hüceyrələrini zədələyərək kolitə və ishala səbəb olur.*

Clostridium difficile-nin törətdiyi psevdomembranoz

► Mikrobioloji diagnostika

■ *Müayinə materialı kimi - nəcis və bağırsaq divarının zədələnmiş nahiyyəsindən möhtəviyyat* götürülür.

■ *Mikroskopik üsul: hazırlanmış yaxmalar Qram üsulu ilə rənglənir* və *mikroskopiya* edilir:

◆ *iri, ucları girdə, qısa, yoğun, çöpşəkilli, tək-tək yerləşmiş, subterminal sporalara malik qram müsbət bakteriyalar* görünür.

■ *Bakterioloji üsul: materiallar selektiv qidalı mühitlərə inokulyasiya* edilir:

◆ *anaerob şəraitdə* - inkubasiya olunur;

◆ *alınmış təmiz kultura - identifikasiya* və *differentiasiya edilərək - növ* təyin olunur.

♦ *hal-hazırda - C.difficile-nin spesifik fermenti qlutamat-dehidrojenəzanın* **təyin edilir;**

♦ *toksinlərin təyini ilə müqayisədə - daha məqsəda uyğun* **sayılır.**

♦ *mənfi nəticə - yoluxmanın olmamasını göstərir* **(98-100%).**

► Müalicəsi

- *Əsasən - vankomisin və fidaksomisinlə* aparılır.
- *Hazırda - C.difficile-nin törətdiyi ishal zamanı metro-nidazol istifadə olunmur.*
- *Müəyyən edilmişdir ki, maya göbələkləri (S.boulardi) - naməlum mexanizmlə C.difficile-nin inkişafının və toksin əmələ gətirməsini dayandırır.*
- *Buna görə də tərkibində - maya göbələyi olan enterol preparatının peroral istifadəsi müalicədə əhəmiyyətli efektə malik olur.*
- *Donor fekalisinin infuziyası (fokal transpantasiyası) - xəstələrin vəziyyətinin yüngülləşməsinə müsbət təsir edir.*

Bakteroidlərin törətdiyi xəstəliklərin mikrobioloji diaqnostikası

- **Bakteroidlər** - ilk dəfə *A.Veillon* və *H.Zuber* (1898) *tərəfindən abdominal absessi olan xəstədə* aşkar edilmiş və *Bacillus fragilis* adlandırılmışdır.
- **Sonralar** - *A.Distaso* (1912) bu *mikrobları sağlam şəxslərdə* aşkar etmişdir.
- **7 ildən sonra** - *A.Kastellani* və *A.Chalmers* (1919) bu *bakteriyaları - bakteroid* adlandırmağı təklif etmişlər.
- **Bakteroidlər** - *Bacteroidaceae* fəsiləsinin *Bacteroides* cinsinə daxil edilmişdir, *15-dən çox növü* vardır.
- **Onlar** - *ağız boşluğunun, yuxarı tənəffüs yollarının, bağırsaqların və cinsi orqanların selikli qişalarının normal mikroflorasının nümayəndələridir.*

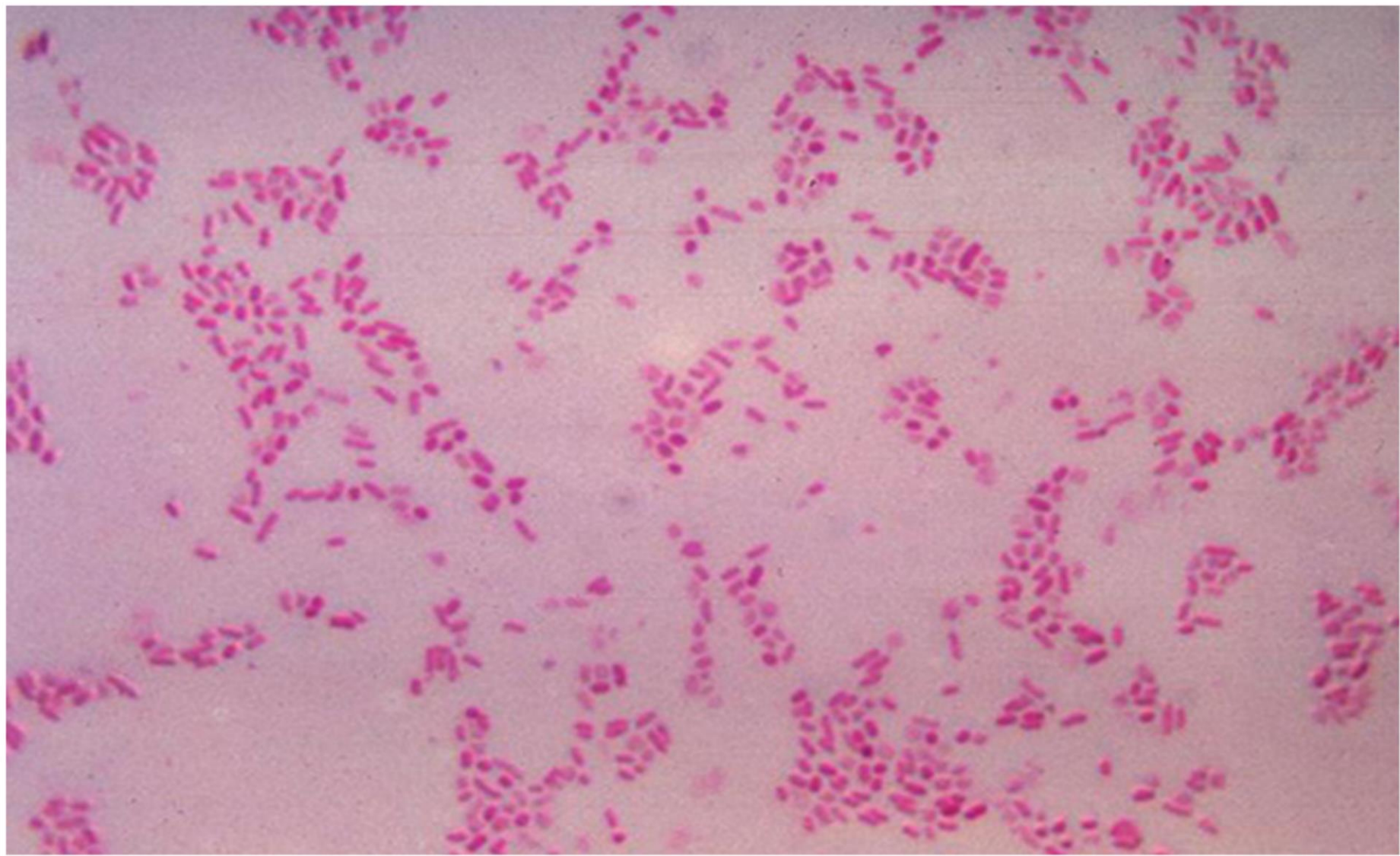
► Morfologiyası

■ *Bakteroidlər* - polimorf, çöpvari, bəzən kokobasil, kiçik, uzun, çöpvari, şaxələnən formalı, qram mənfi bakteriyalardır; əksər növləri hərəkətsizdir, spora əmələ gətirmirlər, bəzi növləri kapsula əmələ gətirir. *B.fragiüs* bu cinsin tipik növüdür.

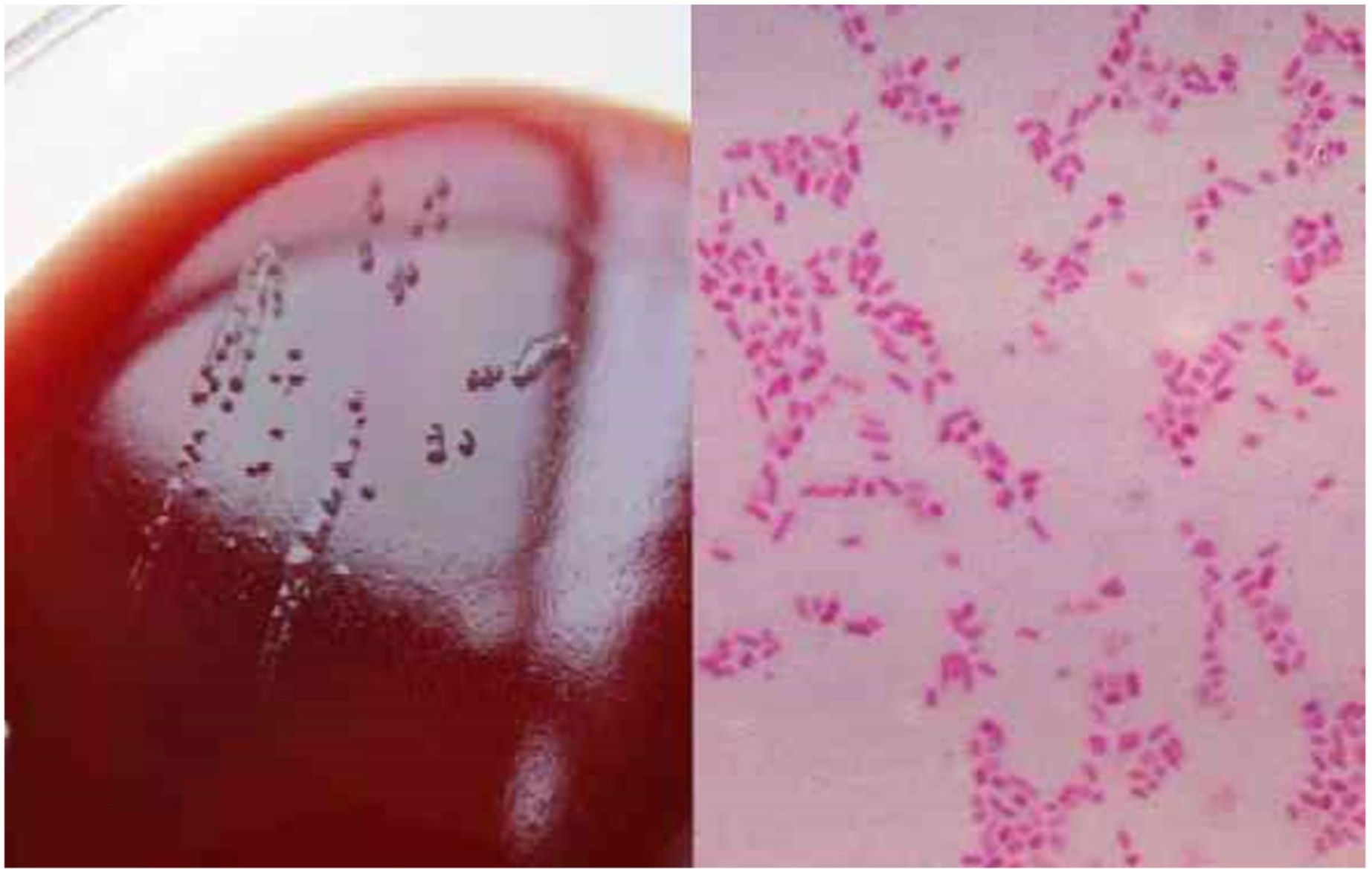
■ *Bakteroidlər* - ödün təsirinə davamlılıq, pigment əmələ gətirmə, antibiotiklərə (kanamisin, vankomisin və xolistin) həssaslığına görə təsnif edilir:

◆ *B.fragilis* qrupundan olan bakteroidlər - ödün təsirinə davamlıdır, pigment əmələ gətirmir, hər 3 antibiotikə davamlıdır;

◆ *B.fragilis* qrupundan olmayan bakteroidlər - ödün təsirinə həssasdır, həm pigmentli, həm də pigmentsiz ola bilər.

B. fragilis: təmiz kulturadan hazırlanmış yaxma (Qram
üsulu ilə rəngləmə)

B.fragiüs: qanlı aqarda 48 saatlıq koloniyaları və ondan hazırlanmış yaxma (Qram üsulu ilə rəngləmə)

■ *B.fragilis* qrupundan olan bakteriyalar:

◆ *B.vulgatus, B.biacutis, B.ovatus, B.distasonis B.uniformis, B.caccae, B.merdea, B.stercoris, B.ureolyticus, B.gracilis* və s. - insan orqa-nizmində, əsasən yoğun bağırsaqların normal obliqat florasının əsasını təşkil edir.

■ *Kliniki materialdan hazırlanmış və Qram üsulu ilə rənglənmiş yaxmalarda - ucları girdə, solğun polimorf çöplər, yaxud kokobakteriyalar* görünür.

■ *Hüceyrələrin daxilində vakuollar olduğundan - Qram üsulu ilə qeyri-bərabər boyanırlar.*

► Fiziologiyası

■ *Kultural xassələri* - obliqat anaeroblardır.

● *Anaerob şəraitdə qanlı aqarda* - bozuntul-ağ, yaxud tutqun *qeyri-hemolitik*, 1-4 mm diametrli, *S-koloniya*lar əmələ gətirirlər.

● *B.fragilis* növü kapsulalı olduğundan, *iri* və *parlaq ko-loniya*lar əmələ gətirir. *20% öd duzları olan mühitlərdə* inkişaf etmək qabiliyyəti bu qrupdan olan *bakteriyaların fərqləndirici* xüsusiyyətidir (koloniyaların ətrafı *öd duzlarının çöküntüləri* ilə əhatə olunur).

■ *Fermentativ xassələri* - əksər növləri *qlükozanı, laktozanı* və *saxarozanı* parçalayır, *jelatini* tədricən əridirlər, *hippuratları* hidroliz etmirlər, əksər növləri *indol* və *H₂S* əmələ gətirir.

► Patogenlik amilləri

- *Kapsulası* - *faqositozdan qoruyur.*
- *Endotosinləri (LPS)* - *digər qram mənfi bakteriyalar-
dan fərqlənir - mülayim bioloji aktivliyə* **malikdir.**
- *Neyraminidaza, hialuronidaza, fibrinolizin* **kimi -
patogenlik fermentləri sintez edirlər.**

► Patogenezi və klinikası

■ *Bakteroidlər* - insan orqanizminin normal mikroflorasının əsas nümayəndələri olduğundan onların törətdiyi **anaerob infeksiyalar**, əsasən **endogen** xarakterlidir.

■ *Orqanizmin immuniteti zəiflədikdə* - selikli qısa baryerinin hər hansı bir səbəbdən **pozulması nəticəsində** - **toxuma baryerini** keçərək **irinli-septik proseslər**, daha çox **absesslər** törədirlər.

► Mikrobioloji diaqnostikası

- *Bakterioloji üsuldan* istifadə edilir.

- *Götürülmüş patoloji materiallar (nəcis, bağırsaq möhtəviyyatı və s.) - anaerob şəraitdə, müvafiq qidalı mühitlərdə kultivasiya olunur, təmiz kultura alınır.*

- *Alınmış təmiz kulturanın identifikasiyası - morfoloji, tinktorial, kultural və fermentativ aktivliyinin öyrənilməsinə əsasən aparılır:*

- ◆ *ödüün təsirinə davamlılıq, pigment əmələ gətirmə, kanamisin, vankomisin və kolistinə həssaslığın öyrənilməsi mühüm diaqnostik göstəricidir.*

- ◆ *bu sınaqlar - bakteroid növlərini differensiasiya etməyə, onları digər anaerob qram mənfi bakteriyalardan fərqləndirməyə imkan verir.*

■ *Son zamanlar - anaerob bakteriyaları patoloji materialda, bilavasitə ekspress üsulla aşkar etməyə və alınmış kulturaların identifikasiyasına imkan verən qaz-maye xromatoqrafiyasından (QMX) istifadə edilir.*

● *QMX - obliqat anaerob bakteriyaların metobolik markerləri sayılan uçucu yağ turşularının xromatoqrafik təyininə əsaslanır.*

● *Aerob bakteriyalar - uçucu yağ turşuları əmələ gətirmədiyindən müayinə materiallarında - 1 və ya bir neçə uçucu yağ turşularının (şaxələnmiş karbon zəncirli izoturşuların) aşkar edilməsi - obliqat anaerob bakteriyaların olmasını sübut edir.*

► Müalicəsi

■ *Bakteroidlərin törətdiyi xəstəliklərin müalicəsində:*

- ◆ *imipenem,*
- ◆ *klindamisin,*
- ◆ *levomisetin,*
- ◆ *nitroimidazol törəmələri:*
  - *metronidazol,*
  - *tinidazol,*
  - *ornidazol* və s. tətbiq edilir.

**DİQQƏTİNİZƏ GÖRƏ
TƏŞƏKKÜR
EDİRƏM!**